

Lató

2023. december
XXXIV. évfolyam
12. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
(2008. január – 2019. május)

Tiszteletbeli szerkesztők:
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
LÁNG ZSOLT

Főszerkesztő:
Szerkesztők:

VIDA GÁBOR
ANDRÉ FERENC
CODĂU ANNAMÁRIA
FISCHER BOTOND
SZABÓ RÓBERT CSABA
MOLNÁR ROZÁLIA
SZÓCS KATALIN

Tördelőszerkesztő:
Korrektor:
Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

VERS Variációk Beethoven témákra

KÁLI KIRÁLY ISTVÁN:

A költő-négyes ■ 5

PARTI NAGY LAJOS:

Bizonyos lábak (Vers) ■ 6

ERDŐS VIRÁG:

Pasztorál; Allegro (Versek) ■ 8

FISCHER BOTOND:

Vidám paraszti mulatság; Szonett; Iszák, pecabot (Versek) ■ 14

ANDRÉ FERENC:

Holdfény szonáta; Zongorázni a mindenséget;

Egy zeneszerző portréja (Versek) ■ 18

JENEI LÁSZLÓ:

Harmadik (Novella) ■ 22

SÁRKÁNY TÍMEA:

tündérmarakodás; gyónás (Versek) ■ 32

TAMÁS KINCSE:

A kutyás év (Regényrészlet) ■ 34

TAMÁS DÉNES:

Famonológ (Regényrészlet) ■ 40

NAGY ZALÁN:

a félreértések parkolója; wind of change; Képeslap 0823

(Versek) ■ 49

KISS LÁSZLÓ:

A kisbíró (Regényrészlet) ■ 53

SZABÓ RÓBERT CSABA:

Pokoltó (Regényrészlet) ■ 59

KOVÁCS ANDRÁS FERENC:

Gyurmamárvány (Vers) ■ 65

Az egészségnek az összhangja – interjú Kovács András Ferencsel ■ 66

SÉTATÉR

ANTAL BALÁZS:

Szólam magányos hangokra (Jon Fosse prózaművészetéről) ■ 77

KOVÁCS PÉTER ZOLTÁN:

Vagy ponyvát olvasunk, vagy semmit? (Interaktív olvasásszociológiai esszé) ■ 86

NÉZŐTÉR

KOVÁCS BEA:

Kortárs, román, színház ■ 93

TÉKA

BALOG ALEXANDRA:

Észlelés, jel, jelölt (Závada Péter: *A muréna mozgása*) ■ 98

KLIKKREC

AMIK ANNAMÁRIA – GYÖRGY ANDREA:

Százéves superhősnők (Leonora Carrington: *A hallókürt*) ■ 101

DELEATUR

VIDA GÁBOR:

Lassan már mindenki ■ 104

TALÁLT VERS

PETRI GYÖRGY:

Kívül ■ 109

NÉVJEGY

VIDA GÁBOR ■ 111

VERSVARIÁCIÓK BEETHOVEN TÉMÁKRA

Káli Király István

A KÖLTŐ-NÉGYES

Amikor a 29. Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár mottóján töprengtünk, felvetődött bennünk a gondolat, hogy az igazi olvasóban minden szöveg befogadásakor megpendül valami odabent. Így lett a Vásár mottója: *A könyvek hangja.*

Ebből bomlott és fejlődött ki aztán a Vásár lírai momentumára vonatkozó ötlet is: mert ha az olvasás szülte belső hangok kivetülhetnek például egy irodalmi szöveg megzenésítésével, miért volna furcsa vagy éppen lehetetlen egy zenemű, de akár csak egy részlet, egy téma „megirodalmasítása”?

Arra gondoltam, ebben a rendhagyó műfajban mesterművek akár újabb mesterműveket is szülhetnek. Felkértem tehát néhány, a Vásárra meghívott költőnket, éljék bele magukat abba a visszás helyzetbe, hogy a poéták hozott anyagból dolgozva is alkothatnak világra szólóan szépet és megrázót, és hagyják magukat megihletődni minden idők egyik legnagyobb zenei zsenijének műveitől. Végül négyen tudták vállalni a feladatot: Parti Nagy Lajos, Erdős Virág, Fischer Botond és André Ferenc.

Ennek apropóján kiválasztottam három, néhány perces témát: a VI. szimfónia III. tételéből, az I. zongoraverseny I. tételéből, a hegedűverseny I. tételéből, egyet meg tartalékba, ha valakinek valamelyik nem tetszene: a VII. szimfónia III. tételéből.

André Ferenc, Erdős Virág és Fischer Botond bármely apelláta nélkül teljesítette a „házi feladatot”, Parti Nagy Lajos pedig a tartalék VII. szimfónia II., Allegretto tételéből hallotta ki a nélkülözhetetlen ihletet.

A november 16-án sorra került lírai esten a bejátszott zenei betétek után felolvasott versek – méltón – a költők lelkes ünneplésére készítették, sarkallták a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház kistermét megtöltő hallgatóságot.

BIZONYOS LÁBAK

(VII /2. ALLEGRETTÓ)

prózának indul / ahol nyomokban /
föllelhetők / bizonyos lábak /
bordák szegycsontok / ezerkilencszáz- /
kilencvenöt van / november vége /
Katona József / Színház a Kamra /
pincében pince / felette földszint /
körbeépítve / egy díszletbérház /
alacsony gangja / a színdarabhoz /
amit én írtam / egy lassan izzó /
Mauzóleum-ban / (ez volt a címe) /
hősök és hősnők / éppen bezárva /
azaz kizárva / az örök jelen /
félmúltja mélyén / de az utcáról /
látszott a Gellért / hegyen az asszony /
egy palmaág / ködös trapézán /
kozmoszi fényben / ha a tekintet /
e képzelettel / elegy sugárka /
végigsöpört a / vak Práter utcán /

Lapos Elemér / kisgyerek teste /
áramot termelt / e fikcióban /
születésétől / fogva dohányzott /
és fogadott hogy / megszólal tőle /
mármint ha fogja / s odaszorítja /
keszeg szívéhez / az elemfosztott /
Sokol rádiót / persze megnyerte /
és nem először / a fogadását /
álltak csak körben / a lakók nézték /
s felhangzott ami / azon az estén /
ment a Kossuthon / s a Hetedik ment /
az Allegrettó / e másvilági /

második tétel / (ez Máté Gábor /
találománya volt / a rendezőé) /
és minden este / – és ment vagy százszor – /
nyolc óra húszkor / Lapos Elemér /
elektronjai / bús vándorlásba /
kezdtek és mentek / hangosan halkán /
ahogy kezével / közelítette /
távolította / szegény testéhez /
mint gyászmenet ha / átvonul elmegy /
felleg az égen / tá ti ti tá tá /
talpig uszályban / s ont monoton bűt /
kis paripákon / nagy kalapokkal /
daktilus és egy / spondeus alkot /
kólon adóniszt / a színdarabban /
hat tonna krémes / izzott le mert egy /
cukrászat volt a / ház alatt s égett /
lassan a pince / holnapig máig /

fair fogadás volt / többen megnézték /
és kikotorták / az elemtartót /
Bernstein azt mondta / ezt a zenét a /
kozmoszban írták / ez nem e földi /
egész konkrétan / Teplice-fürdőn /
írta a májbaj / és nagy szerelmek /
nagy bonyodalmak / kínjai közben /
Lapos Elemér / nem soká bírta /
fél perc vagy egy perc / bár az eléggé /
sok legalábbis / egy színdarabban /
gyorsan elájult / egy nyári ólom /
tejjel itatták / aztán a végén /
a történetnek / tova is röppent /
gyász ti ti tá tá / azóta innen /
szegycsont-magasból / hallom ha bárhol /
jó a szabadság / jó és el innen /
hat tonna krémes / a legrettentőbb /
s édesebb hangsor / egy elemfosztott /
Sokol rádió / éteri mélyén

———— Erdős Virág

PASZTORÁL

AVAGY BEETHOVEN HALLGATÁSA KÖZBEN

Op. 2023

Itt az F-dúr
az egy minősíthetetlen hangnem.

Itt nem ébrednek vidám érzések
falura érkezéskor.

Itt a sármány csempészáru,
a kakukk egy nemesrozsda
bevonatú fém, kerti dekoráció, amit fel lehet
csavarozni a fára.

Itt a csilingelő
erdei patakba ipari
szennyvíz ömlik a technológiai víztározóból.

Itt az *Andante molto mosso* nem
könnyített túraútvonal, hanem természetvédelmi
oltalom alól kivont befektetői tulajdon kilencven
százalékos beépíthetőséggel.

Itt a *Vidám paraszti együttlét*
az egy oximoron.

Itt egy siket kefét köt
egy védett munkahelyen.

Itt a vonósok
uniszónója hamis

információkon alapuló elfogult vádaskodás,
ami sérti a magyar embereket.

Itt a harsona
órákat késik a lassújelek,
a vonalbezárások
és az elaggott járműpark miatt.

Itt működési támogatásra
nincs szükség: ezt a néhány ütemet egy 604-es
Airbus csapatszállító honvédségi repülőgép is
le tudja játszani.

Itt a *pizzicato* nem
az esőcseppek kopogását szimbolizálja, hanem ellenkezőleg:
az esőcseppek kopogása szimbolizálja a zavartalan
napsütést.

Itt a nagyszekund az valójában egy kis
terc, a tiszta
kvint viszont szimpla
költségvetési csalás.

Itt cselló helyett
tambura van, mert ez itt nem
Bécs.

Itt *tutti* helyett
generálpauza van, de ez itt nem
hír.

Itt a domináns C-dúr
kvartszext-akkordját nem a tonika
F-dúr szeptimje követi, hanem egy társadalmi célú hirdetés
a kapudrogokról.

Itt egy hosszú,
küzdelmes élet drámai allegrójára nem a derű

engesztelő allegrettója felel,
hanem a kapacitásszabályozás bevezetése
az önkormányzati idősellátásban.

Itt nem tanácsos se
tüntetően előzékenynek lenni, mint egy gimnáziumi karvezető,
se mértéktartóan provokatívnak, mint egy Glenn Gould-kaden-
cia.

Itt most egy bátor
crescendónak kéne következnie,
de a kampánystáb úgy döntött,
hogy nem fog.

Itt most egy égbekiáltó
fortissimónak kéne következnie, de csak halkán,
mert a csendes többség pont
lefekvéshez készülődik.

Itt a fagott
épp hogy belép, rögtön át is igazol,
mert most cselekvő akaratra,
határozott jövőképre
és életképes politikai alternatívára van szükség.

Itt merész regiszterváltások,
virtuóz futamok és
szolidáris gesztusok
nincsenek.

Itt a családbarát oboa
és a háborúpárti klarinét addig-
addig feleselgetnek egymással, amíg a vita
el nem mérgesedik, és az indulatok el nem szabadulnak.

Itt most egy gyerek
toporzékolásának hangját hallani
a karmesteri pódiumról.

Itt most egy kis
nemzet felemelkedésének
hangját hallani a leghátsó sorokból.

Itt most az úr
hangját hallani a ruhatárból.

Itt most egy-
egy akkumulátorgyár
pulzáló hangját hallani a szélrózsa minden irányából.

Itt most azt lehet hallani,
ahogy Solti György
forog a sírjában.

Itt a vihar
nem ér véget egy gyors
Á-moll fuvolatrillával, hanem rögtön
folytatódik egy pohár
ioncserélt vízben.

Itt a természet
gyermekének himnikus fohásza csak zárt
csomagolásban forgalmazható.

Itt a végrehajtás
szakaszai *attacca* követik egymást a jogerős
végzés megküldésétől az utolsó
tétel rondóján át a lakóingatlan
kiürítéséig.

Itt egyetlen
zenei mondatot az örökkévalóságig lehet ismételtetni, de nem
érdemes,
mert a partitúra száz évre előre
meg van írva.

Itt az utolsó
szünetjelet az élet fogja
beleverni a koporsónkba.

Itt nincs
öröm.

Itt nincs
hála.

Itt nincs
végtelen számú ráadás: egyszer
le kell jönni a kakasülőről,

át kell kelni az eozin
gömbök és zsolnai csempék szegélyezte
kulturális szakadékon,

és ki kell menni a konkrét és
akusztikátlan Liszt Ferenc térre
cigarettaáztatni.

ALLEGRO

Derűsen, gyorsan, élénken.
Élénken, fűgén, bájosan.
Bájosan, kedvesen, játékosan.
Játékosan, vidáman, szófogadóan.
Szófogadóan, kezelhetőn, tanulékonyan.
Tanulékonyan, terhelhetőn, tehetségesen.
Tehetségesen, kreatívan, szellemesen.
Szellemesen, igényesen, ápoltan.
Ápoltan, dinamikusán, izgalmasan.
Izgalmasan, kívánatosan, erotikusan.
Erotikusán, odaadóan, készségesen.

Készségesen, figyelmesen, gondoskodóan.
Gondoskodóan, terhelhetőn, hatékonyan.
Hatékonyan, motiváltan, ambiciózusan.
Ambiciózusan, együttműködően, alázatosan.
Alázatosan, előzékenyen, önfeladóan.
Önfeladóan, nélkülözhetőn, önellátóan.
Önellátóan, szolidan, fegyelmezetten.
Fegyelmezetten, elfogadóan, derűsen.
Derűsen, gyorsan, szállíthatóan.

VIDÁM PARASZTI MULATSÁG

BEETHOVEN 6., *PASTORALE* SZIMFÓNIAJÁNAK
HARMADIK TÉTELÉRE

És hát egy fa.

Amit ki kell vágni, eltüzeljük ma este az egészet,
ahogy megesz, megemészt és ürít minket is az enyészet,
amivel ma nem gondolunk, csobog a patak,
fonnyadó nádak, rengeteg kókatag,
kókatag rengeteg, a zenészek hangolnak,
kinek hogy sikerül, van, aki ritmust tör,
van, aki frigyét, van, aki ládát, van, aki poharat, s van, aki nem tör.
A nagybőgőre villanydrót. A bél a kolbásznak kell.

Miccs, ártatlanság, miccs, virágkoszorú, miccs, természetközelség,
miccs, kisbárány,

másfél deci kárhozat, kicsi göndör áldozat
s a másfél mázsás boldogság.

Csepeg a faggyú, csepeg a gyanta,
repül a szikra, repül a láng.

Repül a repül a repül a vén fa
tüze (de van, ami sohase ég),
csepeg az ima a tűzrakó szájról:

legyen a valaha, legyen a még.
Legyen az ideje, legyen a tél, és

legyen a tavasza, legyen a már,
pirul a levele, legyen a bármi,
repül a repül a repül a nyár.

De van, ami sohase ég.

De a tapló sokat segít, felizzít,
eligazít, hogy

melyik út megyen itt hova,
a mozgás tétova, imbolygás, lépegetés,
aztán lassan tánc.

Aztán lassan tűz. Aztán lassan zaj.

Aztán lassan dobban, aztán lassan kéj.
Aztán lassan jön, aztán lassan,
de ki ez,
aztán lassan a
fekete remete, fene se érti,
remeg a feneke, remeg a háj,
remek az eleje, csali a vége,
kihagy a tudat is, remeg a száj,
ükanya, miatya, miafa száll a
repül a lánggal, olvad a tér,
alvad a vér,
fiola, triola, viola gámba,
kisüsti, nagyharang, ürit a lét,
pörög a tudat is, beüt a gomba,
görög a kacagás, iszom a lét,
török és zúzok, és iszony a lét.
Bor. Sör. Zúz. Tör.
Hiszi a piszi, a hülye, ki elhiszi,
hogy rézelő, rézangyal, rézfaszú baglyokkal
támad a jókedv, és végül megöl.
Nem kell az alkohol.
Felmászom a dombra.
Fáj a szem, valami ősi hegesztőbe nézett,
és heges a máj.
Mindegy, ez volt az utolsó fa.
Mindegy, ez volt az utolsó fa.
Ez volt az utolsó fa.
A legutolsó. De meg.

SZONETT

BEETHOVEN 1. ZONGORAVERSENYÉNEK ELSŐ TÉTELÉRE

Ez nem az én szobám. Az ablakba száradt a kilátás. Idegen könyvek: Joyce, Remarque, egy hatodikos állattan. És két rövid sóhaj, amit a falon túlról hallottam. Bár a sóhajnál hangosabb. Nyögés. Suttogó kiáltás.

Ha suttogó, akkor kiáltás, és akkor ott neki rossz. Ott neki fáj, és a fájdalom álmatlansággal ijeszt. A rutin fáj: havi vérzés, napi vodka, sörösrekesz, heti fürdés, napi olvasás, napi koszt és heti kosz. Ha nyögés, akkor én is nyögnék, nyughatatlan nyöghetnék. Izgató függés vagy függő izgalom: a mindegy a tét. Sárguló függöny, idegen szoba, rugós ágybetét.

Rozsdás a cső a csap alatt, a tapéta zöldeskék. Ha sóhaj, akkor mindegy. Legyen sóhaj, imalehelet, legyen, mert a mindegy az a hely, ahol aludni lehet.

ISZÁK, PECABOT

BEETHOVEN HEGEDŰVERSENYÉNEK ELSŐ TÉTELÉRE

(a vers az este eldöntötte, hogy ma kimegy horgászni. összekészítette a csomagját, nem volt nagy, csak a legszükségesebb, amit megtalál kint is, azzal nem vesződött.)

a tó füstölt, párolgott a pirkadat fényeiben, ritkán egy-egy vízcsobbanás és madarak, mintha a szagok is felerősödnének. a vers otthon, az ágyában, nem tudott felkelni. de lehet-e azt mondani a tóról, hogy van, ha a vers nem látja? amit nem lát senki, az látszik? végül hatkor kel, veszi a batyut, lemegy a blokkalji kocsmába, ami tényleg ennyire korán kinyit, kevesen hiszik, akik nem látják, de nap mint nap látják elegen. hűvös van, a versnek jólesik a kávé mellé egy fél deci is. lehet, nem is érdemes kimenni, ha már nem sikerült idejében. nem volt kedve felkelni. van kedve horgászni, de innen most felállni nincs, a mai nap legnagyobb erőfeszítése lenne. a vers kopromisszumot javasol a versnek: csak még egy fél deci.

a belső teremben valaki a kávé mellé kísézőnek a gép gombjait csapkodja-csattogtatja, és ezek a csattanások léteznek, a vers tisztán hallja őket. be akarják tiltani a gépeket, mindenki erről beszél mostanában. és most akkor nem lesz több traktor és pikámer, fridzsider és reaktor, nem lesz elektromos fogkefe, gépes kávé, nem lesz hidrofor, nem flex, nem hajvágásműködés, gondolja a vers, de kiderül, hogy csak a nyelőgépeket tiltják majd. nem üldögélhet itt tovább, mert akkor a déli is itt kapja, pecabottal, iszákkal, a teljes kudarc teljes beismerése lenne, feláll hát, elindul.

mentében, a blokknegyed szélén, a piacnál van ez a másik kocsmá, semmi érdekes, csak annyi, hogy a versnek itt jut eszébe, hogy ott kint, a tónál nem lesz majd alkohol, de nem is ettől a gondolattól lesz nem is mélyen szomorú, hanem szelíden zaklatott, hanem attól a gondolattól, hogy odakint nincs alkohol, legfennebb erjedt gyümölcs, és ezt nem érzi helyénvalónak, és ez, hogy nem érzi helyénvalónak, ez volt az a pont az érzelemidőben, ahol nem a mély szomorúság, hanem a szelíd zaklatottság versbe született. bement a kocsmába, kikért egy fél decit, megitta, kijött, ment tovább, valami olyasmire gondolt, hogy délig ez a zsidóadalom már kitart. a tónál kék iringó, zöld bozontánc: fácánok matatnak benne, csobbanás, szél, amit hallani is, érezni is lehetne. ezt nem látja senki, a vers még messze. és ha ezt senki sem látja, akkor biztosan elképzeli, honnan tudhatnánk amúgy róla? a bozontánc is azon múlik, hogy figyelik-e, és ki figyel. A bozontok máshogy, ha nem néz senki oda, de akkor ezt is csak számításokból lehet tudni, ugye, a bozontok, ha nem nézik őket, feladják a létezésüket, megpihennek. a tó, a bozont, a csobbanás is, de ejsze léteznek, ha valaki ezt mély szomorúsággal kiszámította.

jobban kéne ezt csinálni, mondja a vers, mintegy magának. megy. jobbfácán, jobbfácán, dúdolgatja. ebben a pillanatban is körbeért az óra, csak attól függ, mikortól számoljuk a kör elindulását. ebben a városban is, ebben a versben is. ebben a sorban is rebben az ideg, halkán robban a nyelv, talán csak pukkan, hibban a vers, soronként.

a város szélén van egy kis bolt, a vers bemegy. vesz egy félliteres üveg konyakot. a vers konyakot iszik. aztán megy tovább. a vers horgászni ment.

——— André Ferenc

HOLDFÉNY SZONÁTA

Mert lekottáztad a Holdat,
Elolvad, ki az égre fölnez.
A zongorából csöpögő méz
Nárciszokról mesél a pornak.
Sír, ki csak tulipánt szagolhat.
Rég nem vagy, s még mindig történsz,
Mert lekottáztad a Holdat.

Hangyányi hangjegyekbe hordtad
A rátereit, a súlyos úrt, és
A csönddé áthangolt üvöltés
Úgy feszül, mint húr a mollnak,
Mert lekottáztad a Holdat.

ZONGORÁZNI A MINDENSÉGET

Meddig tűrhető még
a hangközök harsány
egymásra kacsintása?
ahogy a tompán lüktető taktust
felváltja a szemkontaktus, két
frekvencia egymásba olvadása,
ahogy jön és felborzolja a bőrt
bújós odasimulásával?

Kié a felelősség, ha áthúrozzuk
az idegeket, ha a lélegzetvételt
szimfóniává komponáljuk?
Kit terhel, ha áthasítja a sejtfalakat
a mezzoszoprán óvatos, de éles

hajlításaival, a csontok üregeiből
fuvolaszó szusszan, a test megadja
magát, és eleven zenévé lesz?

Hangszertokká merevül a bőr,
óvja a rezonanciát az indulatoktól?
Levegőbe írod láthatatlan térképeid,
a kiismerhetetlen – és mégis otthonos –
útvonalakat, ahogy a hangok kiszakadnak
az anyagból, felgyűrik a levegőt,
és megrezzentik a dobhártyát,
a megrendülés epicentrumát.
Eltanulja a hullámok nyelvét,
amelyen csicseregnek egymás közt,
a patakok és a klarinét hideg lehelete,
pintyek csacsognak, és felbúgnak
a lombok rácsozatából formált brácsák,
a nyelvet, amelyen elmesélhető
a felhők ütemes futása,
a zápor, ahogy szomjasan nyeli
magába a föld, ahogy felisszák
a vizek, ahogy kutyák orrán
gyöngyöződik, és ezen a nyelven
hullámszéd, egyetlen rettentő
művé komponálod.

Ki masszírozza ki a primások
ujjbegyébe szorult görcsöket,
mit mesélnek a hegedű húrjai
a hóként szitáló gyantának,
s a vonó mit tanul el a lófarkszőr
szálaiból, a feszülésből,
mit ismer meg a vágtaból,
a nyerítésből, a mezők háromnegyedes
ütemre hajlongó fűvéről?

Hogy zárod a vonalak közé a világot,
aminek hallása téled mehtagadtatott,

de izmaidban, vesédben, húsodban
érezed még a rezdüléseit?
A világot, mely a benned burjánzó
dallamokból tanulja meg saját
susogásait, zúgását, buzbanásait
és zendülését?

Hogy a belőled indázó nyelvben
tapadtak jelentések a hangokhoz,
tőled tanulták el a kövek
a csikordulást, tenger a morajlást,
tűz a sercegést, szél a duruzsolást?

Tőled tanultak bőgni a szarvasok,
hangjaid hullámaira rendül a föld,
ha kell, allegro mozdulnak a kéreglemezek.

Te, aki nyelvet adtál a téli éjszakának,
miattad szökken Esz-mollban
vadász és préda vérében az adrenalin,
megírtad az örömtől felhevült vér
vörösen lüktető ódáját,
és megírtad a némaság
legádázabb rezdüléseit,
a hangközökbe zárt hiányt!

És most, látod, hiába transzponáltad
hangjegyekké a létezését, oldottad
nyelvvé az anyagot, mert a zene,
ez a nyughatatlan szerető
cserbenhagyott végül.

Saját fejedbe zárt a mindent
átívelő szimfóniád, sodorják
benned a belek, a pumpáló
vérerek. Zongorázni tanítottad
a mindenséget, s most műved
ránk hagyod, mert már

csak magadban hallhatod,
de többé át nem élheted.
Mert már csak angyalok
nyelvén szól hozzád a teremtés,
mely pulzáló némaság.

EGY ZENESZERZŐ PORTRÉJA

Ha elpuhul a dúr, a moll,
s két hang között meghajol
a borzas, fortissimo idő,
fehér szirmával kinő
hangok közül a holdvilág
– színfoltnyi szimfóniád.
A tiszta köz, a szeptimek,
tekinteted ki menti meg,
rettegésed ki érzi át,
hogyan elnémul szinesztéziád,
ha felsikít egy csorba kvint?
Újra hangolhatod megint,
a kezdőhang késő barokk.
Tűz kell ide, vasmarok.
Poklokig hallatszik át
az elburjánzó klasszikád.
De kié lesz az összhangzat,
ha partitúrád fölszaggat?
Vézsikoly ez, riadó,
ujjaidról hullik a hó,
jeges hangod rianó,
szilánkos fortepiano.
De írod, amíg írhatod,
s a nyolcadokból felragyog,
mint egy lassú moll akkord,
arcod: a gyűrött telehold.

HARMADIK

Szokás szerint a pláza déli oldalánál sétáltunk. A négyméternyi széles járda mellett nyolcsávos autótút háborús övezete terült el, irtózatossá csatazaj hallatszott, a felkavart levegő mindenhol megfordult, örvények üldözték egymást. A járdaszegély hosszában ültetett fasor legfeljebb árnyékot nyújtott, de mivel alul nyitott, fentebb tömör fákat ültettek ki, a bűzös, forró levegő felgyorsulva vágódott nekünk. Az együttműködésünket modellezhetné, ahogy ezen a szakaszon viselkedtünk, hogy tudniillik áldozatokat hoztunk, és kölcsönösen megajándékoztuk egymást a figyelmességünkkel. Pusztán azért, mert itt, az észak felőli oldalon jószerevével sosem jártak gyalogosok, az egyedüllet örömeit messzemenően kiélvezhetjük. Kelet és dél felől a felszíni parkoló és a buszmegálló, a McDonald's, a benzinkút tömegeket eresztett át, de még a nyugati oldalon található, mélyebb kirakat nélküli üzletecskék is vonzottak valamelyes forgalmat. Ahányszor azonban erre jártunk, számíthattunk rá, hogy a nagyjából százméteres szakasz kizárólag a miénk. Édes volt eljátszani a gondolattal, hogy ha itt nincs ember, sehol sincs. Hiszen az autók nem emberek, felőlük nem zavartattuk magunkat, és ha egy ilyen kihalt térsáv megnyílt előttünk, úgy éreztük, hatvanas évekbeli, fekete-fehér filmet nézünk, melyben minden utcakép hihetetlenül szellősnek látszik, és a városnak, a mi városunknak jól körülírható jelentéssel bíró elemei lehetünk.

Egyszer este tíz után értünk csak vissza az utunkról. Elvettünk néhány átjárót, sarkot, kereszteződést, ki tudja már, egyik hozta a másikat, hiba a hibát. Hallatlan fegyelemmel lépkedtünk, de ki se kellett mondanunk, sötétedés után olyasmiszerűségünk volt, hogy kétfelől éles fogsorok vicsorognak ránk. A szokásos keménység, egyértelműség helyett valahogy olyan reszketegnek láttuk, túlzottan befolyásolhatónak: történt valami a várossal, megváltozott az állaga, elveszítette kereteit, odalett a burkolat stabilitása. Öntudatra ébredt, kiáltott Nina, és könnyörgött, hogy kivételesen fussunk. Amikor odaértünk, a pláza hármas tagolású homlokzatának vonalát követő párkányvilágítás olyan hatást keltett bennünk, mintha Nina és én, két egyébként nagy becsben tartott lény, a törekeny béke oltára felé haladnánk, azzal a meggyőződéssel, hogy sosem akarunk odaérni. Utólag, mikor már a lakás rítusainak szolgálaként levetkőztünk, veszekedtünk, dugtunk, meztelesenül pihegve leszögeztük, hogy ilyet soha többé nem szabad megkockáztat-

nunk. Nem jó kikezdeni a sötétséggel, az a béke nem kell nekünk, amelyik túlzottan belesimulna a természet rendjébe, terápiás csend, rekreációs periódus, mennyiségi változások, kéretlen cserélődések, meg a sok szarság, ezek jobb, ha csak úgy, tudattalanul megtörténnek velünk. A sötétben az első gondolatunk az lenne, hogy mit művel a testünk, és akkor ki tudja, meddig bírjuk együtt. Jelzem, aznap Nina együttműködési szintje a szokottnál lényegesen nagyobb eltérést mutatott, ami fölösleges bonyodalmakhoz vezetett – ezt úgy kell érteni, annyira megijedt, hogy hozzám bújt, és majdnem elcsúsztunk a veszekedéssel. Szóval ezért hagyunk égve lámpákat otthon, és ezért ütjük el az időt egymást nem kímélve. Ki akarna olyan világban élni, ahol a cselekvés nem lehet csupán fikció, hanem kényszerűen önvédelem is. A sötétség az olyan, mint a túl nagy zaj, vagy mondjuk a társadalom, igyekszünk kívül maradni a körein. Sokáig emlegettük ezt az esetet, és hogy milyen érdekes, bár voltak más lehetőségeink, gyorsabban is eljuthattunk volna Nina lakásába, de rendre úgy megyünk haza, mintha csakis a pláza felőli út lenne engedélyezve, akár egy repülőgépnek a leszállófolyosó.

Szóval az éjszakai séta veszélyes, ezt még időben felismertük. Szörnyű lenne a lakásba már sérülten érkezni. Annak bent kell megtörténnie. Erre készülünk a kétemeletnyi lépcső megmászása közben, a kudarc előérzete félelmetesen bontakozik ki, a lépcsőpihenőknél a szükségvilágítás sápadt arcunkat utánozza, a szinteken az armatúrák pedig nyilvánvalóvá teszik a helyzetünket, az elviselhetőnél jóval több fényt zúdítva a nyakunkba. Elég egy oldalra vetett pillantás, Nina szeplői idegesítenek, és látom rajta, hogy milyennek gondol, egyszerű, dísztelen alany, akin a pénisz van. Arcunk eltorzul, testünk sebezhetővé válik, az ajtóban, a küszöb előtt, amikor szigorúan végigvizsgáljuk egymást és magunkat, elkésztő az a rengeteg hátsó gondolat, melyeknek a mérge már hat. Ködös aggyal lépünk az előszobába. Ez valami hülye működési zavar lehet bennünk, és csak mi tudjuk kihozni egymásból. De ha ez nincs, azonnal működésbe lépnének az elmozdítás stratégiái, felborulna bennünk, köztünk az egyensúly, kudarcra lennének ítélve. Nincsenek állandó szerepek, mindig más játssza a szexéhest, a tisztaságmániást, a változás prófétáját, vagy ha olyan nap van, akkor mindennek az ellenkezőjét. Mi csak a dolgunkat végezzük, meggyőződés, hogy közben nem törődünk a látszattal, hogy tudniillik a pszichiátriai betegségek mintakollekcióját állítjuk össze, két szoba, konyha, folyosó, vizesblokkok, tényleg akár egy kiállítás, ami előtt hümmögve elvonul a jónép, doktorok és látogatók.

Négyen vagyunk bent, mindkettőnkéből két-két verzió, egy normál és egy kifordított. Tudom, nehéz ezt elképzelni, néha sok nekem is, ezt is csak föl-

jegyzem most gyorsan, aztán belevetem magam a műsorba: miért nincs a fürdőszobában egy kis szemetesvödör, amibe a fültisztító pálcikát, a használt papírsebkendőt dobhatnánk; ha én meg tudtam tanulni, hogy a vécékefének melyik fele nézzen kifelé, ő miért nem képes a vízöblítés hangzavarát még odabent, zárt ajtó mögött kivárni; én ritkán váltok ruhát, ő meg túl testhezállókát választ; legalább az egyikünk miért nem szép; na vajon miért?! Mennyi keserűség, milyen hangzavar származik ebből. Minden napot haragban zárunk le, reggel azonban úgy ébredünk, hogy holdkórosak vagyunk a szerelemtől és a vágytól, képtelenség abbahagyni a dugást, megfékezni a kóbor, ám nagyon is konkrét fizikai hatásokat, amiktől egyre csak nyomódunk egymáshoz, a legváltozatosabbban durva, vagyis fantáziadús ko-reográfia szerint. A kávénál persze ismét a veszekedés következik, és ebből is a legrosszabb fajta, amit lefojtott hangon prezentálunk. És jön a harag, a távolságtartás, a taszítás, amikor lehetetlen picit is elfordítani a fejet, mert mindenhol az utálatos másik van. Beszűkül a tér, melyben létezhetsz, mert ott az az elmebeteg. A mozdulatlanságtól elfárad a derék, beáll a nyak. Innen ered a késztetés, hogy induljunk. Ha már kimentünk az utcára, rögtön elsimul az összes nézeteltérés, nem ágaskodik bennünk az ördög, egyenletesen lassú léptekkel haladunk a biztonságos hálózattá összeálló járdákon. Nincs miért és hová sietnünk, egyikünknek sincs munkája.

A város állandó mozgásban van, mint a tenger. Tömör szerkezetűnek gondolnánk, ugyanakkor bizonyos mélységig átláthatónak, de ez nem mindig van így: legtöbbször valakik által irányítottan kaotikus, erős ellenszenvet vált ki belőlünk, ahogy csúszkál mindenfelé. Elszigetel néhány folyamatot, elterelve a figyelmünket, és közben méretes üregek nyílnak benne, amin keresztül, valami durva trükk miatt, nem tudunk áthaladni. Máskor meg végigtaszígal egy nemszeretem utcácskán, ami pár perce még nyilvánvalóan nem volt ott, csak hogy ellensúlyozza az udvariatlanságát. Ahol fordul vagy megtörik, ott előjön a jól ismert, izgató rezonancia, a szűkületekben felgyorsul minden, és szinte sikít az élménytől. Megint máskor viszont, és ez ritka, csupa visszhang az egész, és ilyenkor könnyebben előjönnek a korábbi sétáink emlékei.

Rendszeresen kitalál részleges lezárásokat, állványok mögé bújtatja támpontként rögzített épületeinket, másokat pedig épületet ábrázoló, hatalmas lepellel takarnak ki, és ez mélységesen lehangoló, mert mi van, ha velük meg lehet ezt tenni, feledtetni azt, ami volt, mire számíthatunk mi Ninával. Arról nem is beszélve, milyen szabadon mászkálnak az egész városban a munkagépek. Nina igyekszik tartani bennünk a lelket, vannak játéka. Például

hogy üzen-e valamit a sorrend, a nyitott és a zárt ablakok egymásutánja, tartogat-e valamit a szívünknek kedves zárt ablakok gyakorisága. És rögtön másra figyel, az üzletek folyton játszanak vele. Azt hiszi, nekem is jó szórakozás tárgyakat dicsérni és ócsárolni, pedig ez inkább megkülönböztet minket, mintsem összetartson. Szerintem nem tesz jót neki, ha a kínálat színeivel, formáival idő előtt kifárasztja a szemét. Figyelni szoktam, mennyire intenzíven éli meg, felzaklatja, ha valamit lát, de nem érintheti, pláne ha nem birtokolhatja. Ilyenkor többször ökölbe szorítja leengedett kezét, pumpálja a vért, fene tudja. Órákig nem érne hozzá semmihez. Idegesen nyomja a füle mögé a haját, libabőrös az alkarja, hangosan szuszog. Nem bírom ezt, amikor ennyire képtelen a csalásra. Máskor olyan könnyen átlendül a nehézségeken. Egyre több energiámat emészti föl, hogy el tudjam terelni a figyelmét, vagyis segítek a városnak, hogy megoldja ő. Gyakran éppen az akadályok jelentik a megoldást. A mi életünkben, amit olyannak remélünk, mint a mozdulatlan, déli napsütés, fontos az irányítottság. Néhány tréfás kommentár beleférhet, de bohóckodni nem szabad, és ezt tudja a város, be van tervezve neki, hogy így bánik a halandókkal. Nina persze lassan lenyugszik, a szerelem jogára hivatkozva mindig sikerül kivezetnem legalább egy nyeszlett kis zöldfelülethez, ahol valószerűtlenül tiszta a levegő, és kötelező mélyeket lélegezni. Érdekes, hogy vannak heteink, amikor súlyosbodik Nina állapota, nehezebben tudok hatni rá, erőm javát elveszi, pedig a nappalok, a kint töltött idő szent, és más célokat szolgál. Nincs itt szó valami ki tudja mekkora bűnről a részéről, előfordul, hogy amikor a hatás éri, a két tenyerét csak felemeli a homloka magasságába, mintha a látómezőt árnyékolná, vagy a hőhatást kívánná enyhíteni. Az ujjai szellőzködnek, alatta, az orra tövéből mély ránc fut lefelé, ahogy kicsit fintorog. Szeretem, na. Még így is. Ahogy pumpálja az öklét, vagy felemeli a két tenyerét, a hosszú ujjával hipnotizál, sosem unom meg, és bármit tesz, pláne nem fordítom ellene: az ismétlődő elemsorozatok is drámaian jótékony hatást érhetnek el. A zöldben Nina mindig azt mondja, jó ott, és örülünk, mert már nem a teljes körű elutasítás a legközelebbi opció nála. *Ösztönös késztetéseket keres, azt mondja, és erre – nem akar megbántani, de muszáj megmagyaráznia – a város nem mindig a legoptimálisabb terep.* Ahol mintegy véletlenül marad ott a zöld, csak az a jó. Ezt mondja Nina. És hogy a közterek is felemás megoldást jelentenek ebben a tekintetben. Nagyon megijeszt, úgy néz ki, mint aki nincs ott a fejben. Látszatra kivált egy szociális reakciót, beszél hozzám, talán segítséget remél, bizalmat kelt, de mostanában felsejlik bennem, hogy nem inkább kirekeszt valamiből ezekkel a hóbortjaival? Muszáj szeretnem, csak ez segít, mert ha

ilyen, legszívesebben felpofoznám. Nem engedhetünk meg magunknak ingadozást. Tudomásul kell vennünk, hogy a falak irányítanak, és mindennél előrébb való az ígéret hordereje, hogy együtt maradhatunk.

No de nem helyes ez tőlem, hiszen többnyire a kielégült ember nyugalma jellemző ránk. Megvolt az éjszaka, az otthon, most megkönnyeb-bülten, kielégülten közlekedhetünk. A járdán duplán tükröződő fényfoltok remegnek, vidám és előremutató dolgokról cserélünk eszmét, ami helyes. Olyasmikről, ami kézzelfogható, és nem közvetlenül kártékony. Mint például, hogy az utcasarok státusza mindig felvillanyoz minket: valaminek a peremén vagyunk, szóval szabadságunkban állna kilépni a keretek közül, ellebegni innen; ugyanakkor és sokkal követelőzőbben felhorgad a vágy bevonódni valami újba és kecsegtetőbe, a tér feltárásának hősie, felemelő munkájába. Nina az utcasarkokat a saját test megtapasztalásának helyeként definiálta, rá jellemző találékonysággal. Eső után és közben még könnyebb elúzni a szótlan és mogorva énünket. Esőben befordulni egy sarkon, főleg ha enyhe szél is fúj, az a nyers idegenség olyasmi, mint a szexben az eksztázis. Érezni, hogy a világ erőfeszítéseket tesz, hogy kizárjon minket, de mi diadalmaskodunk. Mi tesszük ezt vele.

Arról van szó, hogy mindent összevetve nincs túl bonyolult dolgunk. Elég meggyőző ez így, ahogy van. A város élete tele van erőfeszítésekkel, de mintha kevés kudarcot élne meg. Egyetlenegyszer volt olyan, hogy azt hittük, elpusztult, és amit látunk, preparátum. Akkor épp Nina volt jobb passzban, vigasztalt, hogy nyugi, nincs teendők, nem nekünk készítették elő, kihűlt részeit nem mi fogjuk vizsgálni, mi csak mikroszkópon leszünk észrevehetőek, ha egyáltalán. És vannak hatások, melyek évekig élhetnek még bennünk, egy város léptékeit figyelembe véve egy lélegzetvételnyi kihagyás sok-sok évet jelent, azalatt minden változatlan, csak a tűz vész ki belőle, és a füst gyűl láthatatlanul. Belülről kormozódik, mondta Nina, de mindenbe bele lehet új álmokat ékelni, ami kitakarja a csúnya foltokat. Ráadásul ilyenkor feltűnik egy madár, átrepül egy ház fölött, vagy az aszfalton táncol, örül a csöppnyi, beláthatatlan életének. Mi meg fellélegzünk. Ha nem észlelünk madarat, elég lehet ismét csak egy kis zöld felület, lélegzik helyettünk, de csak akkor halljuk, ha gyorsan hozzáhajolunk, és magunk továbbra sem lélegzünk. Vagy ha ez újra előfordulna, elmegyünk a barátunkhoz: van egy lombhullató fák közti sétaút, a kedvencünk, egy pontján van egy hely, ahol egy igazi veteránt körbe is lehet járni. Mi hátrálni szoktunk pár lépésnyit, rá a nagy kiterjedésű, nyírt pázsitra, aztán még hátrébb, hogy egészen lássuk

ezt a derék, életrevaló óriást. Mekkora durván hatalmas fa! Nina úgy hallotta, hogy egyre több házat fednek zöld tetővel, de oda nem juthatunk fel...

Egyikünk sem ragaszkodik a hibáihoz. Minden kátyúból ki lehet mászni. Egyik nap azt mondjuk, vagyis az a közös feltevésünk, hogy egy kiállításon vagyunk. De nem egyszerű látogatóként, akik fejvesztve rohagnak, mintha attól tartanának, hogy nem sikerül időben örülni az egyes mutaványoknak, ezért folyton csak hiú erőfeszítéseket tesznek. Nekünk ki van adva egy feladat, egyfajta összbenyomás megragadására kell törekednünk, amiből, ha jól végeztük a munkánkat, felsejlik a kiállítás értelme, legfőbb jelentése. Valami teljesség, amit a hétköznapi használatban a *város* szóval illetünk. Az a fajta teljesség, amiből logikusan következik, hogy csak odakint tudjuk az életet adottnak venni. Amitől úgy érzi magát az ember, mint egy *felforgató műalkotás* befogadásakor. Ezt Nina mesélte, és folytatta is. Szó sincs semmiféle egyetemességről, markáns *kollektív érzelmekről*, szóval efféle nyomasztóan komoly és lehetetlen dolgokról – két arra érdemes, jó lélek *összekarolásáról* beszélhetünk, semmi többről. Nina felvetette, hogy reklamálnunk kéne, mert ez így nem igazán igazságos. Nincs visszacsatolás, mindez csak bennünk épül ki, villan fel ijesztően rövid időre, sohasem tudhatjuk, van-e akár egyetlen, azaz *harmadik* ember, és nem olyan filmbeli valaki, aki csak akkor létezik, amikor beszél, amikor mutatja a kamera, hanem folyamatos, igazolt létezése van, és így persze érzelmei is lehetnének, olyanok, mint a miénk. Attól tartok, bár erősen remélem, hogy tévedek, Nina keresi a lehetőségét, hogy ilyenekkel kapcsolatba lépjen. Szerencsére ez nagyon összetett, nehéz feladat. Amikor belekezdett, ha egyáltalán igazat beszél, és nem csak ideges kitörés ez nála, nem mérte fel megfelelően, mit vállalt. Próbáltam elmagyarázni neki, hogy a keresés emberi szükséglete alatt nem ezt kell érteni. A szex és a séta pusztán ténye elegendő kell legyen ahhoz, hogy ne koncoljuk fel egymást. Elvégre a maga nemében mindkettő a keresés ősi vágyán alapul, de mindkettőre érvényes, hogy a beteljesüléshez a lehető legmesszebb el kell menni. Annyit láttam, hogy elgondolkozott rajta. Nem vitás, Ninának ezek a próbálkozásai eredményezik a legkimerítőbb otthoni összetűzéseinket. *Robadt kurva*, szoktam motyogni az orrom alatt, nagyon halkán, hogy ne hallja, de azért meglegyen az esélye, hogy elcsíp belőle valamit. Meghallja, még szép, néha annyira éber! Nina feszült hangon világított rá, hogy mit mondanék, ha bennem alakult volna ki az igény, én keresném azt a *harmadikat*, akire öntudatlanul siklanak át a gondolatok, mintha álmodna az ember. Honnan veszem, hogy ezt a *csúsztatást* csak egy

nő követheti el? *Szexizmus*, mondta, de akkor már jóindulatú szexizmus, válaszoltam, és máris állt a bál.

Ha egyszer úgy istenigazából kifaggatnának, be kellene vallanom, amit magamnak sose mernék, hogy Ninával páratlan minőségű életet élhetnénk. 18–19. századi regényeket és naplókat olvas angolul és franciául, csakis nők által írott műveket. A leghétköznapibb témával összefüggésben is képes ki térni abba a régmúlt világba, és olyasmiket mond, hogy ma legszívesebben azt a könnyű ruhát vette volna fel, hiszen tudom, arannyal hímzett fehér mullszövet, csipkemintákkal és *csillagkitörésekkel*. Gondolom, nem kitöréseket akart mondani, vagy ki tudja. Azt mondja például, hogy *míder*, amiről rémlett valami, ruhaféle az is, de mit akar vele Nina? Semmit nem magyaráz meg. Egyébként hazudnék, ha azt állítanám, csak neki vannak ilyen hóbortjai. Én is szeretek felválni, bár nem mindig jól sül el. Mivel olvasni nem szeretek, csak annyit tudok, amennyit Ninától hallok, és ezeket az idők során eltanult szavaimat óvatos mosollyal fogadja. De pontosan ennek köszönhető, hogy egymáshoz csiszolódunk, mert vannak nagyszerű pillanatok, amikor azonos érzésben találunk közösséget. A tárgyak iránti megszállottságot kiszolgáló kirakatok egy ideje engem is felajzanak. Az előtérben meredő, szinte a portálüveghez döntött bábukon látott ruhákra ő is, én is megfelelően tartjuk az *anyagigényes*, vagy éppenséggel a *könnyedvonalú* jelzót.

Tévedés lenne azt állítani, hogy Nina egy régi világban rekedt, és csak a nosztalgia hajtja. A lakásban töltött időt tekintve semmi sem utal erre. Ha kijövünk, ide, a *kiállítás* labirintusába, néhány dolog megváltozik. Nina a legelső közös napunkon azt mondta, ennél tökéletesebbet elképzelni sem tud. De később kiderült, hogy ez afféle bevett fordulat volt csak, amivel meg akart nyugtatni. Igen sok mindenről megvolt a véleménye, többnyire addig beszélt, míg nem ért a céljához, míg nem sikerült kifogásolnia valamit. Onnan indult, amit én is elfogadtam, hogy idekint a férfiból fiú, a nóból lány lesz. Ugyanígy percek alatt megegyeztünk abban is, hogy az utcákon nem szabad megállni, és ha mégis muszáj, közlekedési lámpáknál, egy kirakatnál, nagyon erősen kell gondolnunk a hűséggel ápolt kapcsolatra, mely egymáshoz fűz minket, és a városhoz kettőnket. A veszélyek elkerülésének egyetlen módja, ha mozgásban maradunk. Tucatnyi formában válik hasznunkra, könnyebb megismerni az ismeretlent, örömet lopni a csalódásba, mert amíg haladunk, az idővel az égvilágon semmi dolgunk, fel van függesztve, ráadásul kötetlen rendszerben van felfüggesztve, ami számunkra, ahány nap csak belekezdünk, megújuló, markáns effektus, és ezt a tény jó átélni, újra és újra felismerni. Vannak nehézségek, de minden napot kiélvezünk.

Nina szerint ez a lehetőség mindenkié ott él, viszont a legtöbben inkább csak beszélgetnek. Hallotta, hogy ilyenek is lehetnénk, ülnék valahol, mondanánk a magunkét, igyekeznénk elterelni a figyelmet a vakságunkról és a süketségünkről, egyszóval a törekenységünkről, míg egyszer össze nem roppanunk. A városban nyomós ok nélkül nem bántom meg Ninát, eddig még sosem hívtam fel a figyelmét az ellentmondásra, hogy tudniillik mi is sokat beszélünk, ha nem is beszélgetés ez, gyakran csak monológok sora. Ilyen értelemben valószínűleg nekünk is megvan az esélyünk erre az *összetörésre*, vagyis hát arra, hogy amit egymásban szeretünk, az átadja a helyét valami másnak. Teszem azt Nina egyszer csak be akarna ülni egy kávézóba. És ott, vagy egy étteremben, mindegy, tehát a pokol valamelyik körében a szavaink tragikusan lelepleznének minket. A járdán haladva nincs mód a kielengésekre, az ártatlanságunkat jóval nehezebb elhagyni, ha tartjuk az irányt. Együtt felülemelkedhetünk a város szövetén felfedezhető rések, grandiózus anyaghibák botrányos és halálos vonzerején.

Milyen szép is ez! Én úgy veszem, hogy életünk végéig szerződtünk. Az ember ilyen fiatalon nem számol azzal, hogy egyik napról a másikra kialszik benne az élet. De egyvalamit nem árultam el Ninának mindeddig: olyan briliáns érzés dugni vele reggelente, hogy én komolyan elkezdtem tartani a végső elalvástól. Ha van valamid, akkor van kötelességed is, mégpedig az elvesztésétől való félelem. Ki tudja, valami gyors lefolyású betegség, vagy a tudat, hogy egy betegség következtében többé nem mehetek ki vele a városba. Mert ez is a végét jelentené: a förtelmes veszekedésekből semmilyen módon nem tudnánk többé kiemelkedni, ha rövid időre is. Például ezt sem mondtam el neki. Ő viszont semmit nem akart eltitkolni előlem. A legnagyobb körültekintéssel erre a hipotetikus harmadik személyre kezdett célozgatni, erre a tőlünk független entitásra. Nem volt tekintettel az érzékenységre, már minek is a társunk lelkét pátyolgatni, amikor igen kiterjedt hatályú megállapodás van köztünk. Aminek az alapja, hogy amit utcáról utcára megvalósítunk, az sosem lesz számunkra jelentéktelen, ez biztosítja a folytonosság garanciáit, minden kételyt kizáró tisztsággal mutatja fel az identitásunkat. Az utóbbi napokban azonban úgy éreztem, hogy megfordult velünk a világ. Nina felhasznál engem, rejteget valamit. Az érzékeinket lebilincselő zaj, szag, a sajátos fizikai behatároltság és meghatározottság, mely engem teljességgel felvillanyozott, az ő arcát mostanában inkább elfelhőzte, a tekintetén is jól látszott, hogy alig rezonál valamire. Délutánra általában mindig visszafogottabbá válik a stílusa, talán a fények módosulásának köszönhetően, de most sokkal többről volt szó. Míg a nagy igénybevétel, az

egyenletes, árnyékmentes megvilágítás délben jött, délutánra kezdődött a bújócska, a várakozás, és néha bizony az ijedtség, a meglepetés, mi vár a sarkon túl. A legelvontabbnak tartott módon fény derül egy rémisztően új viszonylatra, mely fokozott igénnyel közelít hozzánk, és ez készületlenül ér bennünket. Mindig ez van a természetes forrásból érkező fényvel. Ebből a szempontból mondjuk, a szél sem egyszerű dolog, olyan apróságok, mint hogy finom homok rakódik le egy emlékmű talapzatára, de ott van az autók szélvédőjének tövében is, szóval ezek az emberfeletti kötelességekre emlékeztető jelek irtó zavarók. Egy autó birtoklása, ablakmosás, ilyesmik, tiszta örület. Nina azonban mostanában nem ezekbe gabalyodik bele. Délutánonként, úgy négy tájban a teste valahogy megnő, és ez nem a fényviszonyok miatt van: olyan dús, hogy már ott belegabalyodnék. És még jó, hogy észnél vagyok, mert alaposan félreérteném ezeket a bizonyos jeleket. Mindegy, hogy Nina arca ragyog vagy opálosan fénylik, netán olyan lesz a felülete, mint a maratással, homokfúvással kezelt ablaküveg, és hogy milyen kiterjedésű a teste. Erre csak most jöttem rá, amikor eljött a pillanat, amitől mindig tartottam, rajtakaptam Ninát, hogy a törvényesnél jobban lemaradt mellőlem. Én már a presszó után jártam, az enyhe emelkedő elején, jól láttam a bérházunk élszegélyeit, a megcsillanó teraszkorlátokat. Utolsó közös játékként a mondókánkkal ki szoktuk számolni, melyik a miénk, hogy aztán elcsendesedjünk, megsejtsük a mögötte felneszelő, lassan nyújtózó vadállatot, mely együttlétünk első perceiben kiderített rólunk mindent, és olyan otthonosan elvan velünk, hogy tán venni kéne neki egy vendégágyat. Szóval ide értem, rákezenék a mondókára, hogy aztán végleg elnémulhassunk, de körülnéztem, és Nina nem volt mellettem.

Visszafordultam, pár lépés, ki kell kerülni újra a járdára kirakott asztalokat, onnan végül megláttam. Ki tudja, honnan került oda az a fickó. Levált a kisáruház fröccs-festésű falsíkjáról, odavetítette a túloldali krómozott acéllemez szervízajtón utolsót forduló fény. Lebénultam. Lehorgasztott fejjel álltam. Mellettem a presszó karámját díszítő virágok alatt, a körtálcákban állt a víz, eshetett a környékünkön, vagy csak túllocsolták. Az üres asztalokat védő terelőelemek a járdaszegényhez kényszerítettek. Még sosem álltam ott. Nem mertem felnézni, onnan milyen lehet a lakásunk erkélye. A kapubejáratra sem lehetett nézmem, és a presszó belseje felé sem, ahol egyszer kiszúrtam, milyen rémségesen ódivatú, agyoncicomázott csempeburkolattal csúfítják el a belső teret. Messze elől, az utcánk végében sorakozott a hossz tengelyre merőleges üzletsor, ahová nagy ritkán elugrottunk valami apróságért.

Milyen messze van Nina, hültem el... Ebből a távolságból, bár lehet, csak az idegállapot gőze láttatta így, volt körötte, de inkább fölötte egy kis elszíneződés. Ha nem lenne hülyeség, azt mondanám, talán egy apró, vöröslő felhő, vagy légköri anomália, amit hirtelenjében a fürdőszobánk rejtett tükörfelületéhez hasonlítottam. És Nina szeme visszaragyogott erre a tü-neményre, most mindegy, hogy csak visszatükrözte azt, vagy maga is forrása volt a jelenségnek. Égett, csillogott a tekintete, nagyon szép volt. Igazából mégsem a szépsége fogott meg, hanem a dolgok valóságos rendjének de-rengése. Hogy Nina talán közömbös lett az időre, az egyetlen tényezőre, melytől elfogadtuk, hogy jóra és rosszra tagolja az életünket. Rég a lakás-ban kellett volna lennünk, hergelnünk magunkat, megnyergelni a vadabbnál vadabb motivációkat. Erre arra összpontosított, amiben ott az ellenállás írmagja, hogy talált egy harmadik lényt, és kapcsolatba is lépett vele, bár innen nem látszott, milyen eszközön keresztül teszi. Mi történhetett? A türelmetlensége kikezdte a beosztásunkat? A kisajátításnak nincs távlata? Erről a fordulatról egyelőre nem tudok fogalmat alkotni. Felfoghatatlan, hogyan üríthette ki mindazt, amit összegyűjtöttünk. Márpedig az erős dön-tések nem tűrnek meg emlékeket. A pánik szorította a torkomat, nyomta a gyomromat, mert azok ketten derűt, friss szellemet, optimizmust sugalló párt alkottak.

Nem tudom, hogy kerültem a lakásba, összetörten ültem a nappaliban. Aztán csendesen bejött Nina.

TÜNDÉRMARAKODÁS

1.

fel kell tenni azokat a kérdéseket,
amelyeket magam előtt is szégyellek:
hát mivégre szültem ezeket a tündéreket?
hogyan viszálypókok szőjék körbe arcukat?
elfedve vonásaikat egymás elől?
felfüggesztve az áradást, hogy aztán
ajtódorombólásra ébredjek?
remeg a képmutatásból épített ház,
dőlné a ház előtti fa is,
de a borostyánréteg tartja,
amit mindig is sajnáltam kiirtani,
ez most az utolsó menedékem.

sűrű napok jönnek.
nem gondoltam volna, hogy
megöregedni nem kiváltság
ebben a leszármazásban.
ha azt kérdezik, egyedül érzem-e magam,
inkább lesütik szemüket, minthogy lássák kiszáradásom.

2.

csontos madár ez az asszony
megsüketíti az árvaság
tekintetét elfordítja
ölelése tüskeágyás
viasz folyik végig arcán
könyörög szabadulásért
ő nem tehet semmiről
ő nem szült meg senkit
megkeseredik tekintete tündérei láttán

hárászkendője fullasztja
hátát görbíti a szégyen
szavai sebeket vágnak
megtagadja a közelséget
ítélő szeméből folyik
folyik a sárga viszály

GYÓNÁS

Kiköltöztek a nyelvből, de hol van maradásuk?
Mezőkbe térdelnek, patakba fekszenek,
feloldozást mégsem kapnak.
Új ruhát öltenek, rózsavízt hintenek,
mégis rájuk borulnak a templomtornyok.
Verik vissza a büntudatot, a bűnbocsánatot,
mossák a fényben arcukat.

Ezeknek a kezeknek minden kapavágás dicsőség,
mire megtanulnak ütés helyett simogatni.
Már csak göröngyöket morzsolnak rózsafüzérként,
a hajlatokat bánat fűzi össze.
Veteményezés után bámulják az eget,
munkaképtelen lelküket esőben mosdatnák,
Márjácska sír, visszhangozzák,
kötények isszák fel a könnyeket.

A KUTYÁS ÉV

Az első közös évet a kutyás évként tartom számon. Nekem három kutyám van, a polginak négy vagy öt a tónál, egy kicsi otthon. Az enyémekek mind szukák, mindhárom ivartalanítva, kettő verekszik, fiatalabb pásztorkutya próbálja leverni a ranglétra tetejéről az öreget. A rangidős Szilva a kedvenc kutyám, már közel sem mer jönni hozzám, ahogy kilépek az ajtón, lódul feléje a másik, menetből belecsíp a hátsójába, lerántja a földre. Néha beengedem a házba, pihenje ki az állandó stresszt.

Egy reggel nézem, mit nyalogat a hasán, hát fel van hasítva egy jókora helyen. Berakom a kocsiba, viszem a dokihoz, fertőtleníti, összevarrja. Hazatérve a másikat megkötöm, csak éjjelre engedem szabadon, éjszakára Szilvát beengedem. Megy ez egy darabig, amíg valamelyik ügyes cigány, a pásztorgyerek, aki a tehéncsordával jár, rá nem jön, hogy gyakorlatilag védelem nélkül az udvar. Egy reggel nézek ki az ablakon, dörzsölöm a szemem, jól látom-e, hogy valaki járkal a nádakon túl. Jól látom. Mire kirohanok, átmászik a dróthálós kerítésen. Körülnézek, mit vihetett el, az autó ajtaja nincs egészen csukva. A két ülés között, a kéziféknél kis, kerek fatányérban tartok aprópénzt, az tűnt el mind. Nem tragédia, de rosszul esik a tudat, hogy járkalnak az udvaromon. Erre eddig nem volt példa. Nem sokkal később megtudom, hogy a panzióhoz is bemászott, onnan is elvitt minden pénzt, amit talált. A gondnok elcsípte, kapott egy jókora verést. Jelentem a rendőrségen. Kijön a rendőrnő, szétnéz az udvaron, mutatom a kerítés körül a nyomokat. Kedves és szép nő, a szemközti faluban lakik. Ezentúl a házam környékét beiktatják a rendszeres ellenőrző körútjukba, nyugtat meg.

Nem vagyok nyugodt. Egy lábadozó, állandóan fenyegetésben élő házőrző nem védelem. Keresnem kell egy keményebb kutyát. Találok is. Egy négyéves kan kuvaszt, Tordának hívják, és minden rendben volna vele, még törzskönyve is van, csakhogy nemrég odakapott a család egyik gyerekéhez, szabadulnának tőle, ingyen is. Elhozom a kutyát, jön a család utánam saját kocsival, gyerekestől, megnézni, hol lesz az új helye. A három szuka hamar elfogadja az impozáns kant, akkora, mint a két nagyobbik együttvéve. Vezetem pórázon, enni adok. Morog rám, amikor eléje teszem az ételt.

– Kölyökkora óta ilyen. Az esztenán született, biztosan nagy volt a versengés. Soha nem tudtam leszoktatni róla – mondja a gazdája. Jól megtermett férfi, medve okozta vadkárok felmérésével foglalkozik, otthonosan mozog a kutyák és esztenák világában. Van még egy fiatal kuvasz szukájuk, azzal maradnának, Ágnesnek hívják. Ágnes sokkal megbízhatóbb a gyerekek szempontjából.

– Na, de Tordával az udvaromon ide nem jön be többet senki – mondom. Tetszik a kutya nagyon. Hatalmas, a standardhoz képest szögletes fej, nyakán dús, fehér sörény, tiszta, ápolt szőrzet, magasan hordott fark. Megvan vagy hatvan kiló. Tekintélyparancsolón masíroz az udvaromon, levizel minden követ.

A család örvendezik, hogy milyen jó helyre kerül, mozgásra van lehetősége bőven, van mit őrizni, mehet a kerítés mellett fel-alá, amennyit csak akar. Elköszönnek. A kocsijuk a kapu előtt. Csukom mögöttük a kaput, indítja a férfi a motort, én elfordítom a kulcsot a zárban. Nem szoktam napközben zárni a kaput, de mostantól félnem kell, nehogy valaki tévedésből benyisson, és az új testőröm cafatokra tépje.

Ahogy megfordulok, és indulnék a ház felé, szembetalálom magam a nagy szögletes, fehér fejjel. Másodpercig farkasszemet nézünk, aztán ugrik egyenesen nekem. Magam elé tartom a jobb karomat. Beleharap. Elengedi, majd fog egy újat rajta. Aztán még egyet. A kutyáim a védelmemre kelnek, ugatnak körülötte, szidják, mint a bokrot. Az autóba is behallatszik a cirkus, mert kiugrik a férfi, rázza a kaput, kiabál a kutyára:

– Torda, nem szabad! Nem szabad!

Elenged. Hármat vagy négyet kell lépnem a kapuig, hogy elfordítsam a kulcsot. Sikerül eljutnom odáig. Nyitja a kaput a férfi, kisurranok rajta. A kapurésen kisurran mellettem a fiatalabb pásztorkutya. Ő sem mer egyedül maradni Tordával.

– Nem baj – legyintek –, menjünk a sürgősségre.

A kapu előtt a férfi gyorsan leveti a trikóját, elkötjük a karomat. Minden csupa vér. Látom, amit még sohasem, sárga, kocsonyásan áttetsző, szemcsésen szétszóródó zsírszöveteimet a bőrömön. Kutyaharapást nem szoktak varrni, de most muszáj, öt helyen egy-egy öltés. Jó, hogy nem ért el a csontig, mondja az orvos, aki összevarr. Jó, hogy nem döntött fel, mondom, mert akkor egyenesen a nyakamat találja el, s akkor nem itt volnék, hanem a hullaházban, nevetek. Lenyelek egy metamizolt. Kérdi, kérek-e valami nyugtatót. Mondom, hogy nem szükséges.

Fájdalomcsillapítót írnak fel, kapok egy tetánusz elleni oltást. A kutya új oltási könyve nem kerül elő, csak egy régebbi, nem tudjuk bizonyítani, hogy nem veszett. Tudom, hogy nem veszett. Megkérem a kutya gazdáját, vigyen a panzió parkolójába, tegyen le ott, amíg a kutyát kiviszi az udvarról. Minden úgy történik, ahogy kérem.

Eszemben sincs perelni. Én fogtam mellé. Mindenféle tanácsokat hallok, hogyan kellett volna kezelnem a kutyát, hogy elkerüljem a balesetet. Meghallgatom mindet, de valójában örülök, hogy én jártam pórul, nem valamelyik gyermekem vagy a bébiszitter.

Ekkor már a kórháznál dolgozom, épp azon a héten kezdtem el a munkát. Másnap bemegyek rendes időben dolgozni, mondom, várnak a sebészen, megegyeztünk a nővérrel, hogy minden reggel újrakötöz. Jobb karomat rögzítve hordom, a nyakamba akasztva. A fájdalom, minden beszedett gyógyszer ellenére, hatalmas. Főleg éjszaka. Alig alszom. A kollégák szinte könyörögnek, hogy vegyek ki betegszabadságot, ne kínozzam magam. Nem veszek. Autót vezetni tudok fél kézzel, járni tudok, a bal kezem is elég ügyes. Viszont ha egyedül maradok a fájdalommal, végem van. A gyermekek az apjukkal nyaralnak éppen valamelyik mediterrán országban, mint augusztusban rendszerint. Az éjszakák a legnehezebbek, a jobb karom külön életet él, olyan, mintha volna még valaki az ágyamban, egy fogyatékos gyermek, akire minden másodpercben figyelni kell.

A munkából hazaérve egy csendes, napsütötte délutánon fekszem az ágyban, próbálok bepótolni az éjszakai pihenést, amikor ír a polgi, hogy meglátogatna.

– Nem szeretném most – válaszolok.

– Csak egy percre.

Valahogy feltápáskodom, kimegyek a kapuig.

– Nem jössz velem fel? Megyek kutyát etetni.

– Mehetek.

Kutyákról beszélgetünk. Gyermekkora óta kutyázik, meséli, volt már rengeteg és sokféle. Mondom, fogok venni egy olyan csobánkutyát, amilyen az öreg szukám. Nem helyesli. Azok nem jók házörzőnek, semminek se jók.

Lefekszem az ágyra, amíg a kutyáit, halait rendezzi. Amikor végez, óvatosan bemászik mellém.

– Fáj? – kérdi.

– Fáj. De így most sokkal jobb – mondom.

Simogatni kezd. Csókolózunk. Óvatosan levetkőztet. Lassan, óvatosan szeretkezünk. Ekkor élem át az első orgazmust vele, egy napsütötte, au-

gusztusi délutánon. Testem felső fele sajog és hasogat, az alsóban szétárad a gyönyör. Már nem bánom, hogy kimentem a kapuig.

Az új házörzöt interneten keresem ugyanazon a környéken, ahonnét Szilvát hoztuk el a volt férjemmel nyolc évvel azelőtt. Munka után kocsi-ba ülök a gyermekekkel, elautózunk Rucărig. Csodálatos helyek, meredek szirtek között kanyarog az út. A lányom a kopilóta, hűségesen követi a térképen, jó helyen járunk-e.

Egyszer csak rám néz, és azt kérdi:

– Anya, most már lerakhatom a térképet? Hányingerem lett.

Nem hányik, sose hányt autóban, de fix pontot nézni sem bír. A megbeszélte időben, pontosan érkezünk. Szőke, fiatal nő fogad. Mutatja a kutyakölykeket. Két alom is van, egyik rend egy héttel később született. A nagyobbak közül választok, a legsötétebb bundájút, a legbátrabbat.

A kis, fekete szőrgombóc a gyerekek között, a hátsó ülésen utazik házáig. Nem nyálazik, nem hányik. Jó jel. A nyár hátralevő részében visszük magunkkal, bárhová kell utaznunk, még egy szűk körű, családi esküvőn is részt vesz. Minden nap jön velem a városba, hogy amíg dolgozom, legyen ki etesse. A volt férjemnél, a bérelt, kertés háza udvarán jól elfér, ott csak két szürke macska van. Összebarátkozik a macskákkal.

A fiatalabb szukát is beviszem a városba, megegyezünk, hogy nála marad, én viszem neki a tápot. Napközben jól elvan a kölyök a szukával és a két macskával. Munka után jön velem haza.

A polgármester még abban az évben megszabadul két korcstól, amiket nem szíve. Két jóféle vadászkutyája is van, azokat a fia tudja sajátjának.

A második év már csak félig kutyás év. Tavasszal a szeretőm képet küld, hogy átvett egy menhelyre indított ketrecet, benne két airedale terrier szuka. A gazdájuk meghalt, az özvegy nem tud foglalkozni velük. Egyik sincs ivartalanítva. A kutyák jó fejek, borzosak, kedvesek. Nyár elején lekölykezik egyszerre mindkettő. Tisztán látszik, hogy a nagy, hosszú farkú, langaléta erdélyi kopó az apja az összes kölyöknek. „A kopó jól örökít”, mondja az emberem. „Ezt a keveréket használják vadászatra, lássuk, milyenek lesznek.” Még abban az évben megválnak a kopótól, a vérebtől és egy korcstól. A hannoteri vérebet, a bársony szőrű Rozit különösen szerettem. Nem nagyon értem, hogy lehet kutyától csak úgy megválni. Értem, hogy a kutya a hajtó-vadászatra kell, és azt is, hogy nem válik be akármelyik. De akkor is, az ember megszereti, ami az övé. Az emberem, velem ellentétben, nem kötődik érzelmileg a kutyáihoz. Vagy nem mindenikhez.

A szemközti erdőben gombászunk komótosan, tele az erdő szebbnél szebb galambgombákkal. Mondja, hogy fel kell menjen a tóhoz, a munkások szóltak, hogy az egyik kutyát igen járják a legyek.

– Hagyjuk akkor a gombát! – mondom.

A fiatalabbik terrier lihegve fekszik a patak mellett, alig bír mozogni. Bemászik a patakba, tántorogva iszik. Lázás. A hátsó fele csupa nyirok és sár. Rajzanak a zöld legyek rajta. Nézem közelebről, nyű mozog a bundájában mindenfelé, a lapockáitól kezdve a farka hegyéig. Elborzadok.

– A kölykeket átraktam a másik alá – mondja.

Beállítom a kutyát a patakba, próbálom lemosni. Gyomorforgató szaga van. Tűri, állja a vizet, nem ellenkezik. Mintha érezné, hogy most az engedelmességén múlik az élete. Az emberem néz egy darabig, aztán elindul, enni ad a halaknak, a többi kutyának.

– Nem hagyhatjuk itt – szólok.

– Mit csináljunk vele? Holnap kihozom az állatorvost.

– Ha itt hagyjuk, ennek reggelre annyi. Levisszük hozzám.

– Én a kocsimba be nem rakom, az eccerke biztos.

Kerítek egy köteg szemeteszákot, letakarom vele a hátsó ülést. Berakom én. Próbálom tovább mosni az udvaron, a kerti csapnál, de ránk sötétedik.

– És te nyugodtan gombászgattál! – szidom az emberemet.

Felölelem a kutyát, egyenesen az emeleti fürdőszobába viszem, berakom a gyermekek fürdőkádjába. Mosom tovább belőle a nyüveket rendületlenül. Reménytelenül. Csupa nyílt seb a hátsó fele. Alig áll a lábán. Nem is áll, fekszik a kádban.

– Kell valami vegyszer, ami megöli őket – jegyzem meg.

Az emberem kocsiba ül, leszalad a juhos baráthoz, hozza a vegyszert. Azzal végre a nyüvek megszűnnek vonaglani, moccsatlanul ereszkednek a lefolyó felé. Kijön a kutyából rengeteg szőr is, csak akkor tudom meg, hogy teljesen eldugta a lefolyót, amikor több rendben ömlik a nyakunkba a plafonon keresztül a fürdővíz.

Rebit, mert így nevezem el, berakjuk a kazánházba pihenni. Másnap a polgi állatorvost hoz, antibiotikumos injekciót, hüvelykúpot kap. Két nap után Rebi szemlátomást jobban van.

– Ha nem lett volna olyan kövér, eddig beledöglött volna – mondja a szeretőm, aki nem sajnálja az ételt a kutyáktól.

– Rebi lesz a közös kutyánk, jó? Közös gyerekünk úgyse lesz – vigyorgok.

Megegyezünk. Lehozom a másik szukát is, meg az összes kölyköt. Eddig már csak négy kölyök maradt, azok is egytől egyig nyüvesek. Lemosom,

kitakarítom mindeniket. Kettőt berakok az öreg szuka alá, aki elfoglalja a kapu melletti kutyaólat, kettőt Rebi alá, a kazánházba. Három nap telt el, mióta lehoztam az erdőről, nem tudni, maradt-e még teje. Az öreg szuka alatt nem száradnak a megmosott kölykök, pedig szorgalmasan nyalogatja őket. Testük hideg. Reggelre három elpusztul. Csak ekkor látom, hogy az öreg szukának alig van duzzadt emlője, nem tudja szoptatni őket, mert nincs teje. Az utolsó, félig kihűlt kölyköt alaposan megvizsgálom, van-e még benne légtojás vagy kikelt lárva, majd visszarakom Rebi alá. Lassan életre kel.

Az öreg szukától még abban az évben megválnak a kopóval és a vérebbel együtt. Rebi sokáig nálam marad, az udvaromon neveli a kölykét egészen az elválasztásig. Ekkor megy vissza az erdőre, mert etetéskor sok a cirkusz, megy neki a saját kutyáimnak. A kölyök marad. Ő Odi, az első kutyám, amit az emberemtől kaptam. Vagy vettem el. A második Luca, a lúdfogó.

Tamás Dénes:

FAMONOLÓG

A reggeli világosodás szélfúvással érkezett. Ritka együttállás. Többszörös élvezet. Mielőtt felhasadna az ég hártájára, már várakozásban vagyok. Leveleim, alácsüngő kezek, a bársonyos fényteleniséget morzsolgatják, az éjszaka hatalmas tömbjei lassan dörgölöznek hozzám, megremegek, mint ló vékonya párnás előtt, mert érzem, a hegy túloldaláról induló készülődés hamarosan ideér, mint menyasszonyt vetkőztet le, és átad a nyújtózkodó kéjnek.

Fentről kezdődik a zsidongás. Mint feltört tojás sárgája buggyan ki a nap a hegy tetején, és már érkezik is a fény, mintha fejsze élén egyensúlyozna, először csak meglegyinti koronám tetejét, hogy még egy picit tovább tipródjak őrlődésemben, de nem kell sokáig várni, üstökömbe markol, s már a foglya is vagyok, pedig még az egész testem érintetlen, csak odafent dül az ölekezés, lángnyelvek kapnak bele ágaimba, mintha magamon túl terjeszkednék, dagadó vitorlaként feszülnek ki leveleim, mindegyik az egész valóját, összes erezetét, rostját, az összes örült malomként zakatoló sejtjét próbálja beletartani az ölelésbe, miközben lassan, lassan harapózik alá a láng, teljesen kibont éjszakai öltözékemből, még több levelem, még több ágam kerül eksztázisba, az egész koronámmal belefordulok, megmártózom, többször és többször, de már a gyökereim is lázban égnek, pumpáló szivattyúként lökik fel a vizet a magasba, mert nemcsak kapok, adok is, magamat adom, adom, szent szüzanyám, belehalok... pedig csak életre égek, ki érti.

Bokáig szerelemben. Haha.

De nem is a fényről, a szélről akartam mesélni. A fénnel együtt az is megérkezett, az út emlékeivel megrakodva, a bokrok ágaiba kapaszkodva, odalent lopakodott előre. A beszakadó völgyek harmatos leheletét hozta magával, egy üzekedni akaró szarvasbika hangkürt-bődülését, az irányok és a távolságok megzabolázhatatlan szédületét. Szeretem a reggeli szélcsen-det, magamra irányítja figyelmemet, hagyja, hogy ha egy lélegzetvételnél időre is, visszavegyem a világtól látszólagos körvonalaimat. De csak azért, hogy utána még elemibb legyen elragadtatásom, még tisztábban adhassam át magam a szélnek, mert alig ér el hozzám, túr bele lombjaimba, egyből egy rajtam minden irányba túlmutató mozgással kerülök kapcsolatba, egy ősi anyadajkálással, ami sehová sem köthető, de mégis bármiben formát talál magának... ma reggel éppen bennem, velem táncol, egyre határozottabb,

szilajabb mozdulatokkal, bennem lengedezik, nyújtózkodik, megdönt, forgat, mint egy orsót pörget, belevisz és felold, nem hagy magamba roskadni, hol az öröm, hol a bánat karjaiban ringat, de még a kétségbeesés árkaiban is előre biztat, minden törést, sérülést kisimogat, kimasszíroz, kifelé kényszerít, amivel azt is mondja, fuvolázza, sípolja, bömböli: adj, csak adj, ha valamit visszatartasz, meghalsz.

Fújd el, jó szél, fújd el! Innen is kezdődhetne létezésem, ebből a magára a semmire mutató öneszmélésből, mozgok, tehát vagyok, a tér folyamatos, állandóan megújuló születésére vagyok rákapcsolva, miközben magam is teret alkotok, térből térbe kerülök. Méghogy „állnak” a fák. „Magasodnak”, „nyújtózkodnak”, „lengedeznek”. Mindjárt elröhögöm magam. Térben lenni örület. S ezzel még nem mondtam semmit. Nem csoda, hogy mérhetővé próbáljátok tenni, kontrollálni a belőle kicsapó féktelenséget. Faltól falig létezés, ez a tiétek. Pedig füstölögni tud a tér, kipucolni, átpántolni, kimozdítani, felajzani, összerázni. Folytassam? Egy-egy hegycsúcs, lankás domboldal még nagy ritkán kijut nektek, de próbálnátok meg otthagadni a nyitottban. Darabjaira tépne az egész. Zuhog az ég. Tudtok erről? Összemegy. Mint egy összegyűrt papírgalacsin, olyan. Hiszen leginkább égszakértő vagyok. Koronámmal, mint felajzott ideghálózattal, bármikor kiszimatolom, leolvasom a magasság ezernyi állapotát. Mert ha kell, megpendül az ég. Mint egy kifeszített húr, remeg. Leteremt, felmagasztosít. Felsír, nyüszít. Jaj, már bődül is.

Fény és szél. Fény és szél.

Ma reggel a világ rajtam keresztül beszél. Mi az, hogy beszél: énekel és dalol. Dudorászik és kacag, mint lecsúszó hógörgeteg általam is gazdagodik, és igen, feltölt, kitágít, s majd egyszerűen továbbad. Ti mit tesztek ehelyett? Csak mondtok, mondtok, be nem áll a szájatok. Mindenre szavakat kerestek, mindent szavakba csomagoltok. De tudtok-e a szélről, ami szavaitokon keresztül is átsüvít? Amiből előáll fecsegésetek, hiába próbáljátok elfedni az értelem jeges közönyével. Igen, a lélegzetre gondolok, ott híz bennetek is, lyukacsos testetek üregeiben dúdol, nincs teljes némaság, szokni kell ezt, észrevenni a szavak remegő auráját, áthatott, hajlékony testiségét, hiszen szavaitokon keresztül bennetek is a szél játszik, a szél öntudatlan beszédét dadogjátok el, amivel velünk is kapcsolatba kerülhettek, kapcsolatban is vagytok, még akkor is, ha nem vesztek erről tudomást. De nemcsak velünk, bármivel, ami körülvesz. Vegyé! mély lélegzetet! Érezd, ahogy megemelkednek bordáid, ahogy kitágul a tested. Még a hajzatodat is sűrűbbnek érzed. Majd fújd ki lassan a levegőt az orrlyukaidon keresztül!

Figyeld, ahogy megfeszülnek orrcimpáid! Ahogy a kiáramló levegőoszlop megremegteti karodon a szőrpihéket. Befelé figyelj! Az áthatott pontokra. Mert ott találsz a kivezető utat.

Sajnálalak, te utoljára érkezett! Ahogy bebörtönözve létezésedbe, porig alázkodva megváltásodért esdekelsz. Azt hiszed, minél kisebbre mégy össze, jutalmad annál nagyobb lehet. De amit te szédült, gügye módon, kényszeresen Istennek nevezel, azt én a testemben hordom. A fénytől, a levegőtől, a fel-alá közlekedő víztől, a föld érces elemeitől, a gravitációs hullámoktól áthatott testemben. Te is a testedben hordtad, az eleven, történő testedben, csak már nem tudod értelmezni a jeleit. Néztél bele egy futó tekintetébe? Mennyire tágas benne a tér. Szaladj te is! Szeretkezz, szülj, merülj forró vízzel teli kádba, állj ki a sziklapárkányra, ugorj ki az ablakon! Tanítsalak? Ha-ha.

Fény és szél. Fény és szél.

Ma reggel velük jártam be a dombhátat. Egyenként huzigáltam ki gyökereim a porhanyós földből, s óvatosan, ügyelve arra, nehogy felébbreszem reggeli álomból a két csilpcsalpfüzikét koronám alsó részén megbúvó fészükéből, mint egy idomtalan sellő, hullámzó mozdulatokkal nekiindultam.

Nehézkes lépteim életre keltették a tájat. A közeli vadrózsabokor aljából nagy zajjal egy fajdkakas csapott fel. De ehhez már hozzá voltam szokva. Bár most ezek a szárnycsapkodások valahogy áthatoltak rajtam. Az elmozdulások miriádját kellett megszoknom. Hiszen minden megváltozott, ami biztos pont volt addig. Az irányok felizzottak. Tündöklő sebesség borította be a dombhátat. Tiszta önkívület. Mintha ezernyi kapkodó szempárban egyszerre látnád megsokszorozva önmagad. A távoli tölgy egyszer csak közelebb került. Beleléptem varázslatos közelségébe. Igen, létezik egy konstelláció, amelyben át tudok hatolni bármin, ami tömörségével tüntet. Felül felbőgött az ég, kavarni kezdett, majd teljesen elveszítette formáját. Innen minden elképzelhetőnek tűnt egy pillanatra. Melyik pillanatot válasszam ki?

Tőlem függött.

Durván vakolt, fehérre meszelt falra láttam rá. Előtte magas sarkú cipőben, fekete ruhába öltözött nő lépkedett, kezében apró táska. Léptei lefelé vezettek a kockakővel burkolt talajon. Bár ezt csak kikövetkeztetni lehetett, abból, ahogy a nő elülső, magas sarkú cipőbe bújtatott lába a talajra tapadt, térde fölött, mint amikor dolgozni kezd, behorpadt az izomzat, míg a hátsó talp, elemelkedve, éppen csak érintette a talajt. Másképpen minden egy helyben vesztegelt, be volt fagyva egyetlen villanásban. A nőtől néhány lépésre, az előtérben egy fiatal, rövidnadrágos pincérfiú állt, kezében kávéscsészék-

kel megrakott tálca. Fejét szinte kettészelte a magasból lecsapó árnyékpallós. Másik karja szorosan leeresztve a törzse mellett, féloldalasra fordított fejével a nőt figyelte.

Elől, hátul, fent és lent az egész összefüggést éles elválasztó vonal zárta le, oda már nem lehetett belátni. Mégsem hiányzott innen semmi. Nem a hiányt, a többletet kellett elviselni. Leginkább két mozgás kereszteződését. A nő lendülete ugyanis egészen áthatotta a látványt, mintegy előretolt mindent rajta, aminek külön erőt kölcsönzött a mélyvágású dekoltázsa, de a büszkén előretolt álla is. A lejtős talaj, de még a fényben fürdő fehér fal is előre igyekezett, miközben hátul felejtette elkeskenyedő súlyát. Ez az egész lódulás másrészt meg volt akasztva. Mint egy aranytengelyen, a pincérfiú tekintetén függött, ami szinte körbenyaldosta a nő alakját, különös súlyt adva neki, felragyogtatva. Minden párbeszédre volt fogva a látványban, minden vibrált, egyszerre élte külön súlyát is, de ugyanakkor szétrajzolt, szétfeszült; mégsem tudott szétesni. A fiú leeresztett karján, a csukló fölött természetellenesen meg volt duzzadva a bőr alatti ér, hiába volt elérhetetlen távolságra, mégis a nő árnyékolt, feszes arccsontozatát tapogatta. A fény léptéket veszítve változtatta intenzitását, hol az árnyékokban lapított, hol a feketében tüntetett hiányával. A nő sötéten izzó sziluettje mintha sokadik bőrét vedlette volna. „Megyek. Állj!”, „Megyek. Állj!” – szétválaszthatatlanul összetapadva ez a kettős felszólítás hullámozott át a látványon. A kávéscsészék, mint holmi repülő csészealjok, pörögni kezdtek. Miközben egyre tisztább, egyre világosabb lett az üzenet: a látást is látom. A látás irtózatosságtól életem át. Elborított a sóvárgás: mennyire szeretnék én is látni! Mennyire szeretnék tekintetemmel súlyt adni a világnak. Az utoljára érkezett tekintete képes értéket adni a létezőknek, drágábbá teszi őket.

Mintha mosolygós fejszék kezdtek volna énekelni testemben, úgy szédültem bele egy ismeretlen tartományba.

Jönni fognak, hamarosan itt lesznek a tér szerelmesei – futott át rajtam. Belépnek a térbe, a mi terünkbe, s még ha két dimenzióban is, de valamit visszaadnak abból a lehetetlen gazdagságból, ami a miénk. Mégis úgy érzem, határt sértettem, odáig merészkedtem, ahová még nincs jogom betérni.

Lassan kezdtem hátrálni, s mintha tojásokon lépkednék, tértem vissza a helyemre.

Ez a korai fényözön és szélfúvás mindig összezavar. Megbolondít. Szárnyalásra kényszerít. Ha-ha. Pedig tudok sokkal földhözragadtabb is lenni. Első alvásidőm után onnan tértem vissza, a föld mélyéből. Nem siettem el a visszatérést. Ágaik még csupaszon kaszabolták az eget, amikor megéreztem

a sarjadást a talaj felől. A fűvek és a virágok találtak rá az ágaim közötti még szabadon áramló fényre, és, amíg tehették, a barnás avar mélyéről fűrgén iramodtak ki a napvilágra, hogy kiteljesedjenek. A hóvirág már rég kidugta a fejét, de jöttek a többiek is, a csillagvirág, a pirosló hunyor, a leánykökörccsin, a keltikék sokaságai. A reggeli szél ringatta fűzöld tengerben nyilladó, szét-spriccelő színekavalkád. Alulról felverődő csábító illatozás, áradozó szerelmi üdvözlet. Törzsem aljzatát csapkodó pazarló precízió. A szépség számotokra lekövethetetlen vergődései, túlcsapásai.

És mindez nem tőlem függetlenül esett meg. Velem, általam is történt, ami odalent kavargott, hasadt, lelkendezett. Engem is ébresztett. Hiszen el sem kezdtem igazán élni, a szerelem egy égöve már lezúdult alattam. Bokáig szerelemben. Ha-ha.

Ezért jó egyszerre több térben tartózkodni. Több sebességben élni.

A relativitások mindig felajzanak.

Alig bontottam ki levéllemezeim, a talajközeli szerelmi vergődése össze is zárult alattam. Más áramlások, kibomlások, alakulások szökkentek az égig, váltak mérvadóvá. Először persze megvártam, legyen a levegő tartósan meleg, a víz pedig biztosan elérhetővé váljon odalent. Hogy honnan tudtam ezt? Az biztos, hogy nem kiszámoltam, nem következtettem ki. Mondjam azt, hogy az összes sejtem számolt és következtetett? Ez sem lenne igaz. Benne voltam. Ott voltam, ahol a levegő fordulatokat vesz, ahol apadni, emelkedni kezd a víz. Érzékenységem mindig a közvetlenségben fejt ki magát. El nem tudod képzelni, meddig érnek el ágaim, gyökereim! De külön érez a törzsem, külön a kéreg, a hánacs, a kambium, a fatest, a bél, külön a gyökérzetem, a koronám, a leveleim. Külön-külön és együtt is. Mindig másként. Már meséltem, hogyan fújnak bennem a szelek. De próbáld elképzelni, hogy a mellkasod mélyén, mintha egy precíziós óra mutatója lenne, a Föld legbelső szilárd magja fordul egy felet. Hogy rád támaszkodik egy hegyoldal. Hogy szorongatni kezdenek a csillagok. Hogy a zuhanás nemcsak a gyomrodban dobban, egyszerre sújt le minden porcikádra. De elég megmaradni csak a víznél és a levegőnél. Ezek a léptékváltások sohasem hoznak zavarba. Rájuk vetettem magam, mindent magamba szívtam, végigszáguldoztattam törzsem belsejében, ágaimban. Iramodni akartam, magasodni, terjeszkedni, fent a magasban, de lent a földben is. Minden nap egy eksztázis. Az összes tagomban, végződésemben történő folyamatos percegés, szétnyílás, tágulás. Növekedtem, csak növekedtem. A bennem terjeszkedő hasadás a kinti világban találta meg mását, ott is továbbhasadt, tovább növekedett, sokasodott, terjeszkedett. Így lett a törzsem alatt fű-

vekkal borított talaj, így emelkedett erdőnyi fák sokasága körülöttem, így került felhők rángatta égkupola lombsátram fölé. Így kapcsolódtak hozzám a föld alatt a szerteágazó gombahálózatok révén távolabbi testvéreim, raktak fészket ágaim közé a madarak, vájták törzsem szövetébe magukat a farágók, fafűrók. Bennem nyertek értelmet a napfelkelték, a napnyugták, az évszakok és az évek.

Mit mondjak, magával ragadott a növekedés fékezhetetlen ősrobbanása.

Nem érted. Mondod, hogy nem érted. De akkor miért nem figyelsz jobban? Körmeid lassú növekedésére, hogy hogyan hosszabbodnak meg a hajszálaid. Miért nem érzed át a felhámsejtjeid pusztulását? Hát a salak kiválasztódását bélsatornáidban? A sejtközötti folyadék csendes áramlását a nyirokhajszálerekben. Mindig a fejedre mutogatsz, mindig ott keresed a választ, miközben átszellemült tarkód sokkal pontosabban jelzi az aláereszkedő éjszaka fojtogató puhaságát, zizegő rémségeit. Igen, Ó, a nagy, zselés agyad szívott el, szegényített el előled minden más érzékelést. Mindent magába irányított. Nem hagy jelen lenni. Nem hagy kapcsolódni. Miközben látszólag a csillagok között sétál, csupán saját öngerjesztett evidenciái között húzza meg pókhálófonalait. Birtokolni akar, mindent a szavak hálójába fogni, nem képes nem tudni. Ahol üres rések, nyílásokra lel, oda egyből hitkanócokat, hitfojtásokat tömköd. Pedig nincsenek üres rések sem idebent, sem odakint. Minden áthatottan, összekapcsolódva él, alakul. Ahol ürességre, a semmire lelték, ott is legalább a zene szól. Coltrane. Miazhogy! Ha-ha.

Ezekre az apró bogarakra figyeltem fel legkorábban. A rügyeimből szabadultak ki, piciny röpnylásokat rágya ki maguknak. Ahol kibújtak, az apró lyukakat leszámítva, semmi nem változott, mégis megdermedt ott az élet, már nem feslettek ki bimbóim. Bepánikoltam, miért tagadnám. Pedig nem először találkoztam gyorsan mozgóval. Már csemetekoromban is ott serteptéltek körülöttem, másfajta kifejezésmódok, másfajta sebességek szerint létezve. Ezek az idegenek azonban belőlem törtek elő, belőlem rágták ki magukat a létezésbe, a saját valósnak vélt határait hozva örvénylésbe. De aztán nem történt semmi különös. A bogarak körülöttem repkedtek, leveleimet hámozgatták, belerágtak a gyümölcseimbe, majd hirtelen nyári álomba merültek ahhoz, hogy ősszel megint feltámadjanak, párosodni kezdjenek, tojásaikat a rügyek oldalán az ormányukkal készített csatornába vájják, majd váladékukkal bezárják. A következő alvásidő után újra előlről kezdődött az egész.

Van elég hely itt erre. Ezeknek a bogaraknak, ahogy minden másnak is. Nem ennek érzése tört rám, nekem nincsenek érzéseim, csak valósága

a kapcsolataimnak. Van elég itt belőlük, bizony. Itt is, de a közelben is, el egészen a legmesszebbi távolságokig. Mindenkinek jut ezekből a kötelemekből, mindenki megtalálhatja bennük a saját kedvére valót. Ha pedig valaki elszabadul közülünk, a többiek fölé próbál törni, hiába vergődik, próbálkozik, acsarkodik, minél jobban próbálja fölének növesztetni magát, annál többen fogunk össze, szorosabbra fogjuk őt, és visszahúzzuk magunk közé. Egy erdőt nem lehet legyűrni, elpusztítani – ifjúkoromban szilárdan hittem ezt. Ahhoz túl sokan vagyunk. Nemcsak minket, fákat, hanem minden mást sem, ami körülöttünk, belénk kapaszkodva, belénk hatolva él. A nagyokat, a bokrok között fenségesen előre lépkedő dámszarvast, a makkoló vaddisznót, a pofáját sóvárogva a holdra tartó farkast. Ahogy a kicsiket sem, a törzsemen futkosó hangyákat, a szövetembe lassan magát beevő fagyöngyöt, az ágaimról lelógó zuzmót, a belőlem táplálkozó xilofágok sokaságát. Ők is megtalálták közöttünk a helyük, szövetségünk eltéphetetlen. De hagyom ezeket az untató felsorolásokat. Miközben látszólag egy őrjítő paralelizmus az életem. Te így láthatod. Hogy őrjítőnek őrjítő, az biztos, csak éppen párhuzamosságok nincsenek benne. Amik annak tűnnek, azok mind saját idővel és térrel rendelkező nem folytonos események, amelyekből ha megpróbálunk kihátrálni, olyan, mintha egy tág öblű, szélsöpörte tóra akadnánk, annak fodrozódásait, hullámzásának végeérhetetlen láncolódását követve.

Négy dimenzióban, a hipertérben a világunk talán egy tavacska. Ha-ha.

Aztán megérkezett. Már távolról észleltem közeledését, pedig még csak a völgy aljában járhatott. Először két lábon álló medvének tűnt, csak éppen mozgása volt sokkal másabb. Mások voltak a léptei, mint az erre kószáló nagytestű vadaknak, vaddisznóknak, szarvasoknak, farkasoknak, mert ahogy lépett, ahogy figyelt, ahogy hozzáért bármihez, nem a mozdulatokban, nem a kapcsolódásban rejlett az értelem, érződött, miközben látszólag itt van közöttünk, mintha egyidejűleg máshol is tartózkodott volna. Aztán, szinte ezzel párhuzamosan, még egy furcsább dolog tűnt fel. Ez az állat csak úgy megy. Csak úgy áthalad közöttünk. Csak úgy megszagol valamit, csak úgy kézbe vesz.

Miközben kilépett a tölgyfa törzse mögül, hirtelen megállt, lehajolt és felvett egy követ a földről. Elkezdte nézni, tapogatni, többször lassan megforgatta az ujjai között. Majd egyszerűen visszahelyezte a talajra.

Ilyen nincs. Nincs miért legyen. Mi ha hozzáérünk egy kőhöz, az a célunk, hogy a kő a helyére kerüljön. Hogy ha más, bonyolultabb formában is, része legyen a környezetének. De ő csak úgy kiemelte a követ közülünk. Hogy hová került át ezáltal a kő, fogalmam se volt, de hogy ezzel a moz-

dulattal valami ősi, valami elemi szétszakadt, az biztosnak tűnt. Mintha minden közöttünk létező köteléket elmetszett volna egy éles kés. Minden a levegőbe emelkedett, mozgathatónak tűnt egy pillanatra.

Átpakolhatónak, összevissza illeszthetőnek a világ.

Lám, felcseréltem az időrendet, annyira sokkolt az egész. Ugyanis valami megelőzte az utoljára érkezett jövetelét. Ami már hosszú-hosszú időkkel érkezése előtt jelentkezett, több hullámban is ránk tört, felzaklatott, elűzni próbált. Akkor még nem tudtam, de most már igen. A szaga volt.

Füstszagot már éreztem. Csapott már bele villám a közeli csipkebokorba, gyúltak ki távoli, kiszikkasztott, nyári rétek, ülte meg alacsonyan szállongó füst a völgyet. Mindennek van szaga. Ha hiszed, ha nem, még a magasságos űrnek is. Mennyszaga van, ha-ha. Lángra kapni, elégni, füstöt okádni, a füsttel az égig emelkedni: a tűzhalál növényi sors. Mi aztán tényleg teljesen el tudunk égni. A holokautóma velünk kezdődött. S velünk is fog befejeződni.

Ez a szag azonban más volt. Hozzánk is tartozott, hiszen a fák lepergett könnyei égtek el benne, mégis valami teljesen különböző keveredett bele, amivel még sosem találkoztam, ami szétzilálta azt, ami körülöttünk szálldosott, ami simogatott, balzsamozott, de, ha kellett, élénkített, éberré tett. Idegen volt. Annyira idegen, hogy amikor beleszipantottam, mint ha rögtön megfagyott volna bennem az élet. Védekezni próbáltam, egyből becsuktam leveleim pórusait, de a szag nem tűnt el, ott maradt a levegőben, ott terjengett körülöttem, egy eljövendő monstrumvilág hírnökeként szorongatott, fojtogatott, aminek nem értettem, mert nem is érthettem a szabályosságait.

Menekülnöm kellett. Hová, merre? Hát az ég felé. Hiszen mióta az eszemet tudom, leginkább az égbe való illeszkedés lehetőségei foglalkoztatnak. Mert nemcsak egymásra mutatnak idelent a dolgok, oda fel is tartanak. Csiszolatuk, foglalatuk lehetőségeit keresik. Mi csak közvetítők vagyunk. Szupravezetők. A föld összegyűlő áramlatait vezetjük el az ég felé. Mintha hangközök volnánk, adunk tagoltságot és ritmust a felfelé törekvésnek. Ágainkkal, mint idegbokrokkal hálózunk be a magasságot, de csak azért, hogy amikor finom, fúrge ujjak kibontják lepleinkből, még mellbevágóbb, kiteljesedettebb legyen a hatalma, a tágassága.

Most nem volt egyszerű a szabadulás. Mintha nem is a többi fa, bokor közül, hanem szúrós tárgyak, éles felületek, lapok, hatalmas tömbök préséből próbáltam volna kitörni. Sértett, fáj a kiszakadás. Akár egy végtelen, soha be nem fejezhető szülés. Én voltam, aki szült, de az is, aki irtózatos

gyötrelmek között megszületni készült. Pedig az égben mindig szól a zene. A szférák zenéje. Ha-ha. Miközben méltóságteljesen fordulnak, egymáshoz igazodnak az égitestek, így hangolják egymást. Nem tudjátok, pedig papi-
rusztekercsre rég leírták: szamoszi Püthagorasz először egy olajfaliget köz-
lében hallotta felcsendülni a szépség testies, észbontó megnyilvánulását. Ott értette meg, hogy a világ nem más, mint hangok cselekvése és szenvedése. Főleg szenvedése, mondom most. Pokoli szenvedése. Feljutni a magasba kínszenvedés, imádság, ami Coltrane átlélegzett vasából szakad ki a legele-
miben. Mert egyből lecsap a hang, többször is, érződik, áttörni akar. De ezzel csak jobban belecsavarodik a magasságba, fátylakba, leplekbe, repdeső szalagokba fordul, szétfut és összeáll, miközben ráng és kapaszkodik, emel és összeroskad, a belső test kerül kívül ezáltal, az kap bele az ég húsába, kifehérednek a körmei, úgy fogja, szorítja az eget, de a bélflóra rózsái is rá-
feszülnek az ég hártájára, a szív csomós izmai kezdenek rángásba odafent, tüdőlobok kerülnek eksztázisba, felfúvódnak, ereszkednek, tágulnak, bo-
molnak, miközben pengnek, csattannak, zúgnak az ég húrjai, hasad, szakad az ég... megérkezem, mondom, megérkezem, sohasem, sohasem.

Méghogy a hit van hallásból! Ha-ha.

Nagy Zalán

A FÉLREÉRTÉSEK PARKOLÓJA

nem tudom én sem,
mekkora hely szabadul fel
megkönnyebbülés után.
azt sem tudom, hol van az a hely;
talán az ellazult izmok között
vagy a gyomorfalak zárt terében.

képzeld el egy ásító vízilovat,
ülj a nyitott szájába törökülésben.
képzeld el, ahogy átvész a Níluson
egy kihalt nílusi víziló.

milyen gyönyörű kívül-belül a reggel,
élvezd ki,
hogyan harmat vagy
egy még alvó hangyabolyon.
boríték egy lusta postás kezében.

milyen gyorsan jön a reggel,
a megkönnyebbülés:
kitalatni végre
a félreértések parkolójából.

WIND OF CHANGE

ez is nagy vers mi mást mondhatna a szél
a viharok futó bölényről

már süt a nap és marokkóban az arab tavasz
bazárokat számol fel

két ország ebihalakat ijeszteget a tócsa vizében
telik az idő amit ők úgy hívnak forradalom

nincs hatalom dalnok nélkül
hárfán játszik egy bőrkeményedés

valaki haragból újra elővesz
mondja a csirke a tyúkszemnek

túl sokat tudok és meg fogok szólalni
mondja a konyha a csirkének

*

honvágyam! te azt hiszed, kényelmes itt nekem?
három hete nem láttam a szélalmokat,
mostanra olyan fáradtak lehetnek,
mint én 15 évesen, mikor annyit rohangáltam
a sárga szemű lányok után.

honvágyam! nem létezel,
bűntudatom az apák bűntudata.

most már azzal uralkodsz felettem,
hogy többé nem teszed.

távol lenni mindentől,
hallgatni a wellnesshotelek liftzenéit,
múlt időbe tenni
a virágóránál eltöltött délutánokat.

*

kurva szar szám a scorpionstól a wind of change,
néha még mindig szól a rádióban.

KÉPESLAP 0823

Ne zavad a köreimet,
vagy soha többé nem beszélek
hozzád, Méltóság.

A bosszú akkor jó,
ha szobahőmérsékleten tálalom.
Mert egyezkednünk kell.
Velem, veled és vele is:
nyitott pitvarok, zárt kamrák.

*

Egy tóparti ház gyötrő álma vagy,
a háznak tornáca is van.

*

Solo bueno. Bekrepálnak a szívhangok.
Hozzám szól bariton hangon a Méltóság:
*Utad hosszú, és el kell hagynod
eddiggi köreid.* Te ezt nem érted meg,
Méltóság. Nekem B. olyan, mint,
nekem olyan, mint a nyugalom.

*

*Túrd fel inged.
Építs magadban száz kaput.
De egyszerre csak egyet nyiss ki.
Engedd be a macskát,
menj be te is, vigyél magaddal
dunyhát, könyvet és dohányt,
a bölcsek követ vagy kavicsát.*

*

Nekem olyan, mint

(amikor későn ébredek, de van még időm teát főzni. Meleget reggelizni, ábrándozni az esélyeimről. Ilyenkor a jövőbeli gyűródésekre gondolok, jelentsen ez bármit, hanyag stílust vagy valószínűségszámítást. Hogy mire mennyi esélyem van, mikor lehetek jókor jó helyen.)

amikor esténként levetkőzöm,
összefogom a ruháim,
a szekrénybe teszem,
és kisimultan alszunk mindannyian.

*

*Maga alá gyűr, mint föld a földet.
Kéreglemezek a napfényt. Ilyenkor
hallani lehet a sejtlegzés sóhaját.
Hallani lehet a tóparti kuruttyolást,
a tó minden apró cseppjének örök
csöpögését, ahogy egy fáradt halász
hazaér, lassan ajtót nyit, felesége
már alszik, vetkőzni kezd, szárítóra
akasztja csuromvíz bakancsát.*

*

Amikor B. zörgeti a kapu kilincset,
amit már kinyitottam,
egy pillanatig azt hiszi, zárva van,
majd kinyitja, meglát, hozzám lép,
és észre sem veszem,
hogymár lement már a nap.
És észre sem veszem, hogy lement már a nap.

A KISBÍRÓ

A kisbíró ugyanolyan csizmát viselt, mint amilyen apukának volt odahaza, azzal a különbséggel, hogy az apukáénak a szára vissza volt hajtva, és sárpöttyök csúfították, a kisbíró csizmája viszont csillogott, akár a friss szurok. Amikor befordult a templomnál, már a Malom utcában is hallani lehetett a dobpergést. Olyankor a lányok elébe szaladtak.

A kisbíró alacsony, mokány ember volt, és elegáns zsávolyöltönyében méltósággal közeledett. Kétutcánként lecövekelt. Előhúzta övéből a dobverőket, és aprókat vert a feszített bőrre, mintha csak szórakoztatni akarná a köréje sereglőket. A bemelegítő ütögetés hamar gyorsuló pergésbe váltott, amit a kisbíró egy éles rácsapással zárt le, ami Terikét az ostor hangjára emlékeztette. Ezután széthajtogatott egy papirost, és harsányan olvasni kezdte, ki halt meg, hol tartanak árverést, mikor veszik át a sertést vagy a baromfit. Tőle lehetett megtudni, hogy milyen ingatlan szabadult fel, és hogyan zajlik a kiárúsítás. Beszámolt a gabonaválság idején életbe lépő jogszabályokról, ismertette az árvízkárr költségeit, és rendszeresen figyelmeztette a lakosságot kötelességeinek betartására, mint amilyen az eboltás, a járdát borító hó eltakarítása vagy az adófizetés.

Amikor végzett, visszadugta a dobverőket az övébe, kezét bakelitperemes hivatali sapkájához emelte, és ment tovább. A németvárosiak egyre nagyobb számban gyűltek köré. Egyesek már a templomtól kísérték, utcáról utcára haladtak vele, ahogy a cirkuszi látványosságokkal szokás. Így jutott el a temetőig.

Terike mindig várta ezt az önérzetes, de közvetlen embert, aki mindenkire szakított időt, és minden kérdésre a legjobb tudása szerint felelt. Ennek köszönhette népszerűségét, mint a legjobb tanárok vagy a plébános úr. Amikor egyszer arról hozott hírt, hogy a vasárnapi piacon kiskutyák vásárolhatók, Terike vette a bátorságot, odalépett hozzá, és az árukról érdeklődött. Boldogan szaladt haza. Anyuka azonban hajthatatlannak bizonyult. Szigorúan kijelentette, hogy az eb sokat eszik, amire nincs elegendő fedezet, pláne most, és különben sem olyan környéken élünk, hogy őrizni kelljen a házat. Terike csalódottan vette tudomásul, hogy megint le kell mondania a jószágról, de ezt is meg lehetett szokni, és egyébként is akadt számos teendő, ami elvonta a figyelmét.

A kisbíró karácsony második napján is jött. Nagyon hideg volt. Az öltönyre sötétkék vattakabátot húzott, a bajuszán megtapadt a zúzmara. Előbb a Bárány utca végén állt meg. Terikének már messziről feltűnt, hogy amikor beszél, olyan, mintha füstöt eregetne. De nem hallotta a hangját, csak sejtette, hogy ez különleges alkalom lehet, mert kivételesen sokan megrohmozták. Ők, apukával a Malom utca sarkán várták be, ahol szintén megállt, noha a két utca egymás közvetlen szomszédságában feküdt. Mielőtt verni kezdte volna a bőrt, megtornáztatta az ujjait, pedig órák óta dobolt már. Sóhajtott. Pára csapott ki a száján.

Amikor végzett, leemelte a sűrke hivatali sapkát a fejéről, és elmélyülten igazgatta a bélést. Megdörzsölte a halántékát, a dobverőket az övébe süllyesztette, és tisztelgés nélkül elindult az Ív utca felé. Többen utánaeredtek, faggatták. A kisbíró zavartnak és feszültnek tűnt, de egy pillanatra sem vesztette el a türelmét. Fegyelmезetten vonult a kijelölt útvonalon.

Terike nem tudta eldönteni, rosszul értett-e valamit, vagy minden porcikája tiltakozik az ellen, hogy felfogja, mit hallott az imént.

Szájáról szájra hullámozott a hír. Néhányan hitetlenkedtek, mások grombaságot kiabáltak a kisbíró után.

De a kisbíró senkit nem hagyott kétségek között. A következő napokban többször visszatért, és bejárta ugyanazt az útvonalat, amelyet huszonhatodikán. Először a templom előtti téren húzta elő a dobverőket, azután a Bárány utca vége következett, majd a gróf Wenckheim és a Malom utca sarkán állt meg, és így, utcáról utcára haladva, a kíváncsiskodók népes seregétől övezve jutott el a temetőig. De mint akinek sietős, a megszokottnál lényegesen nagyobb tempót diktált.

Terike és apuka minden alkalommal kisiettek a dobpergés hangjára, de a hírek jöttányit sem változtak, a kisbíró mindannyiszor arra hívta fel a lakosság figyelmét, ami az itt-ott elszórt plakátokon már olvasható volt, és amiről a németvárosiak maguk is suttoztak egymás között napok óta.

Ahogy hazafelé baktattak, és apuka megszorította a kezét, Terike megérezte a tömzsi ujjak, a dolgos markok erejét, de ebben az erőben most nem volt semmi diadalmas vagy nagyszerű. A szorítás is inkább tűnt kapaszkodásnak, mint az apai tekintély megnyilvánulásának. Súlyos, karácsonyi csönd volt, hideg csönd, a hó helyett köd szitált. Szótlanul haladtak a nyílt utcán.

Terike azon gondolkodott, ha apukának csakugyan mennie kell megint, hogyan fogja elbírní azt a húsz kilogrammos csomagot, amit engedélyeznek. És ők hogyan fogják kibírni mindezt újból, amikor másról sem szólt az

elmúlt három év, mint az idegőrlő várakozásról, az ide-oda hánykolódó és sokszor eltűnni látszó reményről, és ha időnként el is tudtak vonatkoztatni attól, hogy apukát elparancsolta mellőlük a háború, egy pillanatig sem volt kérdéses, hogy nélküle képtelenség rendesen élni idehaza. Nem, szó se lehet róla! Eleve hogyan lehetséges mindez, ha ők nem is svábok! Hiszen apuka egy árva szót sem beszél ezen a nyelven, és anyuka is csak akkor vált németre, amikor ideges, vagy ha olyat akar közölni apukával, amiről jobb, ha nem tudnak a gyerekek. Persze, hiába fáradozik, ha apuka sem érti, amit mond. Ezen majdnem elnevette magát, de aztán megcsapta a nyers hideg, és újból a fülébe csengett a kisbíró hangja. Közhírré tétetik, közhírré tétetik. Közhírré tette, hogy akinek német felmenői vannak, annak munkaszolgálatra kell menni. Hát hogyan lehet ez köz hír?! Hogyan említhető egy napon az eboltással, a vásártartással vagy az árokásással? A kisbíró Ventz János asztalos indulatos kérdésére válaszolva felhívta az egybegyűlteket szíves figyelmét, hogy ő csak a kötelességét teljesíti. Amikor követelték, hogy árulja el, hová viszik őket, szemlesütve azt mondta, messzire, és hogy tanácsos jó meleg vattakabátot becsomagolni. Valaki az oroszokat átkozta, de lepisszegték. Terike úgy mormolta magában az előírásokat, akár a szorzótáblát. Két váltás fehérnemű, két rend ruha. Másodikán, kedden kell gyülekezni a huszárlaktanyában. Apukám, a katona. Január másodika. De hiszen az már egy új év.

Amikor hazaértek, apuka érthetetlen módon felszólította, hogy verje le a csizmájáról a sarat. Terike zavartan megtorpant. Apuka közben benyitott, belépett a házba. Terike tanácstalanul álldogált a küszöbön.

De hiszen nincs is sár. Köd van, és zúzmara.

Végül azért kettőt toppantott a lábával.

Vízkereszt előtt két nappal leszedték a karácsonyfát. Készülődtek. Anyuka gyönyörű világos pufajkát varrt, csizmanadrágot és jégeralsót hajtogatott a batyu aljára, sült húst, almát, süteményt csomagolt, és egy kövér veknival koronázta meg a stószot. Apuka kérésére innivaló nem került a holmi közé, a közbülső állomásokon úgyis tudnak majd vizet vételezni, minek terhelni azzal is a zsákot. A közbülső állomások jelentették a kapaszkodót. De a végállomást senki nem tudta. Terike fojtott idegességet tapasztalt ezekben a napokban. Feszülten szortíroztak, ingerülten kerülgették egymást, egyszer-egyszer fel is csattantak a szülők, de amilyen viharosan összekülönböztek, olyan hirtelen ülepedett le minden indulat, és folyt tovább a szótlan pakolás. Rossz előérzetük volt, amit nem sikerült palástolni. Ha napközben csöndesen tettek-vettek is, esténként látogatók érkeztek, családtagok, barátok, és ilyenkor megélnékült a ház. Körbeülték az étkezőasztalt, pipára

gyújtottak, fröccsöt ittak, és tanakodtak. Találgatták, mi vár rájuk, de nem jutottak előbbre. Innen-onnan kellemetlen hírek szivárogtak, amelyek nem kecsegtettek semmi jóval. Rabságba megyünk, ezt a következtetést vonták le, de az asszonyok, akik a rendelet értelmében itthon maradhattak, siettek megnyugtatni őket.

Négy zsákból állt apuka felszerelése. Többet nyomott húsz kilónál, de a hatóság nagylelkűen járt el: hagyta.

Ötödikén gyülekeztek a huszárok kaszárnyájában, ahol a bevonuláskor is, és ahová Terike ezúttal nem tehetett be a lábát. Hosszan integettek egymásnak, mint a pályaudvaron szokás, ha valamelyik rokon messzire utazik. A legrosszabbra gondoltak: hogy elviszik apukát, és nem hozzák vissza többé. Nagytata sem őrizte meg az önuralmát. Míg hazafelé terelte a lányokat, sötét örületnek nevezte, ami történik, és indulatosan azt hajtogatta, hogy szitává lyuggatták Németvárost.

Anyuka úgy határozott, hogy a lányok nagymamáéknál maradnak aznap, amikor a szerelvény elindul.

Zimankós nap volt. Az asszonyok kora reggel a huszárlaktanyánál várták, és a pályaudvarig kísérték a gyászos menetet. A síneken messze elnyúlóan vagonok vesztegeltek, a szerelvény élén álló fekete mozdony türelmetlenül füstölt és fújtatott. Soha ennyi embert nem látott a csinos, piros téglás állomás.

Egymás kezét már nem foghatták meg, de anyuka jól látta, amint apuka felkapaszkodik a vagonba. Ismerte ezt a mozdulatot, három évvel ezelőtt rögzült belé. Pontosan így húzta fel magát az ura a vonatra, amikor a frontra indultak. Az egy alacsony, szikár ember volt, sugárzott róla az erő és a határozottság. Ez a kényszermunkára ítélt férfi erősnek tűnt, de szomorú szeme alatt mély rovátkákat hagytak a frontszolgálat hónapjai, és az összehangolt, fegyelmezett mozdulatsor, amellyel megragadta a fogantyút, és szempillantás alatt a vagon belsejébe lökte magát, a látszat ellenére tanácstalanságról árulkodott.

Nyílt és csapódott a vagonajtó. A bakker figyelmeztette a hozzátartozókat, hogy lépjenek hátrébb. De nem indultak azonnal. Csak a mozdony okáda a füstöt továbbra is. Nemsokára túlkölés hallatszott, aztán vonatfütyty hasított bele az izgatott mormolásba. És akkor rándult egyet a szerelvény.

Az egyik kocsi oldala hibás volt, a fa mintázatában ott maradt egy ovális lyuk. Az elindulás pillanatában valaki kidugta rajta, és behajlította a mutatóujját. Anyuka nem állt közel a vagonhoz, de tudta, kinek az ujját látja, és

azt is, hogy rajta kívül senkinek nem tűnt fel a jelenet. Vastag, görbe ujj volt, négyzet alakúra vágott sárgás körömmel. Nem tudta levenni a szemét róla.

Többen, főleg a fiatalabbak, fittyet hánytak az előírásokra, és futottak a zihálva meglóduló vonat mellett. A pályaudvar épületét elhagyva lassítani kezdtek, gyaloglásba váltottak, majd megálltak. Zsebkendőt lobogtattak a távozó kocsik után, amelyek percek múltán végleg eltűntek a szemük elől.

Szállingózni kezdtek az emberek. Végül anyuka is kézbe vette a kaskát, lassan sarkon fordult, és elindult nagymamáék háza felé.

Amikor belépett az ajtón, már mindenki az asztalnál ült. Csak nagymama állt, a tűzhelynél. Épp leemelte róla a fazekat. Húsleves volt ebédre, mintha vasárnap volna, gazdagon megrakva répával és zöldséggel.

Terike és kishúga fölemelkedett a székből. Anyuka intett, hogy üljenek vissza. Leengedte a fekete kötött sálát a nyakából, és kigombolta a kardigánját. Végigsimított a haján. Leült közéjük.

Terike megmarkolta a merőkanalat, és színültig rakta a tányérokat. Gépiesen ettek. Aztán nagymama váratlanul lerakta a kanalat, és a szeméből kibuggyantak a könnyek. Ekkor Terike kishúgából előtört a sírás. Nagytata nem nézett fel, de ő is abbahagyta a kanalazást. Anyuka az asztalra könnyökölt. Összekulcsolta az ujjait a tányér felett. A fejét csóválta, és halkán megszólalt:

– Nem kell aggódni. Semmiben nem szenvednek hiányt.

Terike fülsértő zörgéssel kitolta maga alól a széket. Tisztában volt vele, hogy meggondolatlanul cselekszik, és hogy udvariatlanságot követ el, de a helyzet olyannyira rendkívüli volt, hogy nem törődött a következményekkel. Kabátot húzott, füles sapkát nyomott a fejébe. Betette maga mögött az ajtót, lebecgett a hátsó lépcsőn. Senki nem szólt utána. A színbe tartott, ahol apuka ifjúkori vázas biciklijé állt. Feltornázta magát rá, és kigurult a főutcára. A hideg szél becsapta mögötte az utcaajtót.

A szíve a sugárút felé húzta, de félt arrafelé menni, ahol nemrég még apukáék vonultak. Lekanyarodott a templomnál, és végigtekert a gróf Wenckheim utcán. Elgurult a Barány és a Malom előtt, majd befordult a Zöldi utcába, amely a Kis-Köröshöz és a hídhoz vezetett, ahol apuka megtanította úszni, és ahol azóta is fürdenek, ha szép az idő. Az idő most csúnya volt, a lankás gátoldalt zúzmara, a partot törött jéglemezek borították. A hídhoz érve levetette magát a kerékpárról. A fájdalom ekkorra már elviselhetetlenné vált. Először a lábszára kezdett sajogni, aztán ez a sajgás végigfutott a combjában, és megcsavarta a csípőjét, mintha ki akarnák szakítani a helyéből, vagy mintha valaki ökölbe szorított kézzel, tiszta erőből ütné

a beteg testrészt. Ahogy a híd korlátjába kapaszkodott, már a gerince is bizsergett, és úgy érezte, lángol a háta, mint a tébécéseknek. Kínjában összeszorította a szemét. De csak nem jött a sírás. Kimerülten fújtatott, sűrű, rossz szagú párákat lehelt. Borzasztó hideg volt. A kabát visszahajtott mandzsettájába törölte az orrát, és kinyitotta a szemét.

Ekkor vette észre a kutyát odalent.

Kövér, túltáplált állat volt, vagy csak puffadt, mint a herélt ebek. Mintázata alapján korcsnak tűnt, barátságos házőrzőfajtának, akit Morzsinak vagy Hektornak neveznek a németvárosiak. De ebben nem volt biztos, a kutya arcát ugyanis nem láthatta. Az a homokos fenék felé nézett, és csak a jéghideg víz vágta az ritmusára kalimpáló lábak, valamint a felszín alatt dühösen rángatózó vaskos lánc árulkodott arról, hogy mielőtt a vízbe hajították, koloncot kötöttek a nyakába.

POKOLTÓ

Összebújva hallgatták a kora hajnali hidegben a teherautó platóján a motor köhögését. A Meszes szerpentines útjának szélén megtorpant fák mozdulatlanul erőlködtek, hogy kihámozzák magukat az éjszaka feketeségéből, kevés sikerrel. Amikor maguk mögött hagyták a hegyvonulatot, Bimbi nem tudta eldönteni, hogy az éjszakától vagy a sűrű fák sötétjétől szabadultak meg, ahogy kirohant velük az autó a napfénybe. A katona is fellélegzett, aki a sarokba húzódva vigyázott rájuk, hogy le ne ugráljanak a kanyarokban, ahol meg-megtorpant az irtóztatóan recsegő teherautó, míg a sofőr izzadva fölkormányozta járművét a következő párkányon futó útra. Később kis forgalmú úton zötyögtek, megdermedt falvakon át, amelyek udvarai és házai még aludtak. Az út porzott mögöttük, a nyomukban fellebbenő fátýol a levegőben maradt, mintha soha nem akarna leülepedni. Bimbi szótlan társait figyelte. Egy hónapja hívták be mindannyiukat a X-ik munkaszolgálatos zászlóaljhoz Nagybányára. Már akkor azt rebesgették, hogy ez Reviczky Imre alezredes műve, aki a behívókkal próbálja mentesíteni őket. Nagybányán először építkezésen dolgoztak, kimeszeltek egy egész templomot, aztán a tetejét javították. Amikor a németek a muszosok átadását követelték, Reviczky három új légmentes század felállítását rendelte el, további századokat pedig a keleti határra küldött erődítési munkálatokra, hogy a németek ne kaparintassák meg őket. A századot négy szakaszra osztották, kettőbe idősebbeket és családosokat, a maradék kettőbe pedig a 20-22 éveseket. A három századot Nagyváradra, Szatmárra és Régenbe küldték, majd a régenieket átvezényelték Kolozsvárra.

Bimbi meg szeretne volna kérdezni valakitől, hogy pontosan mi alól mentesítették őket. A téglagyári gettóban szükség lett volna sokukra, asszonyok, gyerekek és idősek maradtak védtelenül. Mendinek sikerült, ő ott van, ahol lennie kell, a gettóban a szüleinél, gondolta keserűen Bimbi, ellentétben vele, aki egyre távolodik az otthonától. Mendi szökése szétzilálta a csoportot, már nem beszélgettek, csak némán, gyanakodva mustrálták egymást. Ki a következő, ki fog meglépni, mintha mindenki ezt latolgatta volna. Bimbi észrevette, hogy klikkek alakulnak, és őt senki nem vette be egyikbe sem. Rémtörténeteket beszéltek a muszos szakaszok megtizedeléséről, amit még Ukrajnában vezettek be a szökés megtorlásaként. Aztán a

Pokoltóra gondolt, meg Ilára, és arra, hogy őt elszakították tőle, és lehet, hogy ott kellett volna maradnia, ahogy a lány kérte hajnalban, amikor kikelte mellőle az ágyból. A társait nézte, Sulemet, akit lányok neveltek, a kis Borsalinót, aki a munkaszolgálatba is vitte a kalapját, és összelapítva őrizte, Lax Janit, Wieder Majsit, Izsák Smulit, Jakobi Gyurit és Weisz Rudit, a dadogós Ösztreichert. Kisgyerekeknek látta őket, akik még innen vannak a nagy beavatáson, amit a női test jelent. Hirtelen megértette, nem őt zárták ki, hanem ő zárta ki őket, saját magát tette meg kívülállónak.

A dombos, erdős tájat szemlélte a plató deszkatámláján kihajolva. A menetszél tépte az inge nyakát, szinte horzsolta bőrét, mintha homokot szórtak volna a szélbe az előttük haladó járművek, amelyek Kolozsvárhoz közeledve megszapordtak az úton. A táj is megváltozott, Bimbi érezte a nagyváros közelségét, mint valami állatot, ami csendben figyel a csalitos mélyén. Felvillanyozta, hogy újra látni fogja Kolozsvárt, nem érdekelte, mi vár ott majd rá. A vörös húsukat kivillantó kopár domboldalokon felhők kapaszkodtak felfelé, a lösz sárosan levedzett egy-egy forrástól végigkapart völgyben. Szembejövő forgalmat nemigen láttak, de a Kolozsvár felé tartó járművek lassan konvojja torlódtak össze, és lassult a haladás.

A repülőgépek ezüstös testét kilenc óra előtt pár perccel pillantotta meg, nem sokkal azután, hogy erősödő zúgásuk utolérte őket. Akkor már a hátuk mögött hagyták Bács első házait, és a Török-vágáson akartak áthajtani, hogy elkerüljék a vasútállomást.

Liberátorok, szólalt meg az őrzésükre kirendelt katona, mint egy kisgyerekek, aki először lát repülő.

Bimbi is elámult a szabályos kötelékben repülő gépeken, és arra gondolt, milyen kár, hogy Ila nem láthatja.

De addigra végképp bedugult előttük a forgalom. A különféle szállító járművek, bivaly vontatta szekerek, amik zsákokkal igyekeztek Kolozsvárra, mind megtorpanva figyelték az elviselhetetlenül hangossá erősödő bűgást. A Fellegváron felbődültek a légvédelmi szirénák, ám Bimbi arra figyelt fel, hogy az autókából kiszálló emberek még mindig az ég felé meredve bámulják az ezüstgépeket. A katona felegyenesedett a platón, ellenzőt formált tenyere fekete volt a puskaolajtól, amivel az este pucolta a fegyverét. Mindenki az eget bámulta ámuló csodálattal, ahogy a felhőket kettétépvé a Liberátorok méltóságteljesen beúsznak az állomás fölé. A kötelék utolsó gépei épp fölöttük húztak el, és már jól látszott, amint bombáikat az alattuk elterülő városra engedik. De ezt is csodálattal követték, valami megbénult, odaszegezett figyelemmel, az áldozat menekülésre képtelen magatartásával. A levegőben

süvítvé aláhulló, henger alakú tárgyak iszonyú sebessége épp az ellenkezője volt ennek a mozdulatlan figyelésnek. Tudatos, pontosan kiszámolt, precizitásában szintén bámulatos, ám legfőképpen gyilkos, előre megfontolt szándékú romboló mechanizmus részeként közelített és csapódott be valahová lent. Az első pillanatban az is lenyűgözte Bimbit, hogy a becsapódás sorozatossága eloszlik, az út két oldalán tova a város és a vasútállomás felé, egyik a másik után, szabályos távolságokban, mértani pontossággal.

A detonációk sorozata mégsem a tisztánlátás állapotába rántotta vissza, hanem az esztelen menekülésbe. Szétszaggyagott járművek, állatok és emberek heverték körülötte, a becsapódás erejétől a föld remegett, mintha valamiféle földöntúli erő rázta volna a lenti világ ajtajait, bebocsáttatást követelve. Bimbi úgy érezte, a város alatt megnyílni készül egy átjáró, amibe mindannyian belesüllyednek, vagy a pusztítás maga az átjáró, amelybe belesüllyedve tűnik el az általa ismert világ. A Liberátorok zúgását elnyomták a robbanások tűzijátékszerű, gyors ritmusban következő pukkanásai, csak-hogy ez a tűzijáték hangosabb volt bárminél, amit valaha Bimbi hallott vagy látott. Ösztönösen visszafelé, a városból kifelé menekült, futni próbált, ám mindannyiszor elesett, ahogy egy-egy újabb robbanás kivette, megrázta alatta a talajt. Összesen száz métert haladhatott, amikor a robaj elült, és a repülőgépek zúgását sem lehetett már hallani. A bombázás előtti zajok azonban nem tértek vissza, a pusztítás kicserélte a hangsávot, és a megsemmisülés látványa mellett az égés sercegő hangjait, a gomolygó por nesztét, a lezuhanó téglák, tetők és összedőlő falak sorozatos robajából álló szimfóniát teremtett. Bimbi talpra állt, de a portól nem látott messzire, köhögve botorokált tovább, szédelegve, amerre a város kijáratát sejtette. Egyszeriben jajgatások, segítségkérő kiáltások örvényébe került, de nem tudta, hová kéne mennie segíteni, milyen irányba fordulnia, hogy rábukkanjon a bajbajutottakra. Araszolt tovább a barna éjszakában, és fulladozva szorította arca elé letépett ingét, hogy valamelyest kevesebb port nyeljen be. A felkunkorodott síneken páni félelemmel kereste az irányt, ami nem a város felé, hanem kívülre vezetné, és végül elindult abba az irányba, amiről úgy gondolta a zajok alapján, hogy kivezeti onnét. Remegett mindene, mintha a bombázástól megrángatott föld belé ültette volna lüktetését. Figyelte alig engedelmességedő lábát, a rossz, kitaposott cipőjét, ahogy a sínek közti talpfákon lépeget. Körülötte mindent homályba borított a por, úgy hitte, a sínek biztonságot adó párhuzamosain kívül nincsen semmi, ha oldalra lépne, a megnyílt semmibe zuhanna. A mélység kíséri, ez járt a fejében, és abban sem volt biztos, hogy a talpfák között ott van-e még a zúzott kő, mert azt sem látta. Rémül-

ten torpant meg, amikor egy keresztbe ugrott sínvas állta az útját, félt kikerülni, a sínek széleire keveredni nem akart, nehogy lezuhanjon. Négykézlábra ereszkedve, óvatosan araszolt át az akadályokon, míg újra vissza nem rendeződött körülötte a párhuzamos fémcsíkok alkotta sáv. Úgy érezte, órák óta halad, de valójában tíz perce sem, és amikor meghallotta a második rajban érkező Liberátorokat, leült, és a fejét a térdei közé hajtva, a tarkóján átkulcsolta a kezét. Akkor sem állt fel, amikor a föld úgy rángott alatta, hogy majdnem kihajította a védelmet nyújtó párhuzamosok közül. Megkapaszkodott a sínekbe, pedig a fém forró volt, és olyan távoli ütéséket közvetített, hogy majd' szétzúzta a csuklóját. De azért sem akarta elengedni, mert azt gondolta, ez a darab vas még az e világhoz köti, és Ila is ebben a világban van, és akkor neki is maradnia kell. Körülötte a semmibe hulló négyszáz kilós bombák robbanását már csak tompa pukkanásokként hallotta, és tudta, semmi nem árthat neki, ha a sínek között marad. A második hullám után újra felállt, és ment tovább arra, amerre korábban elindult. Az első szerelvény, amely az útjába akadt, tele volt halottakkal vagy haldoklókkal, a találatot kapott vagonok kettényílván füstölögtek. Nem tudta kikerülni, ahhoz túl esetlenül foglalta el a biztonságot adó sávot, bemászott a roncsokba. Katonavonat lehetett, sebesültekkal teli, frontról hazafelé tartó szerelvény, amit emeletes ágyakkal szereltek fel. Ahogy átkúszott a még füstölő vagy kisebb lángokat táncoltató vagon belsején, érezte, hogy a tenyere alatt ismerős a padló. Vér, ürülék és szétfolyt fertőtlenítőszer keverékében kúszott, mintha e három anyag egyidejűségére adná áldását a tudomásulvételével. Nem állt meg, átmászott az első, majd a második vagonon, és mindenhol halottakat látott, torz figuráit a rombolás mértéktelenségének. A mozdonyt sértetlenül találta, ám megmászni, el nem tudta képzelni, miképp volna lehetséges, ezért lehasalt, és a tengelyek olajtól csöpögő bordái alá tapadva siklott tovább. A sínek párhuzamosán túl nyöszörgő, könyörgő hangok markoltak felé – szirénénekek, nem akarta meghallani, mert tudta, azok valahol a semmiben léteznek, és őt magát is oda húznák, ha engedne nekik. Átpréselte magát a mozdony orrára szerelt ütköző alatt, és ahogy felállt, hogy folytassa útját, ráeszmélt, hogy a sínek nem folytatódnak, és hogy az előtte romokban heverő épület a kolozsvári állomás. Ott, ahol a sín párnák folytatódnia kellett volna, egy második szerelvény hevert darabjaira szakadva. Szirénákat hallott, ordítást, az állomás előtti téren hatalmas roppanással szakadt be egy bérház teteje, mintha csak az ő felbukkanására várakozott volna eddig. Valaki megpróbálta elrángatni a mozdonyt elől, de nem hagyta magát, megkapaszkodott az ütköző rácsaiba. Reflektorok gyúltak ki, cikáz-

va pásztázták végig a romokat, aztán kialudtak, vagy másfelé kalandoztak, mert az egészben semmiféle rendszer nem volt. Bimbi hátranézett, át akarta látni a visszafelé vezető utat, a lehetőségeit, hogy innen végre a megfelelő irányba meneküljön. Az ezúttal déli irányból, a korábbi két támadásra merőlegesen érkező bombázók raja végigszántotta az állomás előtti térre vezető sugárutat, amelyet 1940-ben Horthyról neveztek el, és csak okádták magukból a bombákat. Bimbi nem moccan, a mozdony orrához tapadva várta, hogy átgördüljön fölötte a csapás, miközben a körülötte tomboló lökések megpróbálták szétszakítani az amúgy is darabjaira szétszerelt világot. A negyedik hullám már nem is számított, lezárta, befejezte a támadást, és az utolsó gépek is kiúsztak a város fölül, hogy az oroszországi reptereken leszálljanak, majd tele tankkal és robbanószerekkel visszarepüljenek az olasz bázisaikra. Tűzoltók érkeztek, a belváros felől és a külső negyedekből emberek százai, felkapaszkodtak a romokra, hogy kimentsék a bent ragadtakat. Az utcákon, akár kiadós havazáskor, kétfelé lapátolták és csákányozták a leomlott téglákat, mindenféle törmelékkel, hogy legalább kétsávnnyi úton közlekedni lehessen. Bimbi nem hallott jól, a fülét mintha betömtek volna, tompán nézte a körülötte felbukkanó embereket, akik közel hajoltak hozzá, kérdezték, mintha bármilyen válasza is volna. A mozdony mellől el nem mozdult még egy ideig, végül, amikor a por szétoszlott, kimerészkedett a síneken túlra, és megállapította, hogy szilárd talajt adott alá az isten. Fuvarosok jöttek szekerekkel, emberek kiabáltak a romokon, halottakat és sebesülteket húztak ki. Ő szédelegve járkált közöttük. Pöfögő autóbuszokra pakolták a vértől és portól felismerhetetlen sebesülteket, majd amikor az utastér megtelt, elindultak velük a kórházakba. Sebesülteket segített szállítani, mert valaki odarángatta ruhájánál fogva. Megragadta a pokróc sarkát, amibe a félhalott embert tekerték, és vitte, de nem tudta, merre, csak markolta a pokrócot, a lába magától engedelmeskedett. Az utca újra forgalmas lett, lármás, csak éppen a vasútállomás és kilométernyi széles körletének romjai a korábbi világukon kívüli arcát fordította az emberek felé. De az emberek is beletartoztak az utcaképbe koszos arcukból kivilágító szemükkel, szakadt, perzselt ruháikkal, vagy a bombázástól megkímélt városrészekből érkezők tisztaságával, ami nemcsak döbbenet csodálkozást váltott ki, hanem maga volt a megtestesült hihetlenség, vagy inkább a döbbenet, miképp lehetséges, hogy bárki is sértetlenül túlélte az elmúlt órát. Kimerülten rogyott le több forduló után, megveregették a vállát, mindenki idegen volt, senkit nem ismert közülük. Később asszonyok kondérokot hoztak, levest mertek belőle a romokon dolgozóknak. Bimbi kezébe is nyomtak egy csaj-

kát, de kanalat nem adtak hozzá. Kiitta a levét, a sűrűjét az ujjával kiszedette és megette. Egy rendőr vette észre a csillagot a kabátján, ő elővette a papírjait, de nem tudta elmondani, hogy került ide. A rendőr magával vitte, és a zsinagóga mögötti iskolában hagyta. Bement egy osztályterembe, ami-be ágyakat hordtak be, és leült az egyikre. Ott volt akkor is, amikor megérkeztek Borsalinóék. Lebombázták Kolozsvárt, hadarták izgatottan. Aztán észrevették, hogy talpig koszos, és békén hagyták.

Kovács András Ferenc

GYURMAMÁRVÁNY

Parti Nagy Lajosnak

Ha jó ha csúf de legszebb
Egy vers se nyújt receptet –
Tört márványgyurma hamva
Csak nyelvpör s gyurmamárvány –
Nem készül úgy rohanva
Titkos nem túl nagy ármány –
Sok semmit szétűrítvén
Lesz minden szép sűrítmény –
Szót sort ha egy darabnyi
Gyógyszerként elharapni
Gyerekjáték – de bármi
Az hogy fog összeállni?

AZ EGÉSZNEK AZ ÖSSZHANGJA

INTERJÚ KOVÁCS ANDRÁS FERENCCEL

Codău Annamária: *Szoktad mondani, hogy a Látó egy különleges lap. Az elején, '90-ben milyen terveitek voltak vele? Ugye, az Igaz Szó volt az előd, de lett egy új lap új névvel, teljesen új kezdet volt neked, meg Láng Zsoltnak is, aki kis idő múltán csatlakozott a szerkesztőséghez.*

Kovács András Ferenc: Úgy hiszem, hogy volt valami a levegőben, amit akkoriban szabadságnak hívtak: az elképzelések sokfélesége. Volt a levegőben irodalmilag is valamiféle konszenzus, ha nem is szabadság, de felszabadulás. Én eldöntöttem, hogy ide fogok jönni a *Látó*hoz, mert több helyre hívtak annak idején: a kolozsvári színházhoz, a kolozsvári bölcsészkarra és a *Napsugár*hoz is. A vásárhelyi színművészetire is különben, de oda később be is kerültem. Tudtam magamról nagyon jól, hogy semmilyen más közösségi pályára nem tudok ráállni. Nem vagyok politikus alkat. Passzionátusan politikus vagyok – a politikára való figyelést értem ezalatt. De tudtam, hogy engem a lapszerkesztés érdek. Nyilvánvalóan sok egyéb miatt is, de Vásárhelyt választottam, és jókedvűen. Ez tudatos és szabad választás volt számomra. A *Látó* egy irodalmi közösségi hely volt és lett. Ismertük egymást – utánam érkezett, azt hiszem, egy hónap múlva Láng Zsolt –, s az elképzeléseket meg lehetett beszélni. Akkoriban minden mozgott, minden a változás lázában égett, ugyanakkor a visszaemlékezés, az adósságok lázában is, hogy mit kellene most közölni. (Azt nehezen viseltük volna, és nem akarta senki sem viselni, ha van cenzúra – ugye mert hát addig volt –, amely megmondja egy szépirodalmi lap kollektívájának, hogy mit közöljön, vagy mit ne.) Voltak véleménykülönbségek, de hát volt az érvelésnek kultúrája, és türelme. Volt mosolya is, és volt fintora is.

És volt elképzelés: ki volt találva egy lap, a *Látó*. Mindnyájan lelkesen azt hittük – és részben beigazolódott –, hogy rengeteg szöveg lesz. Rengeteg szöveg lett, a bőségnek szerintem csak olykor volt zavara. Ráadásul itt volt már maga az a – különben Markó Béla által kitalált – név, hogy „Látó”, kiváló választás. Lehetséges, hogy ott kísért mögötte a *Holminak* a

'80-as évekbeli indulása, csak hát ez most nem Bessenyei György, hanem Batsányi János. De ez a Batsányi különösen jó választás volt, így, ahogy utólag nézem, mert Batsányi egy örök – s aztán száműzött – ellenzéki is volt, egyrészt republikánus, később pedig éppenséggel bonapartista. (Stendhal is egy nagyon szabad ember volt, habár kissé bonapartista. Kedvenc regényíró, azért szúrta közbe.) Tehát *A Látó* egy fontos vers volt, vers *is* volt: megújul a világ, század satöbbi. Szép remények voltak akkor – ez viszont Dickens. De volt egy közös alap, amiről el lehetett indulni. Ott volt akkor Gálfalvi György, Markó Béla, Jánosházy György, akivel jóban voltam, Nemes László volt a prózarovat vezetője. Számomra eléggé ismert terep volt, mert néha-néha közöltem az *Igaz Szóban* is. (Székely János '89 márciusában már nyugdíjba ment.) Tehát a bőség zavara vagy zavartalansága, azt mondtam. De kellett hozzá konszenzus is. *A Látó*ban volt mindig nyíltság, nyitottság – egyrészt minden felé, ami új, ami eddig közöletlen, ami más, másrészt pedig minden felé, ami „hagyomány”, ami klasszikus a szövegtergerben, a magyar vagy a világirodalomban. Ezért gondolták mindig, hogy a *Látó* egy nagyon elitista lap. Talán nem hiába gondolták. Jó volt ezt csinálni. Voltak nehéz pillanatok, de a nehéz pillanatok mindig át lettek hidalva, óriási energiával. Látni kellett volna a frissen odaérkezett Láng Zsoltot, mi voltunk a legfiatalabbak, én a legfiatalabb a szerkesztőgárdában. De a fiatalság nem rögtönérdem, és nem rögtöntehetség. Az egy állapot. Az az életünk legmélyebb állapotja, ahogy Jékely Zoltán mondta, bár ő ezt egy kicsit szenuálisan gondolta. Nagyon izgalmas évek voltak. Csupa ötlet, rengeteg szöveg, és nagyon későn kezdtek apadni a szövegek. Voltak rágós dolgok is, amiket nem lehetett közölni mondjuk '89 előtt, de azok is fontosak voltak, dokumentumértékűek. Ha megnézi az olvasó az archívumban vagy az Arcanumon, láthatja, rengeteg mindent és mindenkit közöltünk.

Mi az, ami felkészített erre a szerkesztői attitűdre, gyakorlatra, hogy tudj válogatni, hogy ebben a bőségben, kezdeti lendületben sikerüljön eligazodni? Ez az attitűd is alakult a viták során? A konszenzus kialakítása egy folyamatosan mozgásban lévő és tartó folyamat lehetett.

Igen, ez pontosan így van. A konszenzus és a mozgás fontos itt. Szerkesztést, vagy hogy egy szöveggel hogyan dolgozunk, azt én megtanulhattam még az egyetem előtt, akár édesapámtól, aki azért szövegekkel dolgozott, akár a *Szatmári Hírlap* akkori szerkesztőségében, ahol én nem voltam tag, csak bejártam. De hát nagyon sokat tanulhattott az ember a négy év alatt Kolozsváron. Fontos volt számomra, hogy Kolozsváron olyan emberek voltak mellettem, mint Szilágyi Júlia, ő az ottani pótmamám volt, ezt el

szoktam mondani. Aki Szilágyi Júlia mellett nagyon nagy hatással volt rám, az Cs. Gyimesi Éva, akivel kezdettől nagyon érzékeny, jó barátok lettünk, és egymásra tudtunk hangolódni. Életem nagyon fontos pillanataiban mindig ott volt, és mindig érzékenyen és okosan, értelmesen tudott ott lenni. Ott volt még Balla Zsófia, és jó barátomként Egyed Péter. Szerkesztőségekbe és kiadókba jártam, például a *Korunk*hoz, itt Kántor Lajos, Gáll Ernő nevét is említhetném. Ez gyakorlat volt, amiből nagyon sokat lehetett tanulni. A *Napsugár*hoz is bejártam, az is egy nagyon jókedvű redakció volt, illetve a tanáraink az egyetemen a szöveggel való dolgozást tanították rendesen. Engem még, szerencsés voltam, taníthatott Láng Gusztáv is például. Az egész Kolozsvár nagyon sokféle volt akkoriban – lehet, hogy most is az, nem tudom, mert eljöttem onnan. Ott volt az *Utunk* lap is, a *Helikon* elődje, és ott voltak olyan emberek, mint a drága Mózes Attila vagy Király László, csodálatos költő, valamint Kenéz, és akit régről ismertem, K. Jakab Antal és Szilágyi István. Oda nem jártam gyakorlatozni, velük másféle gyakorlatokat végeztem el. Gondos, aprólékos és minúciózus szerkesztő volt Mózes Attila különben. Gyönyörűen kézírt, válaszleveleket is például. Akitől tanultam még, az a roppant szigorú Székely János. Velem mindig szigorú volt, mindenkiel szigorú és igényes volt nyilvánvalóan, tán azért, mert ez alkati dolog volt nála... Tanulni lehetett az általam válogatott vagy előszavazott kötetek összeállításából is. Az első itteni romániai magyar Villonhoz, amit a Krite- rion adott ki, azt hiszem, '88-ban, én írtam az utószót. Ha már Krite- rion, akkor még egy név: Domokos Géza, tőle is lehetett tájékozódást és ízlést is ellesni. Most arra nem térek vissza, hogy gyerekkoromban hány költőt vagy író- t ismertem, vagy kik jártak hozzánk, de Domokos Géza jutott eszembe erről a Villonról. Elkezdtem, de még a nagy székelykeresztúri – nem volt az száműzetés nekem – tanárkoromban, versválogatásokkal foglalkozni, ha kértek tőlem valamit éppen. Verseket nem nagyon közöltek tőlem, csak a *Napsugár*, néha az *Utunk*, a drága Szilágyi István mindig kihasználta a percet, hogy egy-egy verset esetleg mikor lehet beszúrni. Az *Igaz Szóban* nehezebb volt, mert ugyan esetleg betette a verset Székely János, de az *Igaz Szó* – és itt nem Markó Bélára és Gálfalvira gondolok – párhuzamosan fűrt engem, s jelentett fel magasabb sajtó fórumokon vagy a főcenzornál, miköz- ben esetleg néha egyszer vagy kétszer közölte évente a verseimet. De hát ez így volt másokkal is, szoktam mondani, ez nem dicsőség. De a szerkesztés ízét, azt, hogy milyen egy szerkesztőség, azt az ember ilyesmikből megta- nulja. Az jut még eszembe, hogy édesapám fiatalkorában a Gaál Gábor-féle *Utunk*nak az egyik szerkesztője volt, és amíg az *Utunk* a Jókai utca 2-ben, az

emeleten volt, ahol az Elekes nagymamámék laktak, hát engem át-átvittek oda. Ez is eljegyzés volt kicsit a későbbi lapcsinálással. Megint mondom, hogy ez szerencse dolga is. Tehát a szerkesztést így lehet esetleg megtanulni. Gyakorlattal és figyelve, mindenre figyelve.

Abogy mesélsz ezekről a dolgokról, az az érzésem támad mindig, hogy volt egyfajta magától értetődő vagy „természetes” közege az irodalommal való foglalkozásnak ott, ahol neked szerencséd volt lenni. Most éppen Kolozsvárról beszéltél picit többet, Zsolt az interjújában (Látó 2023/7.) Szatmárról tett említést úgy, mint egy olyan közeg, amelyben az ember úgy létezhetett, hogy a szabadságigényt vagy az ellenállásra való képességet mintegy magába szívta, hogyha eléggé nyitottan vagy eléggé figyelően volt benne.

Én most véletlenül voltam háládatlan Szatmárral, nekem az volt a város gyerekkoromban és ifjúkoromban is, Kolozsvár mellett. És álmaimban most is az a város. Tehát nem lettem hűtlen. Ugye én az Állami Magyar Színház miatt születtem Szatmáron. Édesapám filológiát végzett, magyar–francia szakon. Láttam, hogy rengeteget olvas, szerkeszt, ír, darabokat fordít, húz stb. Nálunk a könyvnek nagy becse volt, de hát nemcsak nagy becse volt, hanem a kolozsvári és vásárhelyi írók, költők lényegében, ha Szatmárra vették, mindig meglátogatták a családjukat, persze, a szüleimet. Szatmár, akkoriban legalábbis, gondolom, most is, egy nagyon liberális és nyitott város volt. Minden esetleg feltételezett kispolgárisága ellenére felszabadító tudott lenni. Ott is kiváló ismerőseink voltak, és a gyerekkorom is sokféle volt, és nagyon szerencsés. Az iskoláim is: igen jó tanárok tanítottak. De ha jól is fogalmaztam, vagy jó voltam magyar nyelvből, igazából nem erre a pályára készültem. Nagyon sok természettudományos és biológiai, földrajzi, de történelmi és művészettörténeti érdeklődés is volt bennem, persze irodalmi is. Jó irodalomtanárok is bőven akadtak ott. Szatmár nagyon szabad, nagyon nyitott, fura és fölszabadító város volt akkoriban, és nagyon jó volt felnőni ott. Most is nagyon szeretem, nekem könnyű volt, mert, ahogy el szoktam mondani, művészyerek voltam, a művészyerek nem gyűtment, hanem befogadott, szeretett ember. Én vagyok az egyetlen igazi szatmári a családból, mert édesanyám kolozsvári, édesapám pedig marossárpataki, Vásárhelyen végzett még a régi Református Kollégiumban, de hát ő azért erősen kolozsvári kötődésű volt, aztán a szüleim nagybányaiak lettek, s aztán jött Szatmárnémeti. Fontos számomra mindaz, amit gyerekkoromban megtapasztaltam. És akkor itt meg kell említeni a Szatmár környéki ismerősöket, falvakat is, a szolgálólányokat, akik általában a Székelyföldről jöttek. Illetve azt is, hogy én Szatmár mellett jórészt Kolozsváron voltam, az Elekes nagy-

mamámnál, és azután rengeteget Marossárpatakon, az édesapám szüleinél, ahol óriási rokonság volt. Mindez messzemenően meghatározta azt, hogy '76–77-ig miket csináltam, hogyan gondolkodtam, hát így többféle nyelvet beszélt az ember egy kicsit. Érdekes volt ez a többlakiság, gazdagodás volt. Mindent, még a rosszat is fel tudtam fogni úgy – most nem a szülőföldről beszélek –, hogy abból is sokat lehet tanulni. A rosszból is megtanulod azt, hogy mi a jó, vagy mi lehetne a jó.

Hogy látod, Marosvásárhelyen, a Látó körül és nem csak, kialakult ilyenfajta szellemi környezet, amely ennyire meghatározó lett volna?

Marosvásárhelyen ez a szellemi környezet a legnyomottabb időkben, a Ceaușescu-éra alatt, a diktatúrában is meglátszott, ki tudott alakulni, legalábbis interperszonális kommunikációkban... Vásárhely mindig más volt. Szatmárról teljesen másnak tűnt, gazdagon nyüzsgőnek, mozgékonyak, egy kicsit olyan lazának, egy kicsit olyan gájnernek, egy cívis voltában is nyitott helynek tudott mutatkozni. Ódákat Tompa Gábor zengett mindig a régi Vásárhelyről azért, hogy össze tudja hasonlítani valamivel, ami éppen eszébe jut. Sokat jártunk a szüleimmel Vásárhelyen, inkább nyaranta, általában a Molter-házban kötöttünk ki, meg színészi társaságban. Később, a '80-as években számomra Markó Béla és Gálfalvi György barátságát és Székely János szigorú mentorságát jelentette Marosvásárhely.

Vásárhely azért volt érdekes és reményekkel teljes a kilencvenes években is – és lehetséges, hogy ez így lesz továbbra is –, mert akkor egy új, nagyon jó periódus volt, egészen úgy 2000-ig. Nagyon sokan megfordultak itt. A *Látó*-nál minden szerkesztőnek igen jó saját irodalmi kapcsolatrendszere volt. A kezdet kezdetén ezeket az eseményeket közösen hoztuk létre, de jórészt a Gálfalvi Gyurka és Markó Béla kapcsolatrendszere működött. Mostanában a *Látó* Irodalmi Játékokról beszélnek, amelyek 2008-tól vannak, ez mintegy pótlólag alakult ki a *Látó* Irodalmi Színpad mellett. A *Látó* Irodalmi Színpadon majdnem mindenki megfordult: itteni és magyarországi irodalmi lapok szerzői és szerkesztői, a *Holmi* például háromszor járt erre. Azt el kell képzelni, amikor tömött mondjuk a Kultúrpalota nagyterme, s valóban ott van Konrád György, Csoóri Sándor vagy Faludy György. Kiadók is jöttek, a Magvető többször. '92-től a *Látó*-díjak is idevonzottak irodalmárokat, az elején nagyon bő volt a választék, hogy kinek adhatnánk, ugyanakkor az elején még nem kaphatott magyarországi szerző *Látó*-díjat. Nem volt megtiltva, csak nem lehetett valami miatt megcsinálni. Ezért fordult elő, az érdemekén túl, a jó írásokon túl – mindig elmondja a jelenlegi főszerkesztő, Vida Gábor is, hogy itt a *Látó*-ban megjelent írás az, amit díjazunk –, hogy

akik több műfajban alkottak, azok több műfajban kaptak díjat. Ilyen volt Visky András, Bogdán László, Balázs Imre József. Azt hiszem, hogy az első magyarországi díjazottak Szepesi Attila és Térey János voltak. Amikor a *Látó* irodalmi díj alapítódott, akkor még szép summával járt, később ez apadt. Az elején még volt mellette egy-egy gyönyörű plakett, rajta Batsányival. Most már másképp néz ki az érem, de a lényeg rajta van: „vidulj, gyászos elme”. A „megújul a világ” lemaradt róla. Ugyanis a világ nagyon nehezen újul. Az irodalom viszont tud újulni.

Visszatérve: a *Látó*-ban volt és van konszenzus. Ez öt-hat-hét emberről szól, illetve azokról, akik a háttérben csinálják, szövegszerkesztik, tördelik a lapot, olvassák. Ez egy kis közösség. És ilyen szempontból mindig jól és odafigyeléssel igyekezett működni. Hogyha nem, akkor voltak kisebb-nagyobb döccenések. Például elárulom, hogy én, ha kinyitok bármilyen lapot, nem csak *Látót*, rögtön rányitok az első sajtóhibára vagy elütésre. Ez mostanában is előfordul, amikor már nem vagyok főszerkesztő; ilyenkor mindig szólok, hogy azért ez milyen! Az ember kiszúrja ezeket a dolgokat két pillanat alatt. A magaméiban is. Az utóbbi időben például a saját köteteimnek is én voltam a szerkesztője. Annak idején, már a nyolcvanas években, megdicsért a nagyon szigorú Mózes Attila, már másodjára említtem meg: „Te mindig olyan szép, tiszta, rendes kéziratot küldesz.” Ilyet én később nem mindig láttam, még olykor a *Látónál* sem. De nagyon szeretem, hogyha a kézirat rendben van. Amikor nem ír vissza tízszer a szerző – ami egy versben borzasztó dolog –, hogy kicserélnék két vesszőt, három magánhangzót, meg ilyesmi, mert akkor a legszelídebb ember is – én temperamentumos vagyok különben – megőrül, nemhogy a főszerkesztő! Viszont egy lapnak, ezt lehetett érezni Gálfalvi Gyurka attitűdjén és Markó alatt is, a nehezét vagy a felelősségét a főszerkesztő viseli. Ez a felelősség nem leosztható. Semmire nem leosztható. Ez a felelősség nem megkerülhető. A többi öt-hat ember között dől el, az általuk vallott ízlésrend, elvárások és minőségi elvárások szerint. A *Látónál* is közös szerkesztés volt.

Hogy kell elképzelni ezt a közös szerkesztést?

Ezt úgy kell elképzelni, hogy a kezdet kezdetén mindenki elolvasott mindent. Ez hosszú ideig rendszeresen így ment. Jóval később azonban csak a nagyon problematikusnak tűnő dolgoknál, kéziratoknál, esetleg lapszámoknál fordult elő, hogy mindenki elolvasott szinte minden szöveget. Persze, azért néha sok problémás anyag is adódott.

Még mielőtt elfogadta volna a rovatszerkesztő?

Nem mielőtt elfogadta volna, hanem ha a rovatszerkesztő bizonytalan volt a dologban. Különben a rovatszerkesztőknek teljesen szabad keze volt. Ha valamelyik szerkesztőtárs valamelyik szöveget nehezményezte, akkor meg lehetett beszélni. A lapot tehát így is, úgy is többen nézték át. Az első hét évben nagyon minuciózusan ment. Akkoriban is sok minden zajlott a világban, de valahogy sokkal lassabban, tehát volt idő minden ilyesmire. Egy lapot az ízlés, a minőség és az egymásban való bizalom tart fenn. Ha én kaptam egy esszét vagy egy prózát valakitől, nem mondtam véleményt. Azt mondtam, hogy ezt átküldöm az esszérovatnak, ezt átküldöm a prózarovatnak, és akkor kiderül, hogy milyen, tetszik-e a rovat szerkesztőjének. A versrovatot nem volt könnyű több mint harminchárom évig csinálni. Nem a semmiből kellett én felépítenem, de építeni és megtartani kellett egy versrovatot; akkor is, amikor főszerkesztő is voltam, akkor is, amikor párhuzamosan majdnem egy évig színházigazgató is voltam, azért a versrovatra nagyon kellett figyelnem. Flexibilitás kell mindenhez. A flexibilitás és a döntésképeség nagyon-nagyon fontos dolog. Mondani kell valamit, mert négy vagy öt ember várja. És van, amikor gyorsan kell dönteni. Habár Szabó Róbert Csaba kollégámnak mondtam, amikor ő főszerkesztő-helyettes is volt, hogy ez a probléma – majd holnap. Van ötperces, tízperces, félórás satöbbi probléma. De most ne csináljunk semmit, mert lehet, hogy... Holnapután majd máshogy látjuk. Én ezt részben a színházból tanultam. „Dönteni? Majd holnap. Még gondolkodunk egy kicsit.” Viszont ehhez nyíltság kell, és a legfontosabb dolog: a meglehetősen görcsmentes bizalom a másik négy, öt, hat emberben. Ez a fontos. És akkor ez mindig sikerül, hogyha az ember rögtön tud dönteni, és hogyha halasztani is tud. Végletekig nem lehet halasztani. Szövegekről van szó. Egy óriási versanyagból például nehéz válogatni, de nem lehetetlen. Még akkor sem, ha éppen nem egészen jó vers, de a közepénél valamivel jobb, valamennyit be kell és be lehet tenni belőle a lapba, mert ez a kor, az ízlés és az irodalom helyzetképe is. Ugye, mint a színház, tükör, Shakespeare. Az, hogy hozott anyagból dolgozunk, ehhez képest közhely. Valóban hozott anyagból dolgozunk, viszont hozott ízlésből dolgozunk. És minőségérzékből dolgozunk. Empátiából dolgozunk, és fantáziából dolgozunk.

Hogyan lehet az ízlést a konszenzussal összeegyeztetni? És ugye még ott vannak a divatok is. Ezt egy kicsit provokatívan kérdezem.

Szerintem ez összeegyeztethető. Azért, mert öt embernek az ízlésében lehet, hogy ötvenöt módusz fér el. És a divat mindig be kell férjen, mert „a divat a kor lelke” – mondta Babits, és hozzátette: „de a nagy költőknek

külön lelkük van”. Mindig nagyon fontos volt a *Látó*ban az is – ahogy most végre van egy külön rovat, mint a Látóhatár –, hogy egy kicsit kilásson. Fontos és nagy lapokban mindig volt egy kitekintés, arra, hogy éppen mi folyik Franciaországtól Angliáig, még hogyha fáziskésések voltak is, még a *Nyugat*nál is, ugye. Mert avantgárd modernizmusban mondjuk a Kasságot akkoriban nem überelte senki. Következtesen szigorú ember volt, és konstruktívan avantgárd. Ez az a magyar irodalmi avantgárd, ami nagyon ritkán jött be, néha, és még a posztavantgárd is csak nehezen.

Persze hogy sok ízlés van. De ez mind összeegyeztethető, mert egy lapot csinálunk. A lap pedig a kor tükre: ezt írták. Ezt írta X, ebből ennyi tetszett nekünk most. Ezt írta Y, ennyi tetszett nekünk most. Ezekből a szövegekből váltakozva összerakható egy építmény. A lap egy ilyen építmény – ez az online lapokon nem mindig látszik –, a nyomtatott lapokban jön ki a zene. Úgy, ahogy 2009-ben Láng Zsolt kollégám elvezényelte a nagy *Örömódát*: mindenki mondta a magáét, de az egésznek megvolt a maga összhangja. Ez nem külön-külön nagyság, ez valaminek, a pillanatnak, a folyamatnak a fontosságát jelenti. Minden koncert sokhangú. Nem ugyanaz a hang. Az ugyanaz a hang roppant fárasztó. Az, amit a divatról kérdeztél, vagy a trendről – olykor irtó fárasztóvá és belterjessé tud válni. Pláne hogyha aktívan azt akarnánk követni. Ez egy szigorú szerkesztési játék. Olyan, mint megírni, nem egy szonettet, azt mondjuk könnyű, hanem egy ódát, vagy egy elégiát antik mértékben. Itt kötöttségek vannak. A lap játék, zene, vízió, nagy empátia és rálátás. Négy-öt szerkesztőnek a rálátása, és a főszerkesztőnek is a rálátása arra, hogy éppen mi van. Hogy mire van fokozott igény, az egy más dolog. A fokozott igény generációsan, nemzedéki kirajzások szerint változhat. Én magam nem hiszek a doktriner nemzedékesdiben, eléggé idegen tőlem – talán az irodalomtól is. Viszont egy nyomtatott lap egy sokhangú hangversenyterem, koncert. Így érzem én.

Nagyon tudatosan arra is törekedett a *Látó*, kezdettől fogva, hogy minden olyant, dokumentumot is akár, amely nem jelenhetett meg régebben, közöljön, tehát legyen benne a romániai magyar irodalom, az erre való reflexiók, illetve hogy legyen benne a kortárs magyar irodalom, visszamenőleg az egyetemes magyar irodalom, és az, amire kilátni éppen abban a pillanatban a – mondjuk úgy – kortárs világirodalomban. Voltak ilyen rovatok, nem határolódtunk el attól, hogy új fordításokat közöljünk, akár klasszikusoktól, akár kortársaktól. Kiváló történet volt az, amikor valahogy meg tudtuk szerezni némely Nobel-díjas beszédét első magyar közlésben. Azt hiszem, hogy ebben Láng jeleskedett. Illetve számomra még mindig a kedvenc az

az Orwell, ami két részben jelent meg, ezt viszont Vida Gábornak köszönhetjük, a George Orwell önéletrajzi töredéke, vagy ilyen kisebb regénye. S azonkívül volt egy csomó tematikus szám, mindig más-más csinálta, de a kollégák részt vettek benne. Most igazságtalan volnék, hogyha mindegyiket fel akarnám sorolni, mert minden bizonnyal néhány érdekes kimaradna. A kezdet kezdetén volt az *ÁlomLátó*, amelyről Láng is beszélt, később az *ÖrményLátó*, amelyet Vida Gábor szerkesztett. Voltak olyanok, amelyeket közösen a *Holmival* vagy a *Lettre*-vel szerkesztettünk, volt olyan, amelyet Márton László írókollégánk válogatott. Szerkesztett Deréky Pál Bécs-számot, volt Velence-számunk, az is csodálatosra sikerült. Városszámok, börtön-fogság számunk a kilencvenes években. Csak arra vigyáztunk mindig, hogy ne merevítsük le a lapot.

Nálunk az volt a fontos, és szerintem az is maradt, hogy a mozgó irodalmat folyamatában kellene megmutatni. Ugye ez a *Látó* szépirodalmi folyó – mondta Láng Zsolt, és irat is egyben. Már maga az írás is egy mozgás, egy folyamat. Egy folyónak is több színű habja van, és több színű mélysége van. Nagyon egyszínűen ezt nem nagyon lehet csinálni, bármennyire *épater le bourgeois* indulatai vannak olykor egy művészembernek. A jó irodalom az írásfüggő, különféle nemzedékektől meghatározott, de azt hiszem, hogy generációs divatok fölött álló. Tehát egy lap egy folyamatot mutat. A *Látó* ilyen szempontból mindig meg volt konstruálva. Markó, Gálfalvi alatt is, az én tizenkét főszerkesztői évemben is, remélem, és a Vida Gábor következő éveiben is. Ez, a *Látó*, egy folyamat. Úgy, ahogy az irodalomban nincs törés – a divatokban meg a váltakozásokban lehetnek törések. A mostani nehézségeket a *Látónál* nyilvánvalóan nem a szerkesztőségváltás okozta, hanem éppenséggel a 2020-as járvány, amikor újra ki kellett találni magunkat, minden művészeti ág újra meghatározta magát. Most nem kell a pekuniákra gondolni, tehát hogy pekuniárisan hogyan tudjuk meghatározni magunkat, azért, mert a kultúrára minden ország, Közép-Kelet-Európában pláne, annyit ad, amennyit ad. Nem sokat. A huszonegyedik század, bizonyos vonatkozásaiban, de Közép-Kelet-Európában pláne, meglehetősen humániák- és kultúraellenesnek mutatkozott egyelőre. Namármost ez Nyugaton azért kicsit másként működik, mert eleve polgári, szabadságjogokkal rendelkező álladalmakon belül a kultúrának más a meghatározottsága, más a helye, és megvan a maga helye. A kultúrára mindenütt másutt több pénz van. Ilyenkor a mecenatúráról kezdenek beszélni. Erdélyben a mecenatúra alig tudott kialakulni, vagyis hát Romániában sem nagyon. Magyarországon sem *nagyon*. Kimondottan. Magánmecenatúra nincs. A mecenatúrához polgárság

kell. Ahol nincs polgárság, polgári értékrend, szabadságjogok, törvények, ízlés, minőségérzet, kritikai élet, ott irodalmi-művészeti mecenatúra nincs. Vagy csak nehezen van. Olyan mecenatúrák, hogy „én majd adok pénzt, de én adom a pénzt, és akkor...” Ilyen mecenatúrák, mondjuk, álladalmilag is léteznek. Most Magyarországon például, főleg, és irányvonalasan.

Elképzelhető-e olyan modell, amely nem ez az államnak való kiszolgáltatottság, sem a mecenatúrának való kiszolgáltatottság, hanem a kultúra valamilyen más működési módja?

Ezek a módusok szerintem kialakulóban vannak. Minden bizonnyal lesznek ilyenek, ha lesz kultúraigénye a térségnek vagy a világnak. Egy amerikai felfogás – civilizációfelfogás – ebben teljesen más, a civilizációban gondolkodik és a szabadságban. Mert a szabadság mindig nagyobb az áhított és valamennyire megteremtett rendnél. A rend Közép-Kelet-Európában autoriter rendet is jelenthet, sőt, sokszor diktatúrát. Itt úgy van kultúra esetleg, hogy most van kultúra, de majd kérünk valamit a mecenáltaktól. Vagy csak bizonyos ízléssávokra van kultúra. Itt a kultúráról olyankor beszélnek, amikor választás van, hivatkoznak rá, megmentettük, ezt csináltuk, azt csináltuk. Megmenteni a kultúrát úgy lehet, itt kimondottan az írott kultúrát, hogy olvasnak, könyvet vesznek, és ha vannak prioritások, ha a politikusok zömének, mondjuk, van minőségérzete és ízlése. De általában nincs.

És az csak úgy lehetne, hogyha olvasnának, tájékozódnának?

Ez megint a régi dolog, ahogy Apollinaire-rel mondanám, és mondom vele mindig: ez a szabadság és a rend pörpatvara. Nyugat-Európában is, de Közép-Kelet-Európában már, már és megint kimondottan az.

Visszatérve egy picit arra, hogy építményről, konstruálásról beszéltem a szerkesztőségi munka kapcsán. Amikor készültem erre a beszélgetésre, pont az jutott eszembe, hogy te olyan vagy, mint egy építész, abban a tekintetben is, ahogyan a saját köteteidnek a szerkezetét megépíted. De nekem volt szerencsém többször is figyelni, hogy egy tördelési tervet hogyan állítasz össze. Mire igyekszel figyelni ilyenkor, mikor rendezgetni kell, és olvashatóvá tenni? Parafrazálom most azt, amit a Lázary-kötet előszavában írtál.

Hát valóban, minden szöveg egy konstruálás, és egy lap is egy megkonstruált dolog. Az egyik szöveg adja, erősíti a másikat. Nem az egymásutánosságukkal, hanem a motívumok és a zene meg az építészet összefügg, a csillagásatról nem is beszélünk, meg az asztrofizikáról. Itt mégis szövegről van szó, ami olvasott, gondolat is, de hangzás is. És úgy érdekes, hogyha van eleje, vége, közepe, vannak refrének, visszatérő dolgok, attól érdekes egy szám. A gyengébb szöveg is megerősül a másik mellett. Ezért voltak

jók a tematikus számok, mint említettem. Nekem a szívügyem az volt, hogy legyen egy Shakespeare-szám, egy Arany-szám, az Ady-szám után pedig egy Petőfi-szám. De közben volt Weöres Sándor súlypontú szám is, Jékely Zoltán súlypontú szám is. Most csak költőket mondtam. Nem azért mondom, hogy büszkélkedjek ezzel. Én inkább a magyar és világlíra költőire volnék kicsikét büszke. (A büszkeség különben nagyon fura dolog, mert egy ugrásra van a gögtől.) De a tematikus emlékszámok létrejötté jó érzéssel tölt el. Nem rossz érzéssel tölt el. Rossz érzéssel eltölthet akármi más, ami az életem folyamán adódott. A *Látó* soha. Lényegében ez alatt a harmincháromnál több év alatt tovább kellett vinni, illetve többször is újjáteremteni egy versrovatot. Remélem, nem büszkeség, remélem, hogy helyenként meg is tudtam felelni ennek. Volt ehhez valamennyi elképzelésem. Nekem rengeteg kedvenc költőm van, és sokféle ízlésem. Én egy eléggé költészetcentrikus ember vagyok, ami azt jelenti, hogy szeretem a zenét, a fizikát, matematikát, csillagászatot. Egyszóval mindent. Van, amihez nem értek annyira, a matematikához meg az asztrofizikához nyilván. Egy lap az egy összhang, és ez az összhang, miközben a hangfelütések, nem disszonánsan, de látszanak, ez mindent inkorporáló, mindent magába foglaló teljesség. Nemzedékeket láttam, stílusirányzatokat láttam felfutni, láttam összeomlani is. És mégis akkor, a folyamatban, ebben a lapcsinálási folyamatban zenegeni tudott az egész. Ehhez mindenkinek, nem a főszerkesztőnek, nem a versrovat szerkesztőjének, hanem minden szerkesztőnek sokféle ízlése kell legyen, vagyis megérzése és minőségérzete, türelme, jókedve és mosolya is kell legyen. Egy dolgot nem szabad elfeledni, hogy örülni kell a jónak. Ha az a jó húszéves, ha az a jó ötvenéves, ha teljesen divatjamúltnak tűnik is, de jó. De minőségi. Az értékrend a fontos, és mindig a leadott írás a fontos. De a leadott írás is alakítható. Ez pontosan olyan, hogy nem látjuk, mivé áll össze, de egyre többet tudunk a világmindenségről. A Hubble-teleszkóp már szinte réginek számít a James Webb-teleszkóphoz képest, ijesztő dolgok derülnek ki a világmindenségről, a szöveg mögött is lehet valami, mint ahogy ez az egész, ami kint van, ami esetleg távcsöveken keresztül is látszik, kietlenségnek tűnik, de ez egy lüktető érrendszer. A művészet és az irodalom is az. A költészet is, reményeim szerint. A lapcsinálás nemkülönben.

Antal Balázs

SZÓLAM MAGÁNYOS
HANGOKRA

JON FOSSE PRÓZAMŰVÉSZETÉRŐL

A friss Nobel-díjas norvég íróról bár akkor hallottam először, mikor szokatlanul csekély terjedelmű regényei közül közel egy időben több is megjelent magyarul, vagyis a kétezres évek első évtizedfordulója körül, de felfigyelni akkor kezdtem rá, vagy tíz évvel később, mikor elolvastam a kortárs norvég szépirodalom nagy sztárja, Karl Ove Knausgård hatalmas önéletrajz-folyamának, a *Harcomnak* az ötödik, *Álmok* című kötetét. Knausgård ebben beszél el az azon a bergeni íróakadémián vele történeteket, ahol Fosse is tanította. A kortársaival is, a nála idősebb generációkkal is élesen kritikus – mert a műveik befogadásáért és megértéséért magával folyton harcban álló, és sokáig folyton alulmaradó – Knausgård bár az íróiskolát kudarcként élte meg, Fosséről – jóllehet visszafogott – elismeréssel szól. Még annak ellenére is, hogy Fosse végül is inkább a szekunder irodalom felé terelgetné az ifjú Knausgård-t. Valamiféle radikális sarokpontnak gondoltam el akkor e kötet alapján Fossét, mindjárt a Knausgård és generációja számára – szintén a *Harcomból* kihüvelyezhetően – a kortárs norvég költészetből legizgalmasabbnak tartott Tor Ulven mellé helyezve őt. Ulvent akkor Vajna Ádám remek fordításkötetéből egyből alkalmam nyílt megismerni. A rendkívül szűkszavú, súlyosan depressziós költő darukezelőként dolgozott, soha nem hagyta el a szülővárosát, a szülei házából sem költözött el, mielőtt negyvenegynehány éves korában öngyilkos lett. Radikálisan redukált lírája pár szavas reflexió elmondhatatlan belső szenvedésekre. Sűrítettsége, töredezettsége Pilinszky *Szálkákkal* kezdődő, utolsó alkotói korszakából ismerős lehet a magyar olvasónak, csak hogy Ulvennél semmiféle katolikus emelkedettség, semmiféle általános léttapasztalat, semmi kérügmaticusság – csak egy belső magányban üvöltő árva lélek keresetlen önnaplózása a legkilátástalanabb reménytelenség jegyében. Nos, ha az ember hasonló pozícióból indítja az

ismerkedést, könnyen egyformára olvashat bárkit bárkivel – de azért Fosse lényegileg másfajta író: Ulvent életműve segélykiáltásokat a fájdalom pillanataiban hallató, épp ezért „tervezetlen” költőnek mutatja (ami valószínűleg azért ebben a formában nem lehet teljesen igaz), míg regények és színpadi művek szerzőjeként Fosse nyilvánvalóan sokkal tudatosabban dolgozó író – és nem is csak a műnemekből fakadó egyértelműség okán érezni így. Amúgy azonban a sűrítettség, a töredezettség, az egyszólamúság és a magány tematizálása igenis hasonlóképpen működik mindkettőjüknél.

Miket is ír Fosseról Knausgård? Például ilyeneket: „...a metaforával kapcsolatban idegenkedést tapasztaltam Jon Fossénél és a verseket író diákoknál is, mintha a metaforában valami csúnya vagy régimódi lenne, úgy érteve, hogy idejétmúlt, antik, számunkra használhatatlan. Egyszerűen a rossz ízlés jele volt, bénaságnak számított. Az alliteráció még inkább. Leginkább a ritmusra, a hangzásra, a tördelésre, a nyitásra meg a zárásra kellett figyelni. Jon Fosse megjegyzéseiből észrevettem, hogy mindig a szokatlant, a más, a különlegeset keresi.” Emberi habitusáról meg ilyeneket: „Abból, ahogy a fejét mozgatta, hirtelen rántásokkal, szinte madárszerűen, néha mintha meglepődne valamin, vagy rádöbbenne valamire, és abból, ahogy beszélt, tétován, gyakori szüneteket tartva, darabosan, a torkát köszörülve, fújtatva, időnként egy-egy mély lélegzetet véve, idegesség és nyugtalanság áradt, az viszont, amit mondott, tele volt magabiztossággal. Bombabiztos volt a dolgában, kétség sem fért hozzá: amit most mond, abban igaza van.” Legvégül a műveiről meg például ilyeneket: „Olvastam Jon Fossét, és amikor a *Csónakház* megjelent, mintha ajtót nyitott volna a többi könyvére, az egyszerűsége, a dinamizmusa révén.” Ebben a nyolcvanas évek végén játszódó történetben Knausgård már akkor az ország egyik legjelentősebb fiatal, ráadásul posztmodern szerzőjeként beszél róla – igaz, az egyik jelenetben ezt Fosse maga vonja kétségbe, modernistának mondva magát.

Nem véletlenül kezdem az írótarssal s a saját példámmal, hogy ez a „jótékony ösztönzés” kellett Fosse megismeréséhez: bár a 19. század utolsó negyedétől aktív formálója a világirodalomnak a skandináv irodalom, Ibsen és Strindberg óta egyre-másra kikerülő „világsztárokkal”, minálunk olyan mértékű ismertsége, mint az elmúlt 10-15 évben lett, talán sose volt – hiszen online folyóirat (az eszak.org címen üzemelő Észak), valamint két kimondottan csakis skandináv könyveket közreadó könyvkiadó, az Ø és a Polar is működik Magyarországon, de például a Scolar Kiadó kínálatának jelentős része is innen kerül ki –, így aztán mostanra már sok magyar olvasónak van jó eséllyel legalább egy északi is a kedvencei között, aki a

többiekre irányítja vagy direkte vagy indirekte a figyelmét. Az izlandi Jón Kálman Stefansson, a dán Jane Teller, Merete Pryds Helle, Kim Leine (aki norvég születésű, és Grönlandhoz kötődő), a svéd Klas Östergren, Jonas Jonasson, Agnete Pleijel, Kjell Westö (aki pedig finnországi svéd) világhíre hozzánk is elért – és persze ők csak a szépírók, a svéd Henning Mankell és Stieg Larsson szériáival elindult skandináv krimi-örületről nem is beszélek most. Ha mégis beszélnek, akkor a norvég irodalmat Jo Nesbøvel kellene kezdenem, akinél sikeresebb krimiíró ma világszerte is kevés van – már ha van egyáltalán. Mellette viszont egyre több kortárs norvég szépíró vált már ismertté világszerte, hogy aztán nálunk is az legyen – az eddig már említett Knausgårdon és Renbergen túl itt most a teljesség igénye nélkül Dag Solstad-t, Roy Jacobsent, Per Petterson-t és Vigdis Hjorthot említeném még meg, utóbbit nemcsak azért, hogy a nők se maradjanak ki a felsorolásból, hanem mert az újkomoly/metamodern irodalom realista fordulata által (is) ismertté tett szerző regényvilága talán az összes felsorolt íróé közül a legmélyebb kapcsolatban áll a norvég irodalmi hagyománnyal: *Henrik Falk* című regénye egyenesen Ibsen *Hedda Gabler*ének mai terepre, férfi főszereplőre „igazított” átírata.

A norvég irodalomból Bjørnstjerne Bjørnson 1903-ban, Knut Hamsun 1920-ban, Singrid Undset 1928-ban kapott Nobel-díjat, vagyis a Fossée a negyedik elismerés, csakhogy kilencvenöt év után az első. Megállhatnék e helyt Hamsunnál, hiszen ő nemcsak mifelénk a legismertebb e szerzők közül, de tudatfolyam-regények írója is, így kézenfekvően adódna a párhuzam — ám attól tartok, felszínes következtetés lenne ez ebből a távolságból, hiszen az *Éhség*, az első valódi modern norvég regény még 1890-ben jelent meg, így bizonyosan van jó néhány lépcsőfok közte és a *Szeptológia* szerzője között, amelyre rá se láthatunk ekkora távlatból (mármint mi, akik nem olvasunk norvégül) –, nem beszélve arról, hogy Hamsun második világháborús szerepvállalása miatt talán nem is a legkellemebb szellemi elődként még csak feltételezve sem. Bár a magány őnála is magány, meg Fossénál is magány... Mégis inkább másnál állnék meg – a kilencvenöt évnél, pontosabban, hogy majd egy század után éppen most! Dacára annak, hogy szomszédos országban adják ezt a díjat, ahol feltétlen le sem kell fordítani a norvég könyveket, nem lehet elmenni szó nélkül Norvégia kulturális életének nagy vállalkozása, a NORLA fordítástámogató program mellett – az elmúlt két évtized számos, ha nem az összes magyarul megjelent norvég fordításán ott van az alapítvány pecsétje: csendesesen, a mi irodalmunkat mindig súlyosan megterhelő politikai szövegek nélkül egyszerűen csak terjesztik a

norvég kultúrát a világban. Noha Svédországban ilyen programok nélkül is ismertek lehetnek talán a szomszédos ország szerzői, mégis azt hiszem, hogy ennek a nagyívű munkának az elismerése is ez a mostani díj.

Fosse ugyan színpadi műveket is ír, és a színházi világban legalább akkora elismerés övezi, mint az irodalmiban, én azonban csak az utóbbi pályára látok rá. Ott pedig egy olyan író látok, akiről nehezen képzelem el, hogy közönségkedvencé váljon – bár most nyilván sok nyelven, sok példányban adják ki majd a könyveit. Meg merem kockáztatni, hogy még a szűkebb irodalmi közvélemény is úgy tartja, egyes Nobel-díjakat témákért, ideológiai-politikai-társadalmi-történelmi téteket tartó mondanivalóért ítélnék oda – szinte azonnal így tekintünk (ha nincs is mindig igazunk benne) a világ-irodalom színpadán kisebb szerepet játszó kultúrákból kikerült díjazottakra, a politikailag elnyomott közösségekből kiemelt szerzőkre, és persze tényleg vannak bizonyos nagy témák, melyek egy-egy szerzőtől szinte elválaszthatatlanok (és fordítva). Másfelől vannak azok a díjazások, amelyek meg inkább egy írásmódnak szólnak, egy irodalmi stílusnak, egy epikus nyelvnek – a Fosséé alighanem ilyen. Az indoklás szerint „innovatív drámáiért és prózájáért, amely megszólaltatja a kimondhatatlant”, kapta az elismerést. Ez ugyan sok mindent jelenthet, könyveibe nézve azonban aligha láthatjuk e kimondhatatlanság bármilyen formában is aktuálisnak és egyszerűnek vélhető ideológiai vetületeit (politikai, társadalmi, történelmi értelemben): annál inkább egy, az olvasó számára komoly kihívást jelentő írásmódot már az első, felületes pillantásra is.

Akármelyik könyvét akárhol nyitjuk fel, mintha ugyanazt az egyet olvasnánk: magukkal is zavarban lévő kisemberek téblábolnak és toporognak, szoronganak és tépelődnek ugyanazon városi és falusi utcákon – két visszatérő helyszíne Bjørgvin és Dylgja –, s e szereplőknek még a nevük is nagyon hasonló, vagy egészen ugyanaz (bár mások a figurák), és hogyha ez még kevés volna, gyakoriak a visszatérő történetelemek is. Az irodalomban nem ritka, hogy egy író mindig ugyanazt a világszeletet ábrázolja, és hogy témái, szereplői ugyanazok, legalábbis ugyanabból a szűk közegeből valók, egymáshoz nagyon hasonlóak – ha csak a Nobel-díjasoknál maradok, ilyen például William Faulkner. Csakhogy a nagy amerikai regényíró minden egyes munkájában új meg új beszédmódokat dolgozott ki, ezért alig is van két egyforma műve. Természetesen ide most a tudatfolyamábrázolás okán idézem be, mely Fossénál is jelentős összetevő: a Yoknapatawpha-ciklus szerzője a joyce-i alapvetést a dosztojevszkiji polifóniával mélyítette el és bővítette ki – ezzel szemben Fosse redukál, sűrít, minimalizál. Fosse nemcsak témaválasz-

tásában monomániás, hanem ábrázoláesztétikájában is. Az ő tudatfolyamai mániákusan áradnak és oldják fel a cselekmény szilárd körvonalait a magukban is bizonytalan beszélők belső vitáiban – mely által egy interiorizálódott polifónia jön létre valósággal: a *Reggel és este* főszereplője halott barátaival és volt szerelmeivel találkozik egy nap, és miközben vissza-visszaréved rá, hogy ez nem lehetséges, a szeme előtt történik meg mégis. Vagy ki tudja: inkább benne magában. A főmű, a *Szeptológia* első könyvét kitevő *A másik név* című regény elbeszélője találkozik a régi önmagával többféle életkorban is, de végig idegenként tekintve a régi énjére-énjeire, amelyekkel élénk párbeszédet folytat, mintegy annak eldöntésére, hogy vajon melyik is ő.

Mindezt a Fosse-könyvek egyetlen nagy mondatban mondják el – vagy ténylegesen (de persze akkor is kváziban), mint *A másik név*ben, vagy annak tűnő, olyan hatást keltő bonyolult, egytónusú szövevényben, mint a *Reggel és este*ben vagy a *Trilógiában*. Nem ritkán e mondat már a regény felütése előtt megkezdődött: az *és* az első szó a könyvben; a legutolsó lapról meg hiányzik a lezáró írásjel – vagyis még onnan is folytatódik tovább. S ahogy nem zökkenti ki se regénykezdet, se -zárlat, e (kvázi-)mondatba ékelődnek be a dialógusok is: akkor sem szakad meg, inkább csak felfüggesztődik, hogy a külön bekezdésekben zajló párbeszéd után zavartalanul haladjon tovább – de persze azok következményeit onnét már magában hömpölygetve. Fossénál a narráció gyakran margótól margóig tart, úgy érte, hogy az első sor behúzása is csak a párbeszédnek esetében van meg, például a *Szeptológiában*. Formailag élesen elkülönül ez a monotonon mormoló narrátori monológ az ugyanilyen monoton dialógusoktól, de nyelvileg mindez egyívású. A párbeszédnek ugyanakkor mégis különös erejét adják e szövegeknek, nem különben a Knausgård által is említett dinamika megteremtéséért is felelősek – és nyilván ezekben ér össze a regényíró és a drámaíró Fosse. Kevés beszédű szereplői láthatóan ezerszer megrágott szavakban közlik egymással mondanivalójukat – ezerszer megrágott, de csak azért, hogy minél rövidebben, minél kevesebb szóban lehessen kifejezni, amit akarnak. A jelenetelés a legtöbb esetben külső vagy kvázi-külső fokalizációjú: tudunk ugyan egy-egy pár betűből álló nevet, de viselőjéről eleinte semmi többet, és majd csak lassanként enged közelebb lépni hozzájuk és a szavaik mögött álló motivációkhoz a szöveg. Ha ugyan enged – az *Álmatlanság* című kisregény homályban hagyott kérdéseiről nem tudjuk meg az igazságot.

Ez a nagy mondatkonstrukció a magyar olvasónak elsősorban Krasznahorkai Lászlótól lehet ismerős – ám e nagy mondat horizontja Fossénál lényegesen szűkebb: nem egész világokat akar átfogni, hanem a leghétköz-

napibb praxis cselekedeteihez való visszatalálás módozatait szeretné felfedezni, mivel szűk látókörű, külön-külön is berögzült rutinok által mozgatót, monomániás alakjaival éppen valami olyasmi történik, ami kimozdítja őket a világukból, és ők ezt nem értik. Egyrészt olyan alakok közül választ szereplőket, akik időn kívüli időben mozognak, akik világuk zártóságát sem fogják fel, mert nincs hozzáférésük alapvető ismeretekhez sem a dolgok állásáról – ilyen figurák az *Álmatlanság* főszereplői –, mintha másféle logika vagy talán ösztön működtetné őket; másrészt meg olyanok közül, akik elzárkóznak a komfortástól, tudatosan helyezkednek kívül a világon, majd ténylegesen eltávolodva mintegy lemaradnak tőle. Az erdélyi olvasó Pusztai János elsöprő stilisztikai erejű egymondatos regényeit is felidézhetné, melyek áradó szózuhatagjaikban nagyon hasonlóan zárják minimálisra a világ befogadásának lehetőségeit – de nála az egyén biológiai létfunkciói jeleznek vissza a sok tagmondatos szerkezetekben, hasonló monotonitással, melyek a legkiválóbb szövegekben történelmi-mitológiai metaforákra és allegóriákra épülnek, ami viszont Fossénál teljesen hiányzik: a gyakorlatiasság szűkre zárt világában létezik ugyan a vallás, a katolicizmus itt-ott hangsúlyos is, ám nem emeli ki az embert, inkább belesimul ebbe a praktikus világba, és egyszerűen csak segít állva maradni benne. Fosse jóval sűrítettebb és költőibb, nyelve talányos és sugalmazó a pontosságra törekvés ellenére is: hiszen hát az olvasó másféle pontosságot keres, mint amelyet a szöveg a szeme elé „tol”.

A legszembetűnőbb világirodalmi párhuzam persze Thomas Bernhardtal áll fenn, akinek nyelvi és tematikai világa is hasonló – a bernhardi mizantrópia azonban Fosse elbeszélőiből és szereplőiből teljesen hiányzik. Az, hogy világuk zárt, nem ritkán nyitott, érdeklődő figurákkal áll kontrasztban. Pontosabban olyan figurákkal, akik nyitottak *lennének* az újra, szinte akármilyen újra – ám csakis a régi jön szembe velük. Aztán mikor mégis jön az új, például egy szokatlan helyzet, fejük tetejére áll velük a világ. Rögeszmék, mint Konrad a *Mészégetőben*, igen, és talán nem is esik messze rögeszméik természetére – ám e rögeszmék nem más(ok) megnyomorítására törnek, csakis a saját magukéra. Egészen korai kritikákban felmerült már a kettejük közötti párhuzam, s bár eleinte Fosse nem fogadta rosszul, utóbb mégis nagyon tudatosan igyekezett távol kerülni Bernhard prózájától – ám egyszerűen úgy, hogy saját szövegvilágának integritását, addigra már kidolgozott stílus eszközeinek folytonosságát ne törje meg. Feltétlen különbség, hogy a bernhardi polifónia helyenként (pl. az említett főműben) sokszereplős szólamai helyén Fossénál az egyetlen személyiségen belüli hasadások teremte-

nek meg egyfajta kvázi-többszólamúságot. Egyféle mono-polifóniát – ha ez nem volna magában is paradoxon.

Persze paradox az a helyzet is, hogy ez a felfokozott nyelvi konstrukció egy olyan valaminek a tartóoszlopa, amit úgy hívunk: minimalizmus, vagy még pontosabban: skandináv minimalizmus. Szemben a hemingwayi és Raymond Carver-i minimalizmussal, ahol maguk a rövid, szaggatott mondatok szituálják a csend és a kimondatlanság jelentésalakítását, itt egészen másféle tapasztalata van az olvasónak: a narráció áradó, ám csakis a szereplő pszichéjét szólaltatja meg. A világábrázolás, a jellemrajz, a leírás annyira redukálódik, hogy szinte teljesen ki is iktatódik, legfeljebb perspektivikusan kap helyet. A külső cselekmény, a cselekvések minimálisak. Ez egy monokróm világ, hogy az előbb már alkalmazott előtagnál maradjak, színekben szegény (bár az egyik regény főszereplője festőművész – akinek azonban még a vásznán is csak egy andráskereszt látható). A csend itt is beépül tehát a narrációba: a túlfokozott psziché minden mást elfed, elhallgat. Vagy félreért. A tudatfolyam ugyanis eleve kételyek övezte mederben halad: idő, tér és identitás egyiként kérdéses, felfedhetetlen és kontúrjait veszített.

Az idővel kapcsolatos kételyeket, az „időnkívülséget” a földrajzi nevek használata is jelzi. A már említett két visszatérő helyszín, Bjørgvin és Dylgja közül az első valójában egy olyan település, amelyet mindannyian ismerünk – csak nem így nevezik ma már Norvégia második legnagyobb városát, Bergent. A történelmi nevet használja minden esetben Fosse, holott könyveinek egy részében a tárgyi rekvizitumok huszadik századot sejtetnek (autók, telefonok például) – ahol ezek elmaradnak, ott nyitottabbá válik az idő távlatainak kérdése (noha távlatosságról nem feltétlenül van értelme beszélni, hiszen a cselekmények gyakorta egy-egy napig sem tartanak), de a történelmi múlt nem jellemző terepe a prózavilágának. Ez a fajta kimozdítás a szereplői tudatfolyamokat körülölelő, kibocsátó és aztán elnyelő már-már balladai homályt csak mind sűrűbbé teszi. De nemcsak az idő mozdul ki. A két sokat emlegetett település topográfiájára is jellemző ez: a narráció a tér szűkösségét is hangsúlyozza. A szereplők egy Dylgja nevezetű fiktív faluból jönnek be Bjørgvinbe, hol csónakkal, hol kocsival. Az *Álmatlanság* című rövid szövegben, a *Trilógia* első részében ugyanakkor csak egy valamivel nagyobb falunak tűnik ez a Bjørgvin is, amelyet a szereplők egy este alatt körbejárnak – legalábbis első olvasásra ez sejthető. Csak más szövegekből lehet megtudni, hogy akkora, hogy el lehet tévedni benne, mint Dante erdejében. Ezzel viszont átevezünk a tematikus motívumok kérdéséhez.

A történetek elemi narratívákból bontakoznak ki – inkább csak cselekmények jeleként, nyomaiként, még inkább: jelzéseiként. Ezek az elemi narratívák ugyanis inkább egy-egy „minimális” gesztus köré épülnek. Valaki megszületik, valaki meghal, valaki eltéved – néha ugyanaz a valaki van akár mind a három történés középpontjában is. Mert igen fontos, hogy minden inkább csak megtörténik ezekkel a szereplőkkel. Az *Álmatlanság* egyetlen bibliai motívum köré épül: fiatal pár keres szállást egy késő őszi éjen, de mivel egyrészt idegenek, másrészt a lányon látszik, hogy mindenórás, nem fogadják be őket sehol. Amivel az *Álmatlanság* befejeződik, azzal kezdődik a *Reggel és este*: a születés képeivel. A szavak, a mozdulatok is ugyanazok, vagy majdnem ugyanazok a két különálló műben. Aztán a *Reggel és este* második része annak a halásznak a halálát beszéli el, aki a regény elején született meg. Az említett két szöveg férfiszereplői halászok, legbiztosabban a csónakjukban érzik magukat, a szárazföld hangsúlyozottan távoli tőlük. Halász szereplője *A másik név*nek is van, bár ott nem főszereplő. Viszont a regény festőművésze ugyanúgy téved el és jár körbe-körbe Bjørgvinben, mint az *Álmatlanság* emberpárja, és ugyanúgy a múltja alakjaival találkozik, mint a *Reggel és este* főalakja. Fosse világában a találkozások gyakran a szereplők önmagukkal való találkozásai. *A másik név* főszereplője ugyanúgy Asle, mint az, akivel olyan gyakran összefut – és lassan az olvasó rájön, hogy annyi, az elbeszélő számára összeilleszthetetlen élettörténeti tény egybevágh, hogy ez nem lehet két alak. Asle szerelme Ales, legközelebbi barátja pedig Asleik. Asle húgát Alidának hívták – és pont e két név viselője, Asle és Alida keresi éji szállását az *Álmatlanság*ban. Ahhoz keveset tudok, hogy tudatos egymásra utalások rendszerként tekintsek a névhasználatra, lévén *A másik név* a hétkötetes *Szeptológiából* az első kötet, s mind ez idáig az egyetlen, amely magyarul olvasható – de egészen biztosan nem is véletlen.

Főműként, ahogy utaltam rá, e nagy, hétkötetes kompozíció tételeződik a hatvannégy éves Fosse eddigi életművében. A magányos festőművésztől szóló első regény elbeszélőjében nem nehéz a szerző alteregóját meglátni: a külsejére tett utalások éppen egy ilyen csurkában összefogott, hosszú, ősz hajú, ősz borostás pasast írnak körül. A szűkszávú életrajzi jegyzetektől annyi tudható, hogy Fosse áttért katolikus, ahogy a hőse is, s hogy megvívta a maga küzdelmét az alkohollal – ahogyan a hőse is. Regénye (magyarul eddig elérhető első könyve) tulajdonképpen az alkoholizmussal való személyes számvetésként is olvasható: a már józan életet élő művész megmenti a fagyhaláltól az iszákosság poklában szenvedő, feltehetően régebbi énjét. De az is lehet, hogy ez az én jövőbeli, hiszen nem tudni, miért nem emlékszik

azon életszakasz fontos figuráira és eseményeire, akik és amelyek itt most szembejönnek vele: kitakarja az alkohol az emlékezetét? Vagy mindez még meg sem történt? A szenvedélybetegség tudathasadásig mélyülő szakadékát egy erdélyi magyar író nagyon hasonlóképpen írta meg a nyolcvanas évek végén: Mózes Attila *Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket* című regényében egy zeneszerző vívódik belső szörnyeivel, melyek személyisége feminin és maszkulin jegyeiből kettéválva fizikailag is megtestesülnek szemei előtt. Mózesnél nem lesz megnyugtató vége a történetnek — a világ számos országában már tudják, milyen Fosse történetének a vége: nekünk várnunk kell még rá egyelőre.

Fosse prózájának magyar fordításai egytől egyig A. Dobos Éva elképesztően egyenletes színvonalú munkái. Az ő nyelvteremtő erejének köszönhetően érezheti meg a magyar olvasó a „Fosse-hangulatot”, azt a poétikus telítettséget, árnyalatokkal sűrű sugallatosságot, amely a hírek szerint az újnordvég eredetinek is sajátja. Még konkrétan mondok: A. Dobos Éva prózáját olvasom tulajdonképpen, és így fogom fel, hogy a Nobel-díj Fosse írásmódjának szólhat! Eddig heroikusnak tűnő vállalkozása most érhet be igazán: bár a Kalligram időről időre megpróbálkozott a szerző bevezetésével a magyar könyvpiacra, e nehéz próza nem találta meg a közegét. Most *A másik név* remittendái elfogytak, forgalomba került a második kiadás, azt olvasom, a *Reggel és este* is újra nyomdába kerül, bízom benne, hogy a *Szeptológia* teljes egészében hozzáférhető lesz magyarul nem olyan sokára. Elképesztő szerencse, hogy fordítás és kiadás is egyetlen kézben összpontosulhat: mégpedig mindkét irányból a lehető legjobb kézben! (Zárójelben jegyzem meg, mivel én csak a regényekről beszélek itt: drámáit mások fordították és adták ki, az eddigi legteljesebb gyűjteményt a Polar, a benne olvasható hat színművet Domsa Zsófia fordította.)

Fossénál tehát talán nem láthatók olyasmi nagy hatalmi-történelmi-politikai súlyú témáknak a jelei sem, amilyeneket itt Közép-Európában mindig annyira keresünk, ám általánosabb emberi témák mély ábrázolásai annál inkább. Egyszerűség és cizelláltság egyszerre jellemző a világára, melynek középpontjában az ősmagány áll, s melynek legfontosabb érzelmi tényezői a részvét és az elemi erejű szorongás, mely érzéseket az állandó késő ősze, hóviharos télbe forduló világ minden sötét tónusa csak felerősít. Ami mindent egyvedivé teszi, az pedig különleges, csakis rá jellemző, kivételes írásmódja. Nem könnyű író, nem könnyű művekké – de nagy író, nagy művekké, aki a magyar olvasók fölfedezésére megérett már régen!

Kovács Péter Zoltán

VAGY PONYVÁT OLVASUNK, VAGY SEMMIT?

INTERAKTÍV OLVASÁSSZOCIOLÓGIAI ESSZÉ

Tekintsünk végig az ismerőseinken! Nem muszáj mindenkit felsorolni, de tíz főnél ne adjuk alább! Menjünk oda hozzájuk! Képzeletben is lehet, ha e gyakorlatot gondolatkísérletnek vesszük, de jobb, ha meghívjuk őket egy kávéra vagy sörre. (Vigyázat, a döntés kihatással lehet a kísérlet további menetére!) Kérdezzük meg tőle, hogy épp mit olvas! Ha a *hát* partikulával kezdi a mondatot, horgadjon fel bennünk a tanító nénink által (jogtalanul) belénk plántált *háttalnemkezünkmondatot* mantra, ám emellett (jogosan) az a gyanú is, mely szerint lehet, hogy az illető *épp* nem olvas semmit. Ha folyékonyan válaszol, és a megemlített könyv tekintetében közlékeny, kísérletünk dugába dőlt, kávézzunk, sörözzünk, érezzük jól magunkat, vesztes nap ez a hobbi-olvasásszociológia számára.

Ámde ha sarokba szorítottunk valakit! Ha látjuk, hogy bizony régóta nem vett a kezébe könyvet, folyóiratot, irodalmi magazint, e-könyv-olvasót (és talán még hangoskönyvet sem hallgatott egy ideje)! Akkor jött el a mi időnk! Nézzünk a szemébe választ váró tekintettel, és tegyük fel a kérdést: Miért nem szokott könyvet olvasni? Jól látjuk, igaz a Hawthorne-effektus mögött meghúzódó elv: a megfigyelés megváltoztatja a megfigyelt viselkedését, sőt, tegyük hozzá, a megfigyelő életére is kihatással lehet: alanyunk megsértődik, hogy minek csesegetjük ilyen kérdésekkel, örüljünk, hogy mi ilyen kulturáltak vagyunk, mit vegzáljuk mi őt, hogy mit meg mennyit olvas. Vesztes nap ez az emberi kapcsolatok számára.

Ha azonban kapunk választ a feltett kérdésre, vessük össze az alábbiakkal:

Miért nem szokott könyvet olvasni? Ezt a kérdést a Tárki Társadalomkutatási Intézet Zrt. munkatársai már három alkalommal is feltették (2002-ben, 2005-ben valamint 2020-ban) a reprezentatív mintavétellel összeállított vizsgálati sokaság azon részhalmaza számára, amelybe tartozó személyek

előzetesen úgy nyilatkoztak: Soha vagy szinte soha nem olvasnak könyvet. A 2020-as év volt az első, amikor relatív többségben voltak azon válaszadók, akik nem szeretnek olvasni (2020-ban 45%). A többi válaszlehetőség: a válaszadó időhiányt említ (33%), tévét, sorozatokat, mozit (21%), más aktivitást, szabadidős tevékenységet (16%), csak rövidebb dolgot olvas (13%), pénzhiány is előfordul (6%), egyéb válasz (2%). Gyors összehasonlításképp: 2002-ben az egyéb válasz aránya 45% (övé így a győzelem), a nem szeret olvasni válaszáé 22%.¹

Ebből elsősorban nem az következik, hogy az emberek az elmúlt húsz év alatt megutálták az olvasást (ennek ellenőrzése végett más, a Tárki, a KSH és más cégek és kutatók által szolgáltatott adatokat kellene megnéznünk²), hanem az, hogy nyíltan vállalják: nem szeretnek olvasni. Nem(csak) az olvasáshoz való viszony változott meg hát, hanem az olvasáshoz való viszony társadalmi megítélése.

Egyetemi képzésem végeztével lehetőségem nyílt a közoktatásban tanítani. Helyettesítő tanári pozíciót foglalhattam el, melyet az iskolai év végeztével különböző okokból nem hosszabbítottam meg. Fontos tapasztalatokkal szolgált viszont ez a relatíve rövid időszak is. Le kell szögezmem, hogy egy megyeszékhely jó presztízszű iskolájában tanítottam 5–8. osztályosokat, amellelt alkalomszerűen volt (és) van néhány magántanulóm, akiket érettségire készítek fel. Statisztikusi szemmel persze kicsinyke minta, de a tapasztalataim – legalábbis számomra – gondolatébresztőnek bizonyultak.

A gyerekek szeretnek olvasni. Az a folyamat, melynek során egy diák elkezd mondogatni, hogy ő már nem gyerek, egybeesik azzal az időszakkal, mikor félreteszi a könyveket. Kivételek természetesen akadnak. Ám kérdezzük meg tanárismerőseinket arról, hogy hány könyvet (nem tankönyvet!) látnak a diákjaik kezében, padján, hányan olvasnak szünetben, órák után, hányan beszélgetnek könyvekről. És persze, hányan olvassák el az ajánlott vagy kötelező olvasmányokat.

A kicsik igen. Persze, ebben az is közrejátszik, hogy a tanító nénik és az alsó tagozaton tanító magyartanárok jobban odafigyelnek a kisebbek igényeire, szabadabb is a kezük ebben a tekintetben. A kicsik meséket, meseregényeket olvasnak, melyek kalandosak, *aranyosak*, fordulatosak, a szereplőik szerethetők. Alsó tagozaton tarol a *Rumini* vagy az *Egy ropi naplója*, de minden gond nélkül, élvezetesen tanítható *A Négyyszögletű Kerek Erdő*, a magyar népmesék, a népmondák, de még a *Toldi* is (ebben persze köszönet illeti Jankovics Marcellt, aki a kicsit valóban nehezen megközelíthető nyelvezetű költeményt rajzfilmsorozattá álmódta), s persze itt üti fel sebhelyes fejét

Harry Potter is. Nyolcadikban néhány tanuló padján találunk még regényeket, főleg a fantasy és young adult meseregény kategóriájából (olyan könyvekre kell itt gondolni, mint az *Eragon*, a *Harry Potter*, az *Alkonyat*-sorozat vagy a Vörös Pöttyös Könyvek, a műfaj klasszikusai iránt fogékonyabbak esetében a *Narnia krónikái* vagy *A Gyűrűk Ura*), és megjelenik a felnőtteknek szóló hosszúpóza legnagyobb népszerűségnek örvendő kategóriája, a szerelmes regény is. Ugyanakkor a nem fantasztikus tiniregény is népszerű, mely utat nyit a kortárs fejlődés- és lélektani regény felé – ezek mindegyikét láttam diákok kezében. Fiúk esetében ebben a népszerűségi ligában játszanak még a hosszabb formátumú képregények (ezekből jó ideje nem az amerikai, hanem a japán a kelendőbb) és különösen a videojáték-adaptációk – könyvek, amelyek alapjául olyan művek szolgálnak, mint az *Assassin's Creed* (melyből jelenleg 25 kötet készült már el!), a *Diablo*, a *Minecraft*, a *Star Wars* – megszámlálhatatlan regénnyel, képregénnyel és miegymással –, a *Warcraft* – 38 regénnyel – vagy a *Warhammer*). Ezen könyvek sikere azonban elképzelhetetlen lenne egy olyan – és nem is művészeti – műfaj megléte nélkül, mint a történet alapú online szerepjátékok, melyek közül a legtöbb rendelkezik többjátékos móddal, amely épp az adott generáció egyik legfontosabb közösségépítési platformja, hála a közös chat-felületeknek és az angol nyelv terjedő univerzalitásának.

A könyvszakma szintén arról tanúskodik, hogy az ifjúsági műfajok kelendők. (Sőt, Magyarországon az utóbbi időben külön figyelem irányul rájuk a nagy könyvfóliázási láz okán.) Két adatot említek meg: a 2020-as Tárki-felmérés úgy találta, „az életkor nem befolyásolja jelentősen az elolvasott könyvek számát”³, míg az *Éva Magazin* által felkért Reacty Digital Kft. szintén reprezentatív mintán végzett országos felmérése ennél még inkább derűre okot adó következtetésekkel szolgál: „Bár hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a fiatalabb generációk szoktak le leginkább erről a sok szempontból igen hasznos, emellett szórakoztató tevékenységről, azért a 18–30 éves korosztály is olvas, sőt, körükben a legalacsonyabb azok aránya, akik egyáltalán nem tudják elképzelni az időtöltésnek, töltődésnek ezt a formáját.”⁴ Külön kutatást igényelne annak felderítése, hogy ennek mennyiben van köze az iskolai kötelező olvasmányokhoz.

Mindenesetre a törés a középiskola környékén következik be. Nyáry Krisztián – aki írói hivatása mellett a Lóra Könyv Zrt. kreatív igazgatója, s egyben a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének (MKKE) elnökségi tagja is – állítja egy interjúban, hogy sok embernek az érettségi vizsga az utolsó olyan alkalom az életében, amikor szépirodalmat olvas.⁵

Összevetve ezt a Tárki kutatásával (a magyarországi lakosság 53%-a soha vagy szinte soha nem olvas könyvet) vagy épp a legutóbbi, Reacty Digital által végzett felméréssel (a *kizárólag alkalomszerűen*, azaz ritkábban, mint negyedévente és a *nem szokott könyvet olvasni* válaszok aránya összesen 51%), valószínűleg igaza van. Igaz, Nyáry az általános iskola időszakára teszi a tanulók elzárkózását az irodalomtól. Vagy fordítva. Az első lépés mindenképp az irodalomé (akit ebben a helyzetben az iskola mint intézményrendszer képvisel, szegényt), hiszen a tananyag, az olvasandó szövegek „megkomolyodása”, sőt, a róluk való beszéd (túl)professzionizálódása vezet a tanulók figyelmének és érdeklődésének csökkenéséhez. Azt hiszem, ebben a tekintetben van különbség a magyarországi és a romániai magyar iskolák gyakorlatában, s a különbség alapja az eltérő tantervideál. A magyarországi *Nemzeti Alaptanterv* magyar nyelv és irodalom kerettantere nagyobb mértékben előíró, kimenetkövetelmény-orientált, és használja a „kötelező olvasmány” kifejezést. Ezzel szemben a romániai magyar *Tantárgyi program* kevésbé előíró, folyamatközpontúbb, s csak a tanítandó műnemeket és műfajokat nevez meg, melyek mellé nem kötelező, hanem ajánlott olvasmánylistát biztosít, melytől bármely tanár saját és az osztálya igényei szerint eltérhet. Rendre el is kerekedik egy-egy ismerősöm szeme, amikor meghallják, hogy *A kőszívű ember fiai* már nem kötelező. Nem, a történelmi regény kötelező. Sokan persze továbbra is a *kőszívűt* tanítják – sokan meg mást, pl. a *Varju nemzetséget*, *Az országépítőt* vagy épp a *Végtelen Történetet*.

A könyves szakmán belülről érkező meglátásokat a kutatói-elemzői szakma képviselői is alátámasztják. Gombos Péter ifjúságiirodalom-kutató és olvasásszociológus meglátása szerint a serdülők iskolai (ajánlott vagy kötelező) olvasmányai a „múltban ragadtak”: míg az alsó tagozaton megfigyelhető egyfajta reagálás az életkori sajátosságokra, tanulói igényekre a pedagógusok részéről, addig gimnáziumban és líceumban 30–40 évvel ezelőtti állapotok uralkodnak. A magam részéről Gombos ezen kijelentésének második felén finomítanék – de csupán annak okán, hogy egy országhatárral keletebbre élek. Ami viszont tagadhatatlan, az az, hogy középiskolában kezdetét veszi az irodalom kronológiai alapú tanítása, mely többé-kevésbé szervesen épül rá a már a gimnáziumban bevezetett szakismeretekre: a tanulóknak a trocheusok és jambusok, a metaforák és allegóriák, a népdalok és az elbeszélő költemények után olyan fogalmakkal is *per tu* kell lenniük, mint az elégika-óda és a keresztény himnusz, a barokk eposz és a klasszicista versformák, a romantikus karakterbrázolás és a modern(ista) prózapoétika. Jogos-e ez? Megalapozott? Erről végképp nem merek itt nyilatkozni, visszakanyarodom

a halódó vagy épp éledező olvasási kedv témájához, sőt, talán sikerül feloldanom egy látszólagos ellentmondást is.

Az ellentmondás a következő két megfigyelés között feszül: 1. A fiatalok olvasnak (kicsivel többet is, mint a felnőttek), az ifjúsági irodalom töretlen népszerűségnek örvend, az irodalmi divatok, a trendi könyvek a kamaszok körében olyan könnyedséggel tarolnak, ahogyan arra egy Goncourt-, Booker- vagy Nobel-díjas író épp csak alkalomadtán képes. 2. Az olvasóból nem olvasóvá válás éppen középiskolában következik be, emellett pedig a nem olvasó lakosság aránya folyamatosan nő amellet, hogy az irodalom általános presztízse, megítélése romlik.

Az ellentmondás finomítására és magyarázatára is vállalkozom, nyitva hagyva a kérdést a további vitára. Finomítani az ellentmondást meglehetősen egyszerű: a fiatalok azt a fajta irodalmat olvassák, amelyet a szakma, szemben a magasirodalommal, népszerű irodalomnak vagy ponyvának nevez. Ebben pedig a fiatal generáció csekély különbséget mutat a felnőttekkel. Ahogyan a magyartanároknak sokszor nem cseng ismerősen Leiner Laura, J. K. Rowling, Stephenie Meyer vagy a Vörös Pöttyös sorozat szerzőinek neve, úgy bölcsészkarokon (legalábbis mifelénk) is ritkán találkozni olyan népszerű írókkal, mint Lőrincz L. László, Müller Péter, Nemere István, Danielle Steel, Dan Brown, Stephen King, Neil Gaiman, George R. R. Martin, Robert Merle, Ken Follett vagy akár az elpusztíthatatlan Agatha Christie (akik, felmérések igazolják, már fel-felbukkannak a 10–14 éves korú fiatalok olvasmánylistáin).⁶

Tény viszont, hogy az olvasott műfajok listáját több kutatás szerint is a könnyű műfajok vezetik.⁷ A könyvpiac sikertermékeinek egy része ilyen értelemben radar alatt repül. Nem kezdünk vele semmit, mivel ponyva, könnyű irodalom. Foglalkozzanak vele a könyvkiadók, adják el, mi – a felkent szakma, az egyetemek, az irodalmi lapok – ugyan nem foglalkozunk vele. Ha tanárok vagyunk: az *Alkonyatot* vagy a *Harry Pottert* már csak nem tanítjuk! Van benne ráció? Lehet. S persze az is igaz, hogy megfigyelhető egyfajta lazulás: könyves rendezvények, találkozók, könyves és nem csak könyves magazinok (lásd az *Éva Magazin* 2023. nyári, az olvasással foglalkozó számát) nyitnak a populáris műfajok felé. Az egyetemek szintén, éppen csak rálépve arra az útra, amelyen az angolszász akadémiai közegek már több évtizede jár.

A fenti ellentmondás viszont magyarázható is, mely magyarázat ellenben kevésbé rózsaszínű: azon fiatalok falják a könyveket, akik olvasó családból származnak. És itt nem arra kell gondolni, hogy hétfő reggel apuka ébresz-

tésképp Shakespeare-t szaval, miközben anyuka a fürdőszobában népballadákat énekel. Ha a gyerek lát könyvet (bármilyen könyvet) a családtagjai kezében, akkor sokszorta nagyobb eséllyel válik maga is könyvolvasóvá.⁸ Ez pedig, külső behatás hiányában, a társadalmi mobilitás csökkenéséhez vezet, a csökkenő mobilitás pedig azt az öngerjesztő folyamatot indítja el, melyet a szakirodalom Máté-effektus néven ismer: „Mert annak, akinek van, még adnak, hogy bőven legyen neki; akinek meg nincs, attól, még amije van is, elveszik.” (Mt 25, 29-30.) A kutatások összessége éppen erre enged következtetni: míg a társadalom szűkebb hányadába tartozó egyének egyre többet olvasnak, addig rohamosan nő azok száma, akik semmilyen kapcsolatba nem kerülnek a könyvekkel – a leszakadás kistelepülések esetén már óvodában vagy alsó tagozaton megtörténhet; nagyvárosban pedig a Nyáry által megfigyelt tendencia nyer nagyobb teret: az érettségi az a küszöb, ahonnan sokak számára nincs, de legalábbis nem vonzó a visszaút.

Furcsán kettősre sikeredett a gondolatmenetem vége. Egyrészt magam is hiszem, hogy az irodalom nem haldoklik: egyre nagyobb számban adnak ki könyveket úgy a magyar, mint angol nyelvterületen (pontosabban a megjelentetett címek száma nő, a teljes eladott példányszám csökken/stagnál), a fiatalok belülről jövő kíváncsisága látszólag kiirthatatlan, a könyves szakma és a bölcsészettudomány emberei pedig valamivel mind-mind nyitottabbakká, rugalmasabbakká válnak. A legtöbb megoldandó feladat azonban kétségkívül az óvodapedagógusoké, a tanítóké, a magyartanároké, akik széllel szemben lobogtatják a *Szigeti veszedelmet* és szavalják Balassit. Szent örültek, a hiperkommunikációs világ eltévelyedettjei? Ha már valamennyire érteni véljük, honnan fúj a szél, maradok a megindítandó vitában bízva, folytköv.

JEGYZETEK

¹ Bernát Anikó és Hudácskó Szilvia: *Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások*, Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet, 2020.

² Nagyszerű összefoglalót nyújt e téren a következő tanulmány: Tóth Máté: „A hazai felnőtt lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben”, in *Módszertani mozaikok. Kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye, Módszertani kötetek* 9, 277–317, Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2020.

³ Bernát és Hudácskó: *Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások*.

⁴N. N: *Felmérés: A magyarok 15%-a naponta, negyede soha nem olvas*, Marquard Group Hungary, d. n., https://marquardgroup.hu/felmeres-a-magyarok-15-a-naponta-negyede-soha-nem-olvas/?fbclid=IwAR2S0jxBzYbnN_BEylYsj5OeVHAjnA3d3JJ0Fi65zoX7iLf_19AwC8qyOiQ (Utolsó elérés: 2023. 11. 12.); KO: A magyarok negyede egyáltalán nem olvas, 15 százalék viszont napi rendszerességgel, *Könyves Magazin*, 2023. június 14., https://konyvesmagazin.hu/friss/magyarok_olvasasi_szokasok_felmeres_2023.html

⁵Bonczidai Éva: Nyáry Krisztián: sok embernek az érettségi az utolsó pillanat az életében, amikor szépirodalmat olvas, *Kultúra.hu*, 2023. szeptember 3. <https://kultura.hu/nyary-krisztian-sok-embernek-az-erettsegi-az-utolso-pillanat-az-eleteben-amikor-szepirodalmat-olvas/>

⁶Csak hogy lássuk a kortárs népszerűség léptékét: Danielle Steel jelenleg 190 könyvet jegyez – főként szerelmes regényeket. Nemere István 785 könyv szerzője! Ez utóbbiak nagy része krimi vagy sci-fi, de szintén jelentős részük témája az összeesküvés-elméletek. De még egy olyan, tudományosan felvértezett népszerű író, mint az orientalista Lőrincz L. László is több mint 105 (főként kaland-, sci-fi és ifjúsági) regénynél tart.

⁷Reacty Digital: Az olvasók relatív többsége, 49%-a könnyű fikciót, regényt, krimit, romantikus történeteket választ. Tárki: a szépirodalmat ugyanolyan gyakorisággal választják az olvasók, mint a szórakoztató irodalmat. Tóth Máté / FSZEK: A preferencialitási sort a korábbi évekkel megegyező módon a könnyebb műfajok vezetik: a kalandregény, a krimi, az érzelmes, romantikus művek.

⁸Erre a jelenségre már a magyar olvasásszociológia rendszerváltás előtti szakirodalma is felhívja a figyelmet: Gereben Ferenc 1998-as átfogó művében arra a Nagy Attilára hivatkozik, akinek munkássága jórészt épp a fiatalok olvasási szokásaira irányult a rendszerváltás előtt. Ahogy Gereben fogalmaz, Nagy „[v]izsgálatainak újból és újból visszatérő tanulsága, hogy a gyerekek olvasói magatartását elsősorban a család kulturális miliője (iskolázottsági szintje, réteghelyzete, értékrendje, kommunikációs szokásai, hagyományai stb.) befolyásolja és alakítja.” Tóth Máté, a FSZEK kutatója 2020-ban megjelent tanulmányában így összegez: „Továbbra is igaz tehát, hogy a hátrányok és az előnyök egyaránt újratermelődnek. A szerényebb anyagi és kulturális tőkével bíró családok gyerekei köréből továbbra is kevésbé fogyasztják az írásos tartalmakat, mint a jobb módú és szellemi értelemben gazdagabb családok sarjai.” Ld: Gereben Ferenc: *Könyv, könyvtár, közönség: a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében*, Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1998, 60. Tóth: *A hazai felnőtt lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben*, 358.

Kovács Bea

KORTÁRS, ROMÁN,
SZÍNHÁZ

A kolozsvári alkotói és kísérleti műhely, a független Reactor jövőre ünnepli tizedik születésnapját: az elmúlt egy évtizedben olyan, főként színházi és közösségépítési kezdeményezéseket tudhat maga mögött, amelyek túlmutatnak az önmagáért való előadóművészeti megmutatkozáson, és a színházat sokkal inkább társadalmi gesztusként, viláértelmezési platformként gondolja el, mintsem kötelező kulturális kvótát. A Reactor a fősodron kívüli, alternatívnak és olykor avantgárdnak is mondható színházi előadások mellett – a 99,6% című produkciójuk 2018-ban Halász Péter-díjat kapott – nagy hangsúlyt fektet a fiatal közönség (gyerekek, tinédzserek és pályakezdők) megszólítására, illetve a színházi élet körforgásába való becsatolásukra. Ez kétirányú munkát jelent a javarészt román alkotócsapat részéről: egyrészt előadásaik révén korszerű, aktuális problémákat tematizálnak, amelyek a mai világ emberét és fiataljait napi szinten érinti, foglalkoztatja, másrészt kiegészítő programokkal (tehetségápolás, inkubátorprogramok, színházi nevelés) jelentkeznek, amelyek a színházi terméket, legyen az előadás, dráma vagy performansz, társadalmi kontextusba helyezik, azaz a színházat az élet dolgainak organikus, bár sajátos kifejezésmódjaként értelmezik.

A Reactor előadásait nagyban meghatározzák ezek az alapelvek, pontosabban a klasszikus drámairodalomtól való elfordulás a helyi szerzők szövegeinek érdekében, a fiatalabb színházbajárók esztétikai és tematikai igényeinek figyelembevétele, illetve a független, ennél fogva kisebb költségvetésből és erőforrásokból dolgozó alkotócsapat természete. Az általam látott és bemutatásra kerülő három előadás (*Minden, amit elvett tőlem Alois/ Toate lucrurile care mi-a luat Alois; Ne takard ki a Napot/ Dă-te din Soare; Az álom/ Visul*) közös pontjai, értékei és hiányosságai ezeknek a praktikus és eszmei, színházfilozófiai döntéseknek, körülményeknek a függvényében érthetőek teljesebben.

Mindhárom előadást kortárs román szerzők írták: az *Alois*, amelyet 2020 szeptemberében, az első covid-nyitások alkalmával mutattak be, a színész

végzettségű Cosmin Stănilă drámája, amelyet a Reactor ötödik, *Drama5* elnevezésű drámaíró workshopjának keretein belül írt, míg a másik két előadást Alexa Băcanu drámaíró, dramaturg jegyzi. Bár két előadásban, az erőteljes színházi referenciájú témaválasztás miatt – az *Aloisban*, Andrei Măjeri rendezésében, egy Alzheimer-kóros színésznő mentális állapotának fokozatos romlásának lehetünk tanúi, míg *Az álomban* egy színjegyetemen történő, tanári visszaélések sorozata adja az előadás apropóját, rendező: Dragoș Alexandru Mușoiu – klasszikusnak számító drámaszövegek és -helyzetek idéződnek meg (*Nem félünk a farkastól*, illetve *Szentivánéji álom*), a szövegekönnyvek túllépnek az egyszerű posztmodern átiratok logikáján. A jeles drámák beemelésével az előadások az intertextualizáláson és főhajtáson túl a színházi és drámairodalmi hagyományról gondolkodnak, és a színház mint diszfunkcionális intézmény, a színiakadémia mint a hatalomgyakorlás mikroközege kerül a művészi figyelem és elemzés fókuszába. A *Ne takard ki a Napot* ismét színházi utalásokban gazdag, színház a színházban produkció, amely azonban nem a klasszikus dramaturgiák beágyazásával vagy továbbgondolásával lép párbeszédbe az előző generációk színházszemléletével, a drámaörökséggel, hanem egy konkrét, élő, román színházi alkotó, Alexandru Dabija előtt tiszteleg, a maga dekonstruktív, poszt-posztmodern módján. Leta Popescu rendezése arról szól, hogy hogyan *nem* sikerült a Reactor és Dabija együttműködése, tágabb értelemben pedig a fiatal, független alkotók és a kőszínházak neves rendezői, felkent mesterek és szabadúszó tanítványok között az intergenerációs kontaktus.

Ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy a Reactor többnyire pályázatokból finanszírozza projektjeit, ami, ha nagyon kritikusan nézzük, egyfajta művészi esetlegességet is kölcsönöz a repertoárnak, másrészt azonban pontosan azokat az élő, égető témákat célozza meg, amelyek a nagy, hagyományos drámák vagy tragédiák szövegeiből egyszerűen nem kihámozhatók, vagy csupán csak érintőlegesen. Az általam legutóbb látott mindhárom projektet a kolozsvári helyi tanács támogatta, illetve a román nemzeti kulturális alap (AFCN), amelynek specifikus projektjei, az *Eltolódás. Intergenerációs történetek* (Decalaj. Narațiuni intergeneraționale) és a *Biztonsági hely* (Zonă de siguranță) szinte készen kínálta a *Ne takard ki a Napot* központi témáját, a nemzedékek közötti együtt(nem)működés hívószavával, illetve *Az álom* zaklatástörténetét.

Független társulatként a Reactornak hatalmas előnye van ebből a szempontból a repertoárszínházak sokszor önismétlő darabválasztásához képest: bár kisebb közönséget ér el és mozgat meg, olyan témákat bont ki, ame-

lyek közvetlenül érintik a kolozsvári, romániai fiatal közösséget, és emiatt a kortárs színház fogalmának testközelibb értelmezését adják. Azaz nemcsak attól lesz kortárs a színház, mert élő alkotók csinálják (ez a színház esetében pleonazmus), hanem azáltal, *ahogyan és amiről* beszél: formabontó, kísérletező dramaturgiával, hétköznapi problémák, konfliktusok és jelenségek modern színházi eszközökkel való tematizálásával, projektalapú csapattal, illetve a kolozsvári multikulturális közeget leképezve többnyelvű alkotókkal. A Váróterem Projekt részéről Csepei Zsolt, Imets-Magdó Levente, Pál Emőke és Sipos Júlia visszatérő vendég a Reactornál, de Adorjáni Panna, Boczárdi Magor, Bodolai Balázs, Boros Csaba, Cári Tibor, Csala Hermina, Gábor Zsófi, Nagy Botond, Ötvös Kinga, Rácz Endre, Sipos Krisztina, Udvari-Kardos Tímea, Visky Péter is dolgozott már itt; a Reactor mutatta be *Drama5*-nyertes Győrfi Kata *Love Me Tinder* darabját is, és az *Alois* női főszerepét Kató Emőke, a Kolozsvári Állami Magyar Színház színésze játszotta, akit ezért az alakításáért többek között a legjobb színésznőnek járó UNITER-díjjal is kitüntetett a román színházi szakma.

Ez, a különböző etnikumok egymás mellett élését leképező alkotói folyamat kétszeresen is jelen van Andrei Măjeri előadásában, de témaválasztásában és annak kontextualizálásában is abszolút mai darab Cosmin Stănilă drámája. A *Minden, amit elvett tőlem Alois* (2020) főszereplője Nagy Eszter színésznő (Kató Emőke), aki még titokban tartja fia, Cristi (Lucian Teodor Rus) előtt is a mentális képességeit degradáló kórt. Az emlékezés, a nyelv és a személyiség performálása itt többszörös szűrőn át vall kudarcot. Vegyes házasságából született fiával a színésznő románul beszél, azonban a magyar anyanyelv ösztönössége erősebben tör utat magának, ahogy előrehalad, romlik az állapota. A színészi munka erőteljesen memóriefüggő, Eszter felejtése, kihagyásai, eltompulása pedig nemcsak azért lesznek hasogatóan fájdalmasak, mert a személyiség széthullása mellett a színésznőnek a szakma biztonságától is búcsút kell vennie, hanem mert minderre rátevéődik a színésznők közösségen belül fenntartott personájának a tarthatatlansága, vagyis a nyilvános demencia, „megbolondulás”. Anyaként, középkorú nőként Eszter amúgy sem válogathat a jobbnál jobb, komplex női karakterek között (negyven fölött a színésznők nagy része anyát, nagyanyát vagy vasorrú bábát alakít az itthoni színpadokon), tragédiája tehát személyes, nemi és szakmai.

A szemünk előtt megbomló színésznő látványa egyszerre borzasztóan intim (ezt Adrian Balcău otthonos, meghitt, csöppet fojtogató, az öltözőszobák elemeivel is operáló művészlakásokra emlékeztető tere is elősegíti), zavaró és szükségyszerű. A delikát, dámás, olykor modoros Eszterből Kató

Emőke fokozatosan egy önuralmát elvesztő, fájdalmában dührohamot kapó, önmaga árnyékaként szavak után nyúló nőt formál meg, aki végül is egy dalban, az előadók maszkjának biztonságában talál vissza, ha csak egy pillanatra is, önmagához. Színész- és családralma is ez az előadás egyben, ami azontúl, hogy nagyon is mai problémákat dolgoz fel (Alzheimer-kór, vegyes házasság, színházi lét, színésznői kiszolgáltatottság), egy olyan női karaktert is megteremt Nagy Eszterben, amely a tragikus hősnők sorsfordulatait juttatja eszünkbe, és remélhetőleg valódi szakmai kihívást jelent még sok érett, új kihívásokra vágyó színésznőnek, akár magyar színpadokon.

A *Ne takard ki a Napot* (2021) és *Az álom* (2022) formanyelvi szempontból több közös pontot is mutat: zenés betétekkel dolgoznak (bár az utóbbit akár musicalnek is nevezhetjük, zenéjét 11 meghívott alkotó szerezte), elmozdulnak a camp esztétikai regiszterének irányába, a fragmentált dramaturgia szerkezetével dolgoznak, és igencsak hosszú produkciók. Talán ebben fogalmazható meg a Reactor egyik, legalábbis szerintem, hiányjele: az alkotók nehezen tudnak lemondani jelenetekről, nehezen tudnak feszesebb előadásokat létrehozni, és az etűdökből, harsányan elkülönülő jelenetekből építkező produkciók esetében a kétórás játékidő hosszabbnak hat, mint a hagyományos, hogy ne mondjuk, arisztotelészi vagy jól megcsinált daraboknál. Míg a *Ne takard ki a Napot* egy temetés apropóján beszél a már említett Dajiba-Reactor koprodukció meg nem születéséről, *Az álom* egy színészi előadás létrejöttének folyamatát ragadja meg, hogy egy konkrét, a kolozsvári színin, egy román kolozsvári színész által elkövetett szexuális zaklatás és visszaélés dinamikájáról beszéljen.

Emberi és szakmai értelemben mindkét produkció igencsak bátor, hiszen olyan létező színházi embereket emel be, hol dokumentarista eszközökkel, hol művészi elmozdítással, akik a román szakmában élnek és megfordulnak. Alexandru Dabija alapvetően egy pozitív karakterként tűnik fel a *Ne takard ki a Napot* előadásban. Az a tanár, aki diákjait verbálisan és érzelmileg is bántalmazta, és akiről *Az álom* főszereplőjét mintázták, bár az egyetemen felmondott, továbbra is a Kolozsvári Nemzeti Színház társulatának tagja. A kortárs szerzők által írt drámai szövegek lehetőséget adnak a Reactor csapatának arra, hogy a Me Too mozgalom romániai és ezen belül is kolozsvári tematizálásához csatlakozzanak, de a friss drámák révén arról is tudnak beszélni az alkotók, hogy hogyan rajzolódna ki a mai romániai/román színházi oktatás és szakmai élet erővonalai, erősségei és hiányosságai, akár pedagógiai mulasztásokról, akár hivatalos hierarchiakról legyen szó. Mindkét produkció a színházi maximalizmus irányába mutat, és emiatt

magában hordozza a műkedvelő színház lenyomatait is: néha a kevesebb tényleg több.

A Reactornak a közönség és a szakma is bizalmat szavazott. Tíz év után talán az a legnagyobb kihívásuk, hogy olyan maradandó, akár korszakalkotó produkciókat hozzanak létre, amelyek túlmutatnak a pályázati rendszerben felmerülő témák ábrázolásán, elemzésén, és köztudatba emelésén, az érzékenyítésén, és elérjék azt, hogy az alkotóműhelyben létrejött drámai szövegeket más színházak is átvegyék, színpadra állítsák. Ehhez kívánunk nekik sok sikert és kitartást!

Balog Alexandra

ÉSZLELÉS, JEL, JELÖLT

ZÁVADA PÉTER: *A MURÉNA MOZGÁSA*. JELENKOR KIADÓ,
BUDAPEST, 2023.

„mégis benne maradni a pozícióban, / ahonnan vizsgálat tárgyává tehetem saját észlelésem” (77.) – írja Závada Péter *A muréna mozgása* című, a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent új verseskönyvének zárszövegében, mellyel keretet teremt a kötetben végbemenő dekonstrukcióknak. Ugyanakkor feltevődik bennem a kérdés, hogyan lehet arról a kötetről írni, mely a jel és jelölt önkényes kapcsolatának lazításán keresztül a valóság paramétereit is megkérdőjelezi, és a nyelvet csupán kiiktathatatlan közvetettségek látja. Bár a szövegek arra törekszenek, hogy a dolgok önálló jelentésére mutassanak rá, az olvasó saját észlelésének vizsgálata közben találja magát.

A három részből álló kötet kompozíciója rendhagyó, hisz az első fejezetben *A gonoszság története* és az *Ingamozgás* ciklusok szövegei az inga mozgásához hasonlóan váltakoznak, majd a *Munkajegyzetek* versei olvashatók a második részben, a lezárás pedig egy monológyszerű esszéversből álló fejezet. *A gonoszság története* versei montázst alkotnak azáltal, hogy a társadalom különböző rétegeinek szereplőit sorakoztatják fel, és a párhuzamosan történő cselekmények egy-egy pillanatát nagyítják fel. Azon túl, hogy külső szemlélői lehetünk a trágyalében pletykáló csöcseléknek, koldusok óbégatásának, parlamenti tanácsosok és polgárok mezítlábas vonulásának, az ifjú katona és leendő felesége magányának, mégiscsak találkozunk az egyén belső működésének vetületeivel: „Úgy dicsérték a [fiatal gyújtogató és gyilkos] halálát, / mint a legszebbet, amit valaha láttak” (9.). Ezáltal a szövegek vizuálissá teszik egy kor szereplőinek életét, érzéseit, valamint gondolatait, és egy Huizinga-szerű történelmi perspektívát is nyújtanak. A kegyetlen-ségnek, más szenvedésének élvezete nem csupán az idézett, *A gonoszság története / Huizinga-montázs* címet viselő versben fordul elő, a későbbiekben *A gonoszság története / Szent Apollónia mártíromsága* a kínzás látványával ráerősít a zsarnokság egy másik aspektusára.

Az *Ingamozgás* szövegeiben a növény- és állatvilág szimbiózisához és a felnagyított mozgásformákhoz hasonlóan alakul át a jel és jelölt kapcsolata: a nyelv olykor átveszi a leírás fölötti uralmat, mely folyamat a posztmodern asszociatív írásstratégiára emlékeztet. Ennek egyik példája az *Ingamozgás / A kulcs* című vers, melynek részlete a kötet fülszövegeként is szolgál, és a mindennapi tárgyak és a nyelv viszonyával játszik. A dolgok nevének elfogadásától, azok elkeresztelésének gondolatán keresztül jut el a valós és verbális világ eddig még nem ismert metszeteihez: „Ilyenformán azonban a szemüveg is kulcs, / valami, ami a látás ajtaját nyitja, valami, / ami az ismeretlenség homályába rejtett, akkor még meg nem mutatkozó” (39.). Az ehhez hasonló következtetések olyan határozott és bensőséges formában tűnnek fel a versben, mintha a korábbi asszociációk ezeknek az összpontosított és nem konvencionális társításoknak lettek volna az előszobái.

Gyakoriak a felnagyított vagy megállított szituációk, a már említett zárszöveg, az *Egy alma határai* erre megerősítésként szolgál: kiderül, hogy a leírás és megfigyelés folyamatának nem célja az érzékelt valóság megváltoztatása, az én a valóságot a saját észleléséhez hasonlóan a vizsgálat tárgyává szeretné tenni. Visszatérve a korábbi fejezetekre, érzékelhető, hogy mivel nem minden alkalommal áll fenn a rögzítés lehetősége, ilyenkor a mozgások ritmusát kényszerül megfigyelni a jelenlét valamilyen megragadhatóságának érdekében: a leopárdé túl valóságos, és a polipot pumpálása „löki a közeg ellenállásával szemben.” (31.) A leírások során ugyanakkor személyes megfigyelői perspektíváját is hangsúlyozza, a szövegek megállapításaihoz vezető út pedig jól követhető, és az olvasót is emlékezteti, hogy „nem csupán egyetlen / változót kell figyelembe venni [...] Megannyi tényező komplex együtt mozgását, / függvények és görbék féktelen táncát / kell követnünk, melyek leginkább elszabadult / polipkarokhoz hasonlítanak.” (31.) Az *Ingamozgás / Angyali üdvözlés* Fra Angelico festményén nagyítja fel a háziméh és lilium találkozásának pillanatát, és az olvasó, figyelembe véve mozgását mint változót, saját mozdulatlanságát fedezi fel.

A második rész, mely a *Munkajegyzetek* verseit tartalmazza, színházi utalásoktól telített, Ofélia és Melinda mítoszától a színházi tér irányain keresztül a drámai szerepkörökig vezet a megfigyelés. A ciklus versei a korábbiakhoz hasonlóan nem egy vizsgálati tárgy köré rendeződnek, de a szubjektum erőteljesebb jelenlétén keresztül átlépnek egy akár ismerősebbnek is érzékelhető kontextusba. A megfigyelői nézőpont az eddigieknél közelebb áll az irodalmi és művészeti viszonyuláshoz, szem előtt tartva a nyelvi közvettség kiterjesztésének lehetőségeit: „Ki kell végre tágítani a jelentés alkotót,

művet / és befogadót magába foglaló körét.” (59.) Nem csupán az említett hármas körének átformálásával próbálkozik, hanem a médiumok értelmezéseivel is. A *Munkajegyzetek / Hangoskönyv* című versben annak működésétől a nyomtatott könyv hordozta kommunikációs formáig halad, majd a médiumváltáson keresztül a tartalom átalakulásáig: „A fölolvadás eltérít. A könyv eredeti szándékát / figyelmen kívül hagyja. De a hangzóvá tételnek / számos más módja is van.” (60.)

A kötet harmadik részében, az esszéversben megfogalmazásra kerül az én keresésének a folyamata, mely a szövegekben végbemenő jelentésfeltárásoknak teremt keretet, és kulcsot is ad azáltal, hogy válaszolni próbál a kérdésre: „Meddig alma egy alma?” (79.) Míg az első részben többségében a nyelvi megformálás irányítja a megismerést – az én csupán az *Ingamozgás* verseiben fedezhető fel – az utolsó szövegben a beszélő individuum jellel és jelölttel való viszonya erőteljesen tűnik fel: egy nagyon intim vallomásként olvassuk a kötet szövegeinek útját. Az én felfedezésének és megismerésének folyamata az almához hasonlóan szintén a határok kitapogatásán keresztül történik, a képzelet kése alá vetve, „míg le nem hámlik róla minden esetleges / individuális, kézzel fogható tulajdonsága: [...] míg ott nem marad csupaszon, önnön lényegként / akként, amiként minden alma alma”. (79.) Ugyanakkor *A gonoszság történetének* szövegei is visszatérnek a zárásban, viszont ezúttal személyes vetületet kapnak: „De mit nyavalygok? Mindannyian voltunk már úr és szolga is.” (80.) –, és ahogyan ez a kötet első részében történik, itt is találkozunk az állatvilágra tett utalásokkal, bár itt az alá- és fölérendeltség különbözőségei mutatkoznak meg, majd felcserélődnek az irányok is: „Jóllehet, állatként viselkedtem, / gazdám helyett mégis én őriztem meg / emberségem.” (80.)

Az óvatlan tintahalra támadó muréna hirtelen mozgásával ellentétes az a perspektíva-váltási kísérlet, amelyre a kötet az olvasóját hívja: „nem otthod a távolság, de hazavezet” (18.). A versek lehetőséget adnak saját észlelésünk vizsgálatára azáltal, hogy a rögzített valóságot több szemszögből tesszik megfigyelhetővé. Ehhez viszont szükséges a magamtól való távolodás is, viszont „[t]udtam, amint az ajtón kilépek, az idő úttá kövül / köztem és aközött, aki azután leszek” (34.). Závada Péter *A muréna mozgása* című kötetében nem kertel ennek a folyamatnak a nehézségeiről, és nem tart egyértelmű irányjeleket olvasója elé, inkább saját kétségein keresztül segít az új kérdések megfogalmazásában és az egyedi asszociációk felfedezésében, elvégre „[a] cél a perspektíva kimozdítása, megszilárdítani / az új létezőkbe vetett hitünket” (59.).

Amik Annamária – György Andrea

SZÁZÉVES SZUPERHŐSNŐK

LEONORA CARRINGTON: *A HALLÓKÜRT*. FORDÍTOTTA FEKETE ROZINA.
OLGA TOKARCZUK UTÓSZAVÁVAL, PABLO WEISZ-CARRINGTON
ILLUSZTRÁCIÓIVAL, AMPERSAND KIADÓ, BUDAPEST, 2023.

GyA: A címben szereplő tárgy engem teljesen elvarázsolt. A regénybeli hallókürt ugyanis a mai, pusztán funkcionális, diszkrét hallókészülékekkel ellentétben igencsak impozáns látvány: nemcsak méretével, hanem különleges művészi megjelenésével is felhívja magára a figyelmet. A bonyodalom indításán túl átjárást biztosít egy másik világba, ahogyan a borítón látható grafika is sejteti: egy miniatűr nő fölé óriási hallókürt magasodik. A szerző fiának a rajzai sajátosan értelmezik a szöveget.

AA: Érdekes módon ez a figyelemre méltó eszköz az ajándékozón és a megajándékozottan kívül senki másnak nem kelti fel a figyelmét, és már ez is jelzi, hogy Carrington világában megszokott a furcsaság. Annál inkább megfog az elbeszélő stílusa már a nyitópasszusoktól.

GyA: A regény női narrátorának rendkívül eredeti hangja van. Marian Leatherby, bár 92 éves, mégsem a másvilágra, hanem arra készül, hogy Mexikóból Lappföldre költözzön, elvégre „történhetnek még csodák, ahogy nagyon gyakran történnek is”. Teste romlásnak indult (süket, fogai hiányoznak, állán gyér szakáll lengedez), lelke, szelleme azonban töretlen. Ez a „nyáladzó, rothadásnak indult tetem”, ahogyan unokája nevezi, élni akar: „Kilencvenkét éves vagyok, még alig értem az életet”, állapítja meg. Legjobb barátnője, a szintén idős Carmella, hatalmas vörös és lila parókáiban ugyanolyan bátor, különc és fékezhetetlenül szárnyaló fantáziájú, mint ő.

AA: Nemcsak a szereplők színesek, hanem a regény polgárpukkasztó szimbolikája is olyannyira intenzív, hogy könnyen túlfűszerezetté vált volna, ha nem ragad magával az egyszerre bölcs és pajkos, Miss Marple-szerű mesélő, aki remekül ütemezi a szurreális, ezoterikus intrikákkal teli cselekményt.

GyA: Bár kora és neme miatt erősen korlátozottak a döntéslehetőségei, mégis kitör beszűkült világából. Ilyen értelemben mesei történet az övé, hiszen a kicsi, a gyenge, a lenézett, a periferiára szorított idős asszony minden akadályt legyőzve kiválasztottá, majd hőssé, sőt istennővé, a bölcsesség hordozójává válik. A regényben a kozmikus lehülést alig éli túl néhány ember (köztük Marian és a többnyire szintén idős barátnői), az eljövendő új világot pedig a farkasok vezetik. Carrington egyértelművé teszi ezzel, hogy az ember méltatlanná vált arra, hogy uralma alá hajtsa a Földet.

AA: Nem is akármilyen, hanem bárányból származó – mondhatni báránybőrből kibújt – farkasok a posztapokaliptikus világ vezetői. Carrington megkérdőjelezi a hagyományos hierarchiákat. A tarkabarka szereplői társaságot felvonultató antipatriarchális Grál-keresés a feje tetejére állítja az ember mitikus világértelmezését. Ugyanakkor *A hallókürt* magának a fejre állításnak a kudarcát is megírja az idősek otthonát vezető Gambit házaspár által képviselt alternatív vallási nézetek paródiájában, amelyet az író bevallása szerint az Uszpenszkij-féle ezotériában szerzett saját tapasztalata ihletett.

GyA: Meghökkenítő, ahogyan Carrington merészen ötvözi az autofikciót, a krimi, a keresztény legendát, a lovagtörténeteket, illetve posztapokaliptikus disztópiát, átjárást teremtve a szépirodalom és a zsánerirodalom között. Sokallanám ezeket a játékos határlépéseket, ha nem volna ennyire markáns a narrátori hang, amely téged is megragadott. Az élesen kritikus, (ön)ironikus, mégis nagyvonalú, jó humorérzékkal rendelkező öregasszony szólama ugyanis egyensúlyban tartja a művet.

AA: A festő-író magabiztosan úzi az intertextuális játékot. Amikor Marian az új otthonába készülve az idő múlásáról és jelentéktelenségéről merengett, már azt hittem, feminista Varázshegyre utazunk. A kastély tornyában lakó titokzatos lény a viktoriánus rémregényekből átlépő vendégszereplő is lehetne, a migrénes Mrs. Gambit pedig a Jane Austennél megismert matrónákra hajaz, és mindezek egy szórakoztatóan koherens világot alkotnak.

GyA: Carrington bensőséges, fesztelen csevegő-prózáját – amelyet kiválóan közvetít a gördülékeny magyar fordítás – nagyfokú vizualitás, élénk színhasználat jellemzi, amelyben a legváratlanabb helyeken bukkan fel a fekete humor.

AA: A fekete humor kiemelt szerepet kap az egyházellenes, okkultista szálakkal átszőtt történetben, amelynek középpontjában az ebédlő faláról letekintő, hátborzongató apátnő áll. Amikor Marian a torony alatt, a „Világ méhében” saját magát főzi meg a pokoli üstben, az önmegismerésnek

ugyanazt az útját járja végig, mint a kerettörténetbe ágyazott kézirat szerint az apátnő, aki férfi álruhába öltözött nőként egyedül találta meg méltónak arra, hogy az Arkánium kamrájába belépjen, és kiengesztelje a földrengést okozó szörnyeteget. Az apátnőt a templomos lovagok ugyan megakadályozták abban, hogy eközben a Szent Grálra is szert tegyen, ám a világmegmentő akciót végül Marian viszi végbe az agg női csapatával. A párhuzamot erősíti, hogy mindkét eseménysorozatnak Taliessin bárd a tanúja.

GyA: Az említett portrén az apátnő nem egyszerűen csak néz, hanem kacsint. Ezt úgy értelmeztem, mint felhívást a játékra. Ezért tudtam jóízűen nevetni a történetén, ami a hagiográfiák remek paródiája, és stilisztikai bravúr is egyben. Úgy tűnik, hogy a szerző regényes életrajza, szürrealista festményei, de az irodalmi műveiről írott elemzői szövegek is erős értelmezési hálót alkotnak *A hallókürt* körül.

AA: A regény értelmezési horizontja számomra Marian két fontos észrevétele között feszül. Egyik a regény elején megfogalmazott kritika az állítólag mindig kataklizmákba torkolló bibliai történetekkel és Éva hibáztatásával szemben, a másik pedig a történet vége felé elhangzó társadalombírálat, amely már a forradalomban sem látja a háborúba lépés megtagadásának lehetőségét, hiszen a forradalmak is újabb kormányokat hoznak létre.

GyA: A regény magyar fordítása a 2021-es angol újrakiadás alapján készült, amely Olga Tokarczuk utószónak nevezett átfogó elemzését is tartalmazza. Ily módon a magyar olvasói köztudatba frissen bekerülő regény olvasatát erősen irányítja a Nobel-díjas lengyel író értelmezése. Az enyém-et biztosan.

AA: Éles a kontraszt az első személyű narrációból kirajzolódó jópofa, együttérző, a világ iránt érdeklődő mami és a környezetében róla élő kép között, de ugyanígy például az otthon lakói által elegánsnak titulált, a kívülálló látogató számára ízléstelennek tűnő Georgina között is. Nem érzem, hogy Carrington ezeket a feszültségeket feloldaná, ezért nem tudok teljesen azonosulni Tokarczuk meglátásával, miszerint Carrington feminizmusa a különbség dicsérete. A dús fantáziájú Carmella gazdagsága, amely *deus ex machina* megoldást hoz a túlélők újjégkorszaki gondjaira, és Marian csodászerűen, de a regény logikájában mégsem meglepően megjelenő-beteljesülő szerelme számomra a gondviselés irányába való tapogatózás jelei.

DELEATUR

VIDA GÁBOR

LASSAN MÁR MINDENKI

Édes Néném, szinte két esztendő telt már abban el, hogy kitört a harmadik világháború, és még mindig nem látjuk, mi van. Mondták az elején, hogy semmi az egész, meg nem is fog lenni egyáltalán, aztán mégiscsak felnevelődött. Lassan mindenki kedvet kap hozzá, ki beszállítóként, ki pedig mint egy békés arrajáró, aki megpróbál valami hasznot húzni, amíg lehet. Végül is erről szól az élet, egy kis haszonhúzás mindig jól jön, ha élvezni már nem szabad. Esztendeje van annak is, hogy kérdőre vontak, mit tesz a magyar író a háború ellen, mondtam, hogy ha kies hazámat eléri a harcok, én biza harcolni fogok. A műsorvezető azt mondta, hogy hülye vagyok, különben Tolnai Ottónak is azt mondta. Van ilyen. Pedig Tolnai Ottó csak nem értette a kérdést, fizikai oka volt ennek, nem pedig filozófiai, mint nálam. Nem mintha tavaly óta növekedett volna a harcértékem és a bevethetőségem sokéves átlagindexe, mert nem, csak hát ez elvi kérdés, édes Néném. Ha megtámadnak, védekezni kell, ha ütnek, vissza kell ütni, azóta sem változott ebbéli véleményem. Bő harmincöt éve már annak, hogy flintát nem fogtam a kezembe, vagy ha mégis, nem húztam meg a ravaszt, azaz nem hoztam működésbe az elsütő billentyűt, ahogy ma szabatosan mondják magyarul, mert a ravaszt archaizmusnak tartják a szakírók, a gyutacsot meg a töltényt nem. Utoljára pontosan a tatai írotáborban használtam egy légfegyvert, öt golyóból ötöt lőttem célba, plüssmacik és kulcstartók hullottak bőséggel, egy szovjet pezsgőt is lőttem – haha, szovjet pezsgő, régen volt, ebből is láthatja Kéd –, de azt nem adták ide, mondván, hogy nem a cérnaszálat, hanem a nádat lőttem el, ami tartotta, és az nem járja. Másnap azt a légpuskát már nem adták a kezembe, ilyen a vurstli, édes Néném, üsse kő. Azóta sem reszket a kezem, pedig volna rá okom, de születésből van ez, mert nem igaz, hogy annyira nyugodt volnék, és blazírt.

nak álcázzák magukat, azzal az ötlettel álltak elő, hogy minden olyan kultúrintézményt, amely ötven főnél plusz egy kevesebbet foglalkoztat, be kell zárni, össze kell vonni más kulturális intézményekkel, amíg lesz ott ötven plusz egy fő, röhögtünk is, hogy könyvtár, irodalmi lapok, hegyi mentők és még mindig kell három igazgató, hogy kilegyünk létszámilag. Ezért nem szoktam újabban augusztusban szabadságra menni, mert előre tudom, hogy valaki valami disznóságot készít, és akkor jelen kell majd lenni, volt olyan is már, hogy a vízcső pattant el a szerkesztőség pincéjében. Pedig a félévi beszámoló meg is volt írva, csak hát nem kérték, mert ugye minek, ha nem lesz folytatás. Meg aztán úgysem olvassa el senki. Mondtam is, hogy régebb ilyen beszámolót két tiszt meg tíz informátor írt, most egyedül kell a katonai nyelvezettel megbirkóznom, de hát én azt akkor tanultam, amikor még igazi puskával lőttem, és nem plüssmacikra meg szovjet pezsgőkre. Akik számonkérnek, azok is akkor tanulták, ugyanaz a szolgálati szabályzat képezi az alapszókincsüket. El lehet gondolni, hogy néz ki a *Látó* célcsoportja, amikor én célzok, *target group*... Az élet nehéz, édes Néném.

Ezeknek a dolgoknak a irodalomhoz semmi közük nincsen, avagy nem volna, csak hát miközben kies hazám zupásőrmesterekből és traktoristákból előléptetett bölcs vezérei a kultúra elleni intézkedéseiket meghozni próbálják, ama távoli és alternatív magyar haza főemberei úgy döntöttek, hogy az erdélyi magyar irodalmi lapoknak szánt összeget egyetlen haszonhúzó, avagy kedvezményezett számlájára fogják átutalni, mert minek annyit vacakolni az egésszel... Mondták is, hogy nics apelláta, sem pedig indoklás vagy magyarázat. Erre bizony még a jó Erdély-részi irodalmárok is felkapták a harcsabajszukat, és úgy odacsapták a flaszterhoz a pörgekalapot, hogy a vilanydrótig szökött a rágógumi, akár egy redves varangy. Domnule miniszter! Efendi! Hogy az a turulménkű járja meg azt a gumicukorkával hizlalt mangalicafarkú tárogatót! Na. Mindnek kevés, egynek épp elég? *Valahol Európában*, volt ilyen című film. „Szótlanul ültünk, és nem mertünk egymás arcára nézni. Az eső hullott, hullott. Apró szemű, hideg eső volt, őszi eső. Áztunk, áztunk, és nem mertünk egymás arcába nézni, hogy ne kelljen meglássuk egymás szemében a saját gondolatainkat.” (Wass Albert, *Adjátok vissza a hegyeimet!*, Mentor Kiadó, 1997, 88. o.) Márpedig, édes Néném, a gondolatok úgy világitanak, hogy hiába szakad az eső, mégsem látszik semmi, hogy is látszanék, amikor nekem is csak telefonoztak, hogy na, mi van? Mondtam, hogy semmi, én oda nem pályáztam.

Prófétának lenni könnyű, csak valóságismeret kell, mondta és írta valamikor Gálfalvi György, akitől sokat tanultam. Meg is vádoltak, hogy az

erdélyi főszerkesztő alapjában pesszimista, félgázzal depressziós, csúcsra járatva alkesz. Főszerkesztőnek lenni nehéz, mert ha ezt a szöveget most közreadom, lehet, hogy soha semmilyen anyaországi támogatást többet nem kapok, ha pedig nem adom közre, minek írtam meg? „Ön okos embernek mutatkozik. Akkor tudnia kell, hogy a nyomtatott betű veszélyesebb a golyós fegyvernél.” (Sütő András, *Csillag a máglyán*) Itt kezdődik a cenzúra. Ne aggódjék, édes Néném, én attól nem félek, hogy a kollégáim gyermekei éhen fognak veszni, és nem lesz cipőjük meg napéró kenyerük, attól sem félek, hogy nem lesz többé színház meg zene és fesztivál. A betű pedig olyan, ahogy azt a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának póttagja fennebb mondotta volt, jeles író már akkor is, meg azután, legkivált. Egyébként semmi bajom velem, mikor végre felvettek az egyetemre, az ő műveiből írtam egy igen kiváló dolgozatot. Szóval az irodalmat elfojtani még senkinek sem sikerült, pedig próbálkozás az én életemben is volt rá bőven. Kezdő újdondász koromban a magyar településneveket nem volt szabad leírni, kivételt képezett Arad, mert az románul is Arad, meg Izraelben is van Arad, bár én azt akkor még nem tudtam, és azt sem, hogy ott lakott Amosz Oz egy ideig.

Évekkel később ('94-ben) egy reggel, amikor éppen a marosvásárhelyi Grand hotel előtt hotdogot reggeliztem, mint azóta is gyakran, Gálfalvi Gyurka vigyorogva közli velem, hogy munkanélküliek vagyunk, mert a *Látó* támogatását a nem tudom, hogy milyen hivatal éppen megvonta. Bementünk azért a szerkesztőségbe, ahonnan azóta már kilakoltattak, és biztosan beszélgettünk meg vihogtunk, és azután ittunk egy-két pohár bort. Azóta három-négy évente meg akarnak szüntetni, ki akarnak lakoltatni, le akarják vágni a gázt, tízszeresére emelik a lakbért, az adót, néha feljelentenek, hogy miért nem románul írunk. Máskor egy munkavédelmis hölgynek elmagyarázom, hogy a tűzoltó palack biztosítószége ugyanúgy működik, mint a kézigránaté, ettől egy kissé megszeppen, ő nem tűzoltó, de a férje, az igen. Szerintem akkor még nem volt felállítva a szerkesztőségi korrupcióellenes bizottság, mert azonnal szóvá kellett volna tennie ezt a gyanús családi összefonódást, anyu munkavédelmis, apu tűzoltó, ajaj. Van már tíz éve annak is, amikor Párizsból telefonozott valaki, hogy látjuk-e, mi van a Maros megyei tanács ügyrendi listáján éppen onlajn, összevonás, bezárás, mert augusztus volt, annak is a második fele, mindenki szabadságon. „Ami odakint, Párizs utcáin zajlik: történelmi tévedés.” (Sütő András, *Csillag a máglyán*) Két órán át magyaráztuk az elnök elvtársnak, hogy mi az irodalom. Látszott a szemén, hogy nem érti, végül egy kolléga megkérdezte tőle, hogy azért ro-

mán irodalomból érettségizett, ugye? Mint westernfilm végén a jó kóbojok úgy jöttünk ki a Cifrapalota főkapuján az audienciáról, nem az oldalsó bejáraton, mert ott befelé szokott lopakodni (sirülni) a kérelmező, vagy akit berendelnek. Protekcióval ment át, mindannyian tudtuk, ő is tudta, hogy tudjuk. A lapok megmaradtak.

„Az eső hullott, hullott. Apró szemű, hideg eső volt, őszi eső.” (Uo.) Annak én már egyáltalán nem örvendek, édes Néném, hogy bölcs vezéréink ennyi humoros felszólamlásra adnak alkalmat, nekünk azért könnyebb volna komolynak lenni. Éppen ama híres udvarhelyi fejfa mellett ácsorogtam, amikor szólt a telefonom, ITT IS JOBB, MINT CSÍKBAN, ez áll rajta, meg is mutatják minden magyar turistának, mint afféle szállóigét. Fogjunk össze, mondta kollégám a telefonba éppen Csíkból. Fogjunk, mondtam én, és körülnéztem, nem hallja-e valaki, de nem hallotta. Esett az „apró szemű eső”, nagy veszedelmek idején szokott ez. Ártalmára van a gyülekezésnek és a szervezkedésnek, de nem állíthatja meg azt. Mondtam hát, mink oda nem is pályáztunk most, nem sok értelmét láttuk. Mondhatnám, hogy semmit sem írok alá, és nem válaszolok egyetlen kérdésre sem, ezt nem idézem pontosan, nincs hivatkozás. És a lapok, édes Néném, meg fognak maradni, akármilyen hihetetlen dolog ez. Gyermekeink mezítláb fognak iskolába járni, újságpapírba csomagolt zsiros kenyeret fognak majszolni, mi magunk fát hasogatunk, ha kell, és követ törünk, a nők sebesülteket kötöznek, és aszpirint adnak a rászorulóknak, de az irodalmat nem engedjük, nem adjuk. Ilyen ez, mindig így volt, és mindig így lesz. Meg fogja Kéd látni. Hogy sorban fogunk-e állani a rólunk szóló kiállítás oszlopcsarnokában, amikor az „apró szemű, hideg eső”, azt nem tudom ígérni. Álljon majd más! Az újságpapír ma már nem ég nálunk, mert nincs, de ha van, rossz enyvvvel ragasztott fényes lapokból áll, a munkavédelmis hölgy férje, a tűzoltó biztosan örvend neki, de mi nem.

Mit írhatnék még Kédnek? Az idő ilyen „apró szemű, hideg eső” alatt lassan telik, hol egy fesztiváligazgató, hol egy könyvkupec jajdul fel, hogy nincs pénz, meg fog halni a kultúra, mert annyiszor meghalt már az utóbbi évszázadban, hogy kár is számolni ezeket a halálokat. Az az igazság, hogy a kultúra halála nem igazán látványos, mert nem történik ott és akkor semmi, nem lőnek és nem robbantanak, nem világít az „apró szemű, hideg esőben” a torkolattűz, nem vet lobot a becsapódás, nem fröccsen a vér. Mi általában egymásra szoktunk nézni, aztán mert máshoz nem igazán értünk, olvasunk valamit, és írunk, mint például én most ezt a szöveget. Amikor úgy érzem, hogy elakadtam, felolvasom hangosan a gyerekeknek, aki röhög azon, hogy

hamarosan mezítláb fog járni, mert a tíz cipőjéből egy sem marad, vagy a húszból, zsíros kenyeret fog enni, de nem libát ám, hanem disznót, és akkor a máléről meg a puliszkáról nem is szóltam, pedig volt már ilyen időszak. Jön a világvége, ez már el van döntve. És ha majd a pódiumon megkérdezik tőlem, hogy mi az író felelőssége, hát el fogom nekik mondani, az író felelőssége az, hogy írja meg a mondatait, és álljon ki a mondataiért, mintha csak egy támogatási kérelem volna az egész, amit a szemétkosárba dobott, mert úgyis tudta, hiába küldi el. Álljon ki a többiek mellett, akik viszont elküldték, és hiába. Gondoljon arra, hogy volt ő is Aradon újdondász, amikor Aradot csak románul volt szabad leírni, és ettől még Izraelben is megdobbant a szíve, mikor látta.

Petri György

(1943 – 2000)

KÍVÜL

Jönnek (nü, mi az hogy jönnek?
előkúsznak a repedésekből,
a tavaszi nagytakarításkor megfordított,
kiprakterolt matracokból)
a tenyérynyalók, a tényárnyalók.
A „nem egészen úgy volt”, meg a
„dehogynem, még úgyabban volt”
íródeákjai. Felhallik szobámba
darutollaik szapora percegése.

Hát igen. Pitvaronca ennek a Pitvarnak sem leszek.
Pedig lehettem volna az előzőnek is.
Ismertem az észjárásukat, a modorukat.
Nyelvhasználatuk *nüancairól*
órákat adhattam, „intenzív tanfolyamot”
tarthattam volna. (Mellesleg:
kizárólag nüancaiban élt ez a nemtelenzet:
a szókincs *numerus claususa*
(zárt szám) folytán az előfordulási
gyakoriság volt az egyetlen üzenethordozó.
Olykor egyes szavak tisztázatlan
körülmények közötti eltűnése
valóságos pánikhullámot kelthetett
volna bennem
– ha képes volnék egyáltalán megijedni.)

Visszatérve: lehettem volna.
Az egész etikettet gyerekjáték
lett volna elsajátítanom. Dehát
a gyerekkorból már gyerekkoromban kinőttem,
és különben sem *játszani születtem*.
Mondhatjátok, hogy kívülálló vagyok.
Bystander – mégha nem is éppen *innocent*.

Ovidius a *Tomaji*-ban. Ül a söre mellett,
olvas, körmöl, elmélkedik, bambul.
Három napot tölt egy négyszemélyes
vacsora kiötlésével;
rendszeresen elemzi a kül- és belpolitikai helyzetet
– a feleségével, törökülésben, otthon az ágyon.
Ágyjelenet. Néha nyakkendőöt köt, mielőtt vécére megy.
Igazatok van. De ez egy *megteremtett KÍVÜL*.
Csendet kellett teremtenem. Némi nyugalmat,
meleget, még mielőtt testem kihűl.
És ezt *magyarázatként* mondom,
semmiképp sem mentségemül.
Arra nem szorulok.
Egészen máshol szorul a hurok.

NÉVJEGY

A Gutenberg - gelexis
végén egy sörrelátetet
fox találai Jgse

fidis

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap,
Petőfi Kulturális Ügynökség – Magyar Kultúráért Alapítvány

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 120, fél évre 60, negyedévre 40 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982